

**İKİLİ VE BÖLGESEL GÜVENLİK
UNSURLARI VE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNE**

YANSIMALARI

(Yüksek Lisans Tezi)

İlknur CİHANGİR

2010

TC.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

İKİLİ VE BÖLGESEL GÜVENLİK UNSURLARI VE TÜRKİYE-İRAN
İLİŞKİLERİNE YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

İlknur CİHANGİR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Yücel ACER

Çanakkale - 2010

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İkili ve Bölgesel Güvenlik Unsurları ve Türkiye-İran İlişkilerine Yansımaları” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

29/06/2010

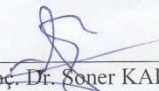
Adı ve Soyadı

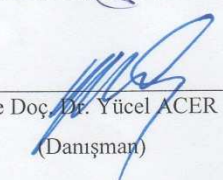
İlknur CİHANGİR

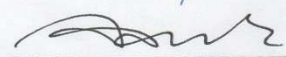
İmza

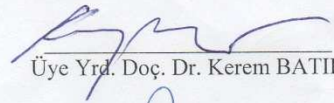
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İlknur Cihangir'e ait "İkili ve Bölgesel Güvenlik Unsurları ve Türkiye-İran İlişkilerine Yansımaları" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üye Yrd. Doç. Dr. Soner KARAGÜL

Üye Doç. Dr. Yücel ACER
(Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Mahir GÜMÜŞ

Üye Yrd. Doç. Dr. Kerem BATIR

Üye Yrd. Doç. Dr. Sabri Sami TAN

Tez No : 371904
Tez Savunma Tarihi : 08.06.2010

ONAY

Doç. Dr. Yücel ACER
Enstitü Müdürü
29.06/2010

İkili ve Bölgesel Güvenlik Unsurları ve Türkiye-İran İlişkilerine Yansımaları

İlknur CİHANGİR

ÖZET

Güvenlik günümüz dünya sisteminin işleyişinde en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Kavrama uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında, tüm dünyayı etkileyen güvenlik sorunlarından söz edilebileceği gibi, yalnızca bir bölgeyi, bir ülkeyi ya da belirli ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini etkileyen güvenlik sorunlarından da bahsetmenin mümkün olduğu görülmektedir.

Türkiye-İran ilişkilerinin özellikle 2000’li yıllarda belirgin gelişme gösterdiği gözlenmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin yıllardır bazı güvenlik endişeleri etrafında sınırlılıklar taşıdığı düşünülünce, bu yeni dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerde güvenlik unsurunun nasıl bir yer işgal ettiği incelenmeye muhtaçtır.

İki ülke ilişkilerini güvenlik çerçevesinde değerlendirdiğimizde, kaynağını bölgenin etnik ve dini yapılanmasından alan sorunlar, ideoloji/rejime yönelik kaygılar, iki ülkenin teröre yaklaşımı ve beraberinde ortaya çıkan sınır güvenliğine ilişkin tutumların etkili olduğu, ikili bir unsur olduğu kadar aynı zamanda küresel bir güvenlik unsuru olan enerji unsurunun da ilişkileri etkileyen bir güvenlik faktörü olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye-İran ilişkilerinde mevcut güvenlik unsurlarının neler olduğunun tespiti ve bu unsurların ikili ilişkilere olan etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, çoğu kez uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerden etkilenmekteyse de, genel olarak ortak kaygılar ve çıkar uyumsuzlukları etrafında şekillenen Türkiye-İran ilişkilerinde, güvenliğin kimi zaman bir uzlaşma unsuru olarak karşımıza çıktığı, kimi zamanda ilişkilerde ayrıştırıcı bir rol üstlendiği gözlemlenmektedir.

Regional and Bilateral Security Considerations and their Effects on Turkey-Iran Relations

İlknur CİHANGİR

ABSTRACT

Security is one of the most important topics at the agenda of the contemporary world system. When the concept is considered from the view of the international relations, it can be said that there are security considerations which affect whole the world, as well as those which only effect one region, one country or the relations between certain countries.

It has been observed that relations between Turkey and Iran have shown significant improvement especially in 2000s. Considering that bilateral relations have carried many retrains due to some security worries, it is needed to examine what role the security considerations now play in the relations between two countries at present.

When we evaluate the relations between the two countries from the security perspective, the problems resulting from the ethnic and religious structure of the region, ideology /regime oriented worries, the approach of the countries towards terrorism and accompanying attitudes towards border security come to the attention. The energy as a bilateral as well as regional element also effects the relations as a security factor.

In this study, bilateral and regional security elements are identified and analyzed in terms of their effects on the relations between Turkey and Iran. In the final account, security in these relations, which are also effected by international developments, sometimes emerge as an element of agreement but sometimes emerges as an element that divides the two countries apart.

ÖNSÖZ

Çalışmam boyunca sabır ve desteğini benden esirgemeyen, değerli fikirleriyle yoluma ışık tutan kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Yücel ACER'e ve çalışmanın tamamlanma sürecinde yaptıkları katkılardan dolayı değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Soner KARAGÜL, Yrd. Doç. Dr. Kerem BATIR, Yrd. Doç. Dr. Sabri Sami TAN ve Yrd. Doç. Dr. Mahir GÜMÜŞ'e teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca her zaman yanımda olan ve beni destekleyen annem, babam ve kardeşlerime kıymetli varlıklarından ötürü teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR CETVELİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK KAVRAMI

VE UNSURLARI

1. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı	5
1.1 Genel Tanımlar.....	5
1.2 Uluslararası İlişkiler Teorileri Çerçevesinde Güvenlik.....	7
2. Güvenlik Kavramı ve İlişkin Kavramlar	10
2.1 Ulusal Güvenlik-Uluslararası Güvenlik İlişkisi	10
2.2 Güvenlik, Tehdit, Güç ve Strateji	14
2.3 Terör, Terörizm ve Güvenlik	18
2.4 Güvenlik ve Jeopolitik	19

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİĞE İLİŞKİN BÖLGESEL VE İKİLİ UNSURLAR

1. Bölgesel Unsurlar	24
1.1 Bölgesel Unsur Olarak Enerji	24
1.1.1 Enerji Faktörünün Artan Önemi	25
1.1.2 Ortadoğu’da Petrol	27
1.2 Irak ve Kuzey Irak Unsuru	32
1.2.1 Irak Sorununun Gelişimi	34
1.2.2 Bölge Ülkelerinin Soruna Yaklaşımı	41
1.3 Ortadoğu’da Terör Sorunu ve PKK	45
1.4 Bölgedeki Etnik Temelli Çatışmalar	48
2. İkili Unsurlar	54
2.1 İkili Unsur Olarak Enerji: Doğalgaz ve Doğalgaz Boru Hatları	55
2.2 Nükleer Enerji ve Nükleer Silah	60
2.3 İdeolojik Unsurlar	62
2.4 İki Ülke Arasında Etnik Unsur: Azeriler	65
2.5 Sınır Güvenliği ve Kaçak Göç	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜVENLİĞE ETKİ EDEN UNSURLARIN TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNE YANSIMALARI

1. Bölgesel Unsurlar	70
1.1 Ortadoğu Petrolünün Türkiye İran İlişkilerine Yansımaları	70
1.2 Irak, Kuzey Irak ve Yansımaları	71
1.3 Terör ve PKK	79
1.4 Bölgedeki Etnik Kökenli Sürtüşmelerin Yansımaları	85

1.5 Diğer Bölgesel Faktörler	87
1.5.1 Azerbaycan Unsuru	87
1.5.2 Ermenistan Unsuru.....	89
1.5.3 Hazar'ın Statüsü Sorunu	91
1.5.4 İsrail Unsuru.....	92
1.5.5 Türkiye İnan İlişkilerinde ABD Faktörü	94
2. İkili Unsurların Yansımaları	95
2.1 İkili Unsur Olarak Enerji ve Yansımaları	95
2.1.1 Türkiye-İnan Doğalgaz Hattı	98
2.1.2 13 Temmuz 2007 Tarihli Doğalgaz Mutabakatı	99
2.1.3 17 Kasım 2008 Tarihli Doğalgaz Mutabakatı.....	99
2.1.4 NABUCCO Doğalgaz Boru Hattı Projesi.....	100
2.2 İnan'ın Nükleer Çalışmaları	103
2.3 İdeoloji Faktörünün Yansımaları	108
2.4 Etnik Unsurlar	110
2.5 Sınır Güvenliği	114
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	127
EKLER.....	141

KISALTMALAR CETVELİ

A.A.	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	: British Petroleum
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
HAMAS	: Harakatal-Muqawama al-Islamiya (İslami Direniş Hareketi)
IEA	: International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
İHA	: İhlas Haber Ajansı
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliğı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
NIGC	: National Iranian Gas Company (İran Ulusal Gaz Şirketi)
No.	: Numero/Numara
p.	: page
PJAK	: Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
s.	: sayfa
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SOFA	: Status of Forces Agreement (Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı

TAEK	: Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
UAEK	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
U.S.	: United States
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi
Vol	:Volume

GİRİŞ

Türkiye-İran arasındaki ilişkiler oldukça uzun bir geçmişe sahiptir ve ilişkilerin gidişatına bakıldığında inişli çıkışlı bir seyir izlediği göze çarpmakta, ilişkilerin büyük oranda güvenlik çerçevesinde şekillendiği gözlenmektedir. Osmanlı dönemi Türk-İran ilişkilerine baktığımızda dönem dönem yaşanan yakınlaşmalara rağmen ikili ilişkilerde Şii-Sünni çatışması, savaşlar ve sınır anlaşmazlıkları göze çarpmaktadır.¹

Türk-İran ilişkilerinde Osmanlı Devleti'nin sona ermesi ve İran'da Pehlevi Hanedanı'nın başa geçmesiyle birlikte yeni bir dönem başlamıştır. 1921'de Rıza Şah'ın iktidarı ile başlayan yeni dönemde ilişkilerde bir yakınlaşma sağlanmıştır. O dönemde iki ülkenin de dış politikasının temel parametreleri, dış güçlerin toprak taleplerine karşı durmak, uluslararası işbirliğini desteklemek ve ayrımcı hareketleri engellemek yönünde şekillenmiştir.

Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kurulduğu dönemlerde iki ülke arasında bazı sınır anlaşmazlıkları yaşanmış, 1925'ten sonra Türk-İran ilişkilerindeki ana sorun Kürt Milliyetçiliği ve Doğu Anadolu'daki Kürt isyanları olmuştur. Bu sorunların giderilmesi için bazı sınır ve güvenlik anlaşmaları imzalanmışsa da sorun tümüyle ortadan kaldırılamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde ilişkilerin düzeyi oldukça düşük seyretmiş, Soğuk Savaşla birlikte iki devletin birbirlerine olan yaklaşımlarında jeopolitik öncelikleri güvenlik çıkarları etkili olmuştur. Bununla birlikte 1979 İran İslam Devrimi de ilişkilerin gidişatında önemli rol oynamış bu dönemde sınıra ilişkin sorunlar ve etnik unsurlara ilişkin problemler devam ederken bunlara rejime yönelik kaygılarda eklenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte iki ülke arasında Kafkasya ve Orta Asya'ya ilişkin bir rekabet söz konusu olmuş iki ülke arasında bu konuda bir güç mücadelesi yaşanmaya başlamıştır.

¹ Remzi Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Anlaşmaları*, Tez Yayınları, İstanbul 2001, s.11; Kenan Çamurcu, *Firuze Köprüsünde Üçüncü Cumhuriyet: Velayet Demokrasısından Demokratik Cumhuriyete İran*, Şehir Yayınları, İstanbul 2000, s.91; Gökhan Çetinsaya, "Türk-İran İlişkileri 1945-1997"(der. Faruk Sönmezoğlu) *Türk Dış Politikasının Analizi*(içinde), Der Yayınları, İstanbul 1998, s.123-124.

1990 sonrası İran'ın PKK terörüne destek verdiği yönündeki kaygılar ilişkilere damgasını vurmuş, bu dönemde gelişen İsrail-Türkiye ilişkileri de iki ülke ilişkilerindeki güvensizliği perçinlemiştir.² 2000'li yıllara gelindiğinde Türk-İran ilişkileri genel olarak Hazar Denizi, Azerbaycan ve Kürt problemi ekseninde şekillenmeyi sürdürmüştür. 2003 Irak Savaşı ile birlikte Kuzey Irak'a yönelik ortak çıkarlar iki ülkeyi birlikte hareket etmeye sevk etmiş bu dönemin ardından ilişkilerde ciddi bir iyileşme yaşanmıştır. Türkiye'nin İran nükleer krizinde takındığı tavır ve İsrail'e yönelik karşı çıkışları ilişkilerdeki iyileşmenin önünü açmıştır.

Görüldüğü gibi köklü iki medeniyetin mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler uzun bir geçmişe sahiptir. Aynı coğrafyada geliştirdikleri ilişkiler oranında birbirleriyle harmanlanan medeniyetlerinden karşılıklı izler taşıyan bu iki ülkenin ilişkileri, ne daima problemlerle dolu ne de daima sorunsuz olmuştur. Zaman zaman birbirine şüpheyile bakan bu iki ülke, çoğu zamanda birlikte hareket etmenin her iki tarafında çıkarına olduğunun farkına varmış ve bu yönde çaba sarf etmiştir.

Uluslararası ortamın vazgeçilmez unsuru olan rekabetin, tüm dünyanın gözünü diktiği, güç elde etme mücadelesi verilen bir coğrafyanın içinde yer alan, birbirine komşu bu iki ülke arasında yaşanması da kaçınılmaz bir sonuçtur. İki ülke birçok alanda birbirlerine rakip olsalar da, kimi zaman işbirliği gerçekleştirmeleri gereken durumlarla da karşılaşabilmektedirler.

Günümüz dünyasında işbirliği ve rekabet yaratan unsurların birçoğu güvenlik olgusu etrafında şekillenmiştir ve güvenlik ihtiyacı çağımızın vazgeçilmez unsurlarından biri olma niteliğini devam ettirmiştir.

Türkiye-İran ilişkilerinde 1979 İran İslam Devrimi sonrası iki ülke arasında ortaya çıkan ideolojik farklılık, iki ülke içinde rejime yönelik kaygılar doğmasına neden olmuş, ortaya çıkan rejim ihraç kaygısı iki ülkenin karşılıklı tehdit algılamalarını da beraberinde getirmiştir. İran'ın devrimin ilk yıllarında izlediği öne sürülen rejim ihraç politikası Türkiye'nin tedirginliğini artırırken, İran da Türkiye'deki laik rejimi kendi rejimi açısından bir tehdit olarak görmeyi sürdürmüştür.

² Gökhan Çetinsaya, "Türk-İran İlişkileri 1945-1997" (der. Faruk Sönmezoğlu) *Türk Dış Politikasınının Analizi*(içinde), Der Yayınları, İstanbul 1998, s.123-124.

PKK terör örgütünün 1984'te Türkiye'de patlak veren eylemleriyle birlikte ilişkilerde yeni bir güvensizlik unsuru daha ortaya çıkmıştır. Terör örgütü PKK'nın Türkiye'de gerçekleştirdiği pek çok eylemde İran'ın desteğinden şüphelenilmiş, izleyen yıllarda Türkiye'de gerçekleşen pek çok faili meçhul cinayette de İran'ın parmağı olduğu ileri sürülmüştür.³

Türkiye'de gerçekleştirilen terör eylemlerinde Türkiye-İran sınırının sıklıkla kullanılmış olması, iki ülke arasında sınır güvenliğinden ötürü uzun yıllar güvensizlik yaşanmasına neden olmuş, sınırın terörist faaliyetlerde kullanılmasının yanı sıra çeşitli kaçakçılık organizasyonları maksadıyla da sıklıkla ihlal edilmesi iki ülke ilişkilerinde sınır güvenliği konusunda yaşanan sorunları artırmıştır.

İlişkilere etki eden başka bir unursa, bu iki ülkenin bazı ülkelerle geliştirdikleri birbirine zıt ilişkiler olmuştur. İran, devrim sonrası büründüğü yeni kimliğiyle birlikte ABD ve İsrail karşıtı politikalar benimserken, Türkiye bu iki ülkeyle iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. İran, ülkesinde önemli bir çoğunluğa sahip olan Azeri nüfustan ötürü Azerbaycan'la sorunlu seyreden bir ilişkiye sahipken, Türkiye için Azerbaycan her zaman dost ve kardeş ülke konumunda olmuştur. Buna karşılık, İran Ermenistan'la yakın ilişkiler geliştirirken Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkileri uzun yıllar yok denecek düzeyde devam etmiştir. Tüm bu farklı ilişkiler iki ülkenin birbirlerine bakışını ve dolayısıyla karşılıklı ilişkilerini etkileyen unsurlar olarak belirlemiştir.

Bununla birlikte, İran topraklarında yaşayan Azeri ve Türkmenlerin Türkiye ile olan yakın bağları İran için bir endişe unsuru olmuştur. İran, bu etnik grupların Türkiye ile işbirliği gerçekleştirerek kendi topraklarında bir olumsuzluğa yol açmalarından kaygılanmış, bu unsurlara karşı temkinli yaklaşırken Türkiye'nin olası girişimlerinden de şüphe etmeyi sürdürmüştür.

İkili ve bölgesel güvenlik unsurları ve Türkiye-İran ilişkilerine yansımaları başlıklı bu çalışmanın amacı, ikili ilişkilerdeki mevcut güvenlik unsurlarından yola

³ Bu konuda detaylı bilgi için Bkz. Nihat Ali ÖZCAN, "İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili Bir Manivela: PKK" , *Avrasya Dosyası*, Cilt:5,Sayı:3,Sonbahar 1999,s.325; Jeremy R. SPINDLOVE, Clifford E. SIMONSEN, *Terrorism Today: The Past, The Players, The Future*, Prentice Hall, NJ. 1999, s.178-182; Yavuz CANKARA, *Yeni Oyun İran'ın Nükleer Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.214; Armağan KULOĞLU, "Türkiye-Suriye-İrak-İran Dörtgenindeki Gelişmeler" *Orta Doğu Analiz*, Cilt:1 Sayı:12, Aralık 2009, s.90-92.

çıkarak bu unsurların ilişkilerin gidişatında nasıl bir rol üstlendiğinin tespitidir. Bu çerçevede, güvenlik bağlamında Türkiye-İran ilişkilerinin irdelenmesi hedeflenen bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde güvenlik kavramının uluslararası ilişkiler kapsamında ne ifade ettiği alanda yapılmış farklı tanımlamalardan yola çıkarak ortaya koyulmaya çalışılacak, kavramın alt başlıkları ve ilişkili olduğu kavramlar değerlendirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Ortadoğu bölgesinden ve doğrudan ikili ilişkilerden kaynaklanan güvenlik unsurları ayrı ayrı irdelenmek suretiyle bu unsurların iki ülke ilişkilerine etkilerinin neler olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise, bölgesel ve ikili güvenlik unsurlarının iki ülke ilişkilerine yansımaları değerlendirilerek, bu unsurların ilişkilerin mevcut görünümünde ne gibi bir işbirliği ve ayrışma yarattığı açıklanmaya çalışılacaktır. Bu aşamada, ikili ilişkileri doğrudan etkilemeyen, dolayısıyla çalışmanın kapsamını aşan küresel güvenlik unsurları çalışmanın dışında tutulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK KAVRAMI VE UNSURLARI

Türkiye-İran ilişkilerine güvenlik perspektifinden bakmayı amaçladığımız çalışmamızın bu bölümünde, sonraki bölümlerdeki incelemelere temel teşkil edecek kavramlar ve teoriler ele alınacaktır. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde güvenlik ve ilişkin kavram ve teoriler incelenmekte, genel olarak günümüzde uluslararası güvenliğe yönelik tehditler ortaya konmaya çalışılmaktadır.

1. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı

1.1 Genel Tanımlar

Güvenlik kavramı Latince iki kelimenin birleşiminden meydana gelmiştir. Latince “se” (-sız,-siz) “cura” (dert) anlamına gelmektedir. Bu iki kelimenin birleşmesinden meydana gelen güvenlik kavramı ise köken itibarıyla “dertsiz”, derdi olmayan anlamı taşır. Sözlük anlamıyla ise; toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşabilmesi, emniyette olma halini ifade etmektedir.¹

Güvenlik birçok alanda farklı çağrışımlar yapan ve farklı tanımlamaları yapılan bir kavramdır. İlk bakışta kolay tanımlanabilen ve tek bir tanıma sahip gibi görünen bu kavrama tanımlamanın yapıldığı disiplinin öncelikli kaygıları ve algılamalarına göre değişik anlamlar yüklenmektedir. Güvenlik kaygılarının örtüştüğü ölçüde farklı alanlarda da yakın tanımlamalara rastlanmaktadır. Güvenlik kavramı, “amaçları itibarıyla bireysel ve toplumsal açıdan bir ayniyet taşısa da, dayandığı kültürel ve siyasal temelleri, uygulama biçimleri, bağlaşıklık hukuk sistemleri, bireysel ve

¹ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük,
<<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=g%FCvenlik&ayn=tam>>(27.05.2010)

toplumsal öncelikleri, gelişmişlik düzeyleri, geliştirilen araçları vb. yönlerden değişiklik göstermektedir”.²

David Baldwin bir güvenlik tanımı yapabilmek için: Kimin için güvenlik? Hangi değerler için güvenlik? Ne kadar güvenlik? Hangi tehditlere karşı güvenlik? Hangi araçlar yoluyla güvenlik? Maliyeti nedir? Hangi zaman periyodunda? sorularına verilecek yanıtlar doğrultusunda ve bu ayrıntılara dayandırılarak bir tanımlamanın yapılması gerektiğinden söz etmektedir.³

Bireysel ve toplumsal yaşamın her alanında bir güvenlik olgusundan söz etmek mümkündür. Bu noktada yapılmış olan bir tanımlamaya göre güvenliğin sınırlarının şu şekilde çizildiğini görmekteyiz:

“her ne şekilde olursa olsun nasıl kullanılırsa kullanılsın bir güvenlik olgusundan söz edilebilmesi için;

- varlığın korunması ve sürdürülebilmesi yönünden içsel tehdit ya da tehditlerin,
- bununla beraber ve ya ayrıca dışsal tehdit ya da tehditlerin
- bunlara ek olarak ya da bunların dışında benzer algılamaların ya da tahminlerin bulunması gerekmektedir.”⁴

Bu konuda yapılan bir başka tanımlamaya göre ise güvenlik, “ülkelerin iç sistemlerinin yapıları ve uluslararası sistemin yapısı gereği, toplumsal aktörler de dâhil olmak üzere hiç bir aktörün iktidarlara ve toplumlara karşı herhangi bir şiddet kullanmak için ne bir nedeni ne de imkânının olduğu durumdur”.⁵

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer alan güvenlik kavramı ise, daha ziyade bir aktör olarak devletin güvenliğinden bahseder. Genel olarak, bir devletin güvenlik amacı *sıfır toplamlı bir oyun*⁶ mantığı ile bir diğer devletin veya devletlerin

² Mehmet Ali Bal, *Modern Devlet ve Güvenlik*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2003, s.15.

³ David A. Baldwin, “The Concept Of Security, Review of International Studies” (der.Kamer Kasım-Zerrin A. Bakan)*Uluslararası Güvenlik Sorunları*,(içinde) Ankara 2004, 1.Baskı, s. 14-21.

⁴ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, 1.Basım, YeniYüzyıl Yayınları, İstanbul 2008, s.23.

⁵ Muhittin Demiray, İsmail H.İşcan,“Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, Ağustos 2008, s.151.

⁶ *Sıfır Toplamlı Oyun*: Bazı durumlarda, aralarında çıkar çatışması olan ve tam zıt kutuplarda yer alan rakiplerden birinin kazanmasının, zorunlu olarak diğerinin kaybetmesine bağlı olmasından dolayı, sonuçta kazançlarla kayıpların toplamının sıfıra eşit olacağını ileri süren kuram.

amaçlarıyla çatışma halindedir. Güvenlik arayışı ülkelerin kapasiteleri ile de ilişkilidir ve güvenlik arayışındaki yükselişin kesin bir sınırı yoktur. Bir ülke mutlak güvenliğe ancak dünya hâkimiyetini elinde bulundurarak ulaşabilir.⁷

1.2 Uluslararası İlişkiler Teorileri Çerçevesinde Güvenlik

Güvenlik kavramına uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde bakıldığında dönemselsel olarak değişik tanımlamalarının yapıldığını, dönemin nitelikleri doğrultusunda kavram üzerine farklı görüşlerin ortaya çıkabildiğini görmekteyiz. Bunların birkaçından söz etmek faydalı olacaktır. Öncelikle güvenlik kavramı üzerinde duran ekollerin başında gelen realizmden bahsetmek yerinde olur. Uluslararası alanda güvenlik kavramı uzun bir süre realist düşüncenin merkezinde olmuştur. Realist kuram uluslararası ilişkilerde anarşik bir düzenin ve bir belirsizliğin var olduğunu öne sürer. Bu yaklaşıma göre; uluslararası sistemde yer alan devletlerin her birinin geleceği elinde bulundurduğu güç doğrultusunda şekillenmektedir. Kısaca realizm gücün nihai belirleyici olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Realist kuramcılarının önde gelenlerinden Arnold Wolfers 1952 yılında yayınlanan çalışmasında güvenliği ilk kez kuramsal olarak ele almış ve kavramlaştırmıştır. Wolfers güvenliği; ‘kazanılmış değerlere yönelik bir tehdidin bulunmaması’ durumu olarak tanımlar. Wolfers’a göre, devletler objektif güvenlik durumunda mevcut değerlerine yönelik bir tehdidin bulunmamasını amaçlarken gereksiz korkularını azaltırlar. Sübjektif güvenlik durumunda ise, devletlerin ellerinde bulundurdukları değerlerin saldırıya uğrayabileceğine ilişkin korkularının olmaması amaçlandığından, güvende olmasalar dahi kendilerini güvende hissedebilirler.⁸

Siyasal realist kurama göre; devletlerin ortak çıkarlarına yönelik tehditleri ortadan kaldırmak için askeri kapasitelerinin artırılmasına yönelmenin en akılcı dış politika davranışı olacağı öngörülmektedir.⁹ Siyasal realist kuramcılar güvenlik ve askeri güç arasında doğrudan sıkı bir ilişki öngörmekte ve güvenlik sorunlarının

⁷ Rana İzci, “Uluslararası Güvenlik ve Çevre”, (der. Faruk Sönmezoglu), *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*,(içinde) Der Yayınları, İstanbul 1998, s. 404.

⁸ Arnold Wolfers, “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, Vol.67, No.4, December 1952, s.485. <http://instituty.fsv.cuni.cz/~plech/Wolfers_BS.pdf> (18.10.2009)

⁹ Christian Reus Smit, “Realist and Resistance Utopias:Community,Security and Political Action in the New Europe”, *Millennium:Journal of International Studies*, Vol:21,No.1,1992,s.17.

askeri güç kullanılarak ortadan kaldırılabileceğini savunmaktadırlar. Çoğulcu Yaklaşım'ın (plüralizm) düşünürleri ise; 'sınırlı kaynakların sınırsız amaçlar arasında paylaşıldığı bir dünyada güvenlik dâhil herhangi bir amacın tamamen gerçekleşmesinin söz konusu olamayacağını' savunarak klasik siyasi realizmi bu bağlamda eleştirmişlerdir.¹⁰

Neo-realist kuram güvenlik üzerine en çok yoğunlaşan politik teorilerin başında gelmektedir. Neo-realistler güvenliği devlet mekanizmasının temel yapıtaşı, olmazsa olmazı olarak görmektedirler ve klasik realistlerden farklı olarak güvenliğe ayrı bir önem atfetmektedirler. Neo-realizmin kurucusu olarak atfedilen Kenneth N.Waltz güvenlik kavramının önemini belirtirken, güvenliği anarşi durumunda en öncelikli amaç olarak tanımlamıştır. Waltz, devletlerin ancak varoluşlarını garantiye aldıktan sonra mevcut dünya sistemini değiştirme, daha fazla güç edinme gibi farklı amaçlara yönelebileceklerini belirtmiştir.¹¹

Uluslararası ilişkilerin ilk teorik yaklaşımı olarak değerlendirilen ve Realizm'in karşı kutbunu temsil eden İdealizm'in de güvenlik anlayışından kısaca bahsedilebilir. I. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası sistemde yapılacak çeşitli düzenlemelerle savaşların önlenebileceği varsayımına dayanarak dönemin ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson öncülüğünde ortaya çıkan idealistler devletin güvenliği ile uluslararası sistemin güvenliğini birlikte değerlendirmişlerdir. Uluslararası bir örgütün kurulması (Milletler Cemiyeti), uluslararası silahsızlanma ve barışın korunması ve sürdürülmesi gibi çabalar iki dünya savaşı arası dönemde İdealistlerce ortaya konulan çabaların ürünüdürler. Fakat Milletler Cemiyeti sisteminin başarısızlığı ve II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi bu çabaları sonuçsuz kılmış ve uluslararası ilişkiler teorilerinde Realist anlayış popülerlik kazanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde güvenlik çalışmaları askeri güvenlik üzerine yoğunlaşırken, bu dönemin sona ermesiyle bundan böyle büyük savaşların yaşanmayacağına dair bir düşünce ortaya çıkmış ve buna paralel olarak güvenlik

¹⁰ Oktay F. Tanrısever, "Güvenlik" (der. Atilla Eralp), *Devlet ve Ötesi*,(içinde) İletişim Yayınları, 2007, s.111.

¹¹ Kenneth N.Waltz, *Theory of International Politics*, Adisson-Wesley Publishing, Boston, January 1979, s.126.

çalışmalarına verilen önem azalmıştır. Yaşanan bu süreç doğrultusunda günümüzde güvenliğin yeniden tanımlanması ihtiyacı belirmiş, bu dönemden sonra askeri güvenliğin yanı sıra ekonomik, toplumsal, çevresel ve siyasi sorunlar da güvenlik sorunları kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra mülteci sorunları, terör eylemleri, aşırı milliyetçilik gibi sorunlar devletlerin güvenliklerini tehdit eden diğer unsurlar olarak belirmiştir. 24 Ağustos-11 Eylül 1987 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından düzenlenen ‘Silahsızlanma ve Kalkınma Arasındaki İlişki Üzerine Uluslararası Konferans’ta benimsenen ve sonuç belgesinde yer verilen tanımda, "Ulusal güvenlik, askeri boyutuna ek olarak siyasi, ekonomik, sosyal, ekolojik ve insan haklarına ilişkin yönleri de bulunan bir kavram" olarak nitelendirilmiştir.¹² Toplumun huzurunu tehdit eden her türlü durum ya da kavram güvenlikle nitelendirilmeye başlanmıştır.

Güvenlik kavramının kapsamı giderek genişletilirken Barry Buzan ilk kez 1983 yılında yayınlanan “Halklar, Devletler ve Korku” adlı çalışmasında güvenlik kavramını her yönüyle analiz etmiş ve kavramın tartışmasız tek bir tanıma sahip olmasının pek de muhtemel olmadığı sonucuna ulaşmıştır.¹³ Buzan, Kenneth N.Waltz’ın teorisini üç noktada genişletmiştir: ‘Devlet her zaman ve her durumda güvenliğin en büyük garantörü sayılamaz, güvenlik tek bir tanımın konusu olarak kabul edilemez ve güvenlik yalnızca askeri ve politik açıdan düşünülemez. Çünkü güvenlik sorunu bütün ülkeler için aynı anlama gelmemektedir ve tehditlerin değişimine bağlı olarak başkalaşmaktadır’.¹⁴ Yinede günümüz güvenlik anlayışının, savaştan korunma ve onu önlemenin yanı sıra hayatta kalabilme, iktisadi ve sosyal refahı etkileyecek olumsuzlukları engellemeyi de kapsadığını söyleyebiliriz.¹⁵

¹² Burak Ülman, “Türkiye’nin Yeni Güvenlik Algılaması ve Bölücülük”, (der. Gencer Özcan-Şule Kut), *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, (içinde) Buke Yayınları, İstanbul 2000, s.100.

¹³ Barry Buzan, *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2.Edition, Colorado 1991, s.16-18’den aktaran, Ken Booth, “Güvenlik ve Özgürleşme” (çev. Çiğdem Şahin), *Avrasya Dosyası*, Cilt:9, Sayı:2, 2003, s.58.

¹⁴ Barry Buzan, *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2.Edition, Colorado 1991’den aktaran, Fatih Yamaç, “11 Eylül 2001 Sonrası Fransız Terörle Mücadele Politikası” (der.İhsan Bal), *Terörizm*(içinde), USAK Yayınları, 1.Baskı, Ankara, Nisan 2006, s.106.

¹⁵ Muhittin Demiray, İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası Sistemde Güvenlik...”, s.165.

2. Güvenlik Kavramı ve İlişkin Kavramlar

2.1 Ulusal Güvenlik-Uluslararası Güvenlik İlişkisi

Uluslararası ilişkiler alanında güvenlik kavramı temel olarak iki alt başlıkta kendini göstermektedir. Bunlardan ilki; ulus devletin güvenliği ya da **'ulusal güvenlik'** kavramı ikincisi ise bir bütün olarak uluslararası sistemin güvenliğini ifade etmek için kullanılan **'uluslararası güvenlik'** kavramıdır. Ulusal güvenlik; herhangi bir devletin varlığına yönelik tehditleri, içsel refahını, huzurunu ve bekasını temin etmek amacıyla aldığı tedbirleri ve bu nedenle izlediği politikaların tümünü kapsar. Uluslararası güvenlik ise; uluslararası sistemi oluşturan devletlerin neredeyse bütününe tehdit olarak algıladığı, ortak kaygılar oluşturan durum ya da durumlara yönelik tedbirleri kapsar.

Bir devletin varlığının koruma, sürdürme, genişletme gibi amaçlarının önündeki engeller ve ikili-üçlü ilişkilerle çözebildiği ya da çözemediği (savaş-barış) her olgu ulusal güvenlik konusu içerisinde yer alırken, birden fazla ulus devletin aynı süreçte karşısına çıkan benzer sorunlar, uluslararası güvenlik kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir. Bir sorunun ulusal güvenlik ya da uluslararası güvenlik konularından hangisine dahil olacağı ise daha çok güvenlik arayışları sırasında belirginleşmektedir.¹⁶ Ulusal güvenlik söz konusu olduğunda bir devletin ulusal çıkarları ve bu çıkarların iç ve dış tehditlere karşı korunması söz konusudur ve bu kapsamda güvenlik düşüncesinin temelinde ulusun kendisi yer alır. Uluslararası güvenlik söz konusu olduğunda ise, birtakım ortak tehditlere karşı iki devlet arasında ya da bölgesel ve ya küresel işbirliğine dayanan bir karşı koyma söz konusudur.

Her şeyin hızlı bir gelişim ve değişim süreci yaşadığı günümüz dünyasında, devletlerin karşılaştıkları mevcut ya da muhtemel tehditlerde farklılaşmakta ve çoğalmaktadır. Çevre sorunları, insan hakları, kitlesel göçler, mikro milliyetçilik, etnik çatışmalar, köktendincilik, uluslararası terörizm, ekonomik sorunlar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, bulaşıcı hastalıklar, insan ticareti, uluslararası güvenlikte yeni sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷ Günümüz şartlarında ulusal

¹⁶ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik...*,s.60.

¹⁷ Gökhan Koçer, "Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenliği" *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Yıl:3, Sayı:5,Ankara, Temmuz 2005,s.289.

güvenliği açıklamak için dahi uluslararası güvenlikten bahsetmek gerekmektedir. Bir ülkenin başka ülkelerin desteği ve yardımı olmadan kendi güvenlik sorunlarının üstesinden gelebilmesi oldukça zordur. Buzan'a göre, dünya sisteminin işleyişinde izlenen güvenlik politikaları, ulusal ve uluslararası güvenlik stratejilerinin bir karışımı halindedir.¹⁸

Günümüzde birçok ülke, ulusal güvenlik stratejilerinin uluslararası güvenlik stratejilerine bağlı olduğunu kabul etmektedir. Devletler uluslararası güvenlik stratejileri aracılığıyla birbirlerinin güvenliklerini artırırken, ulusal güvenlikleri doğrultusunda uluslararası sisteme yön vermeye çabalar ve bu sayede tehditlerin nedenlerini de belirlemiş olurlar. Kısacası uluslararası güvenlik stratejisinin hedefi, uluslararası sistemin mevcut şartlarına etki ederek tehditleri azaltmak ya da tamamen ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Ulusal güvenlik stratejisi ise daha ziyade devletin gücünü artırmaya çabalaması ve bu kapsamda askeri önlemlere başvurmasıdır.¹⁹

Harvard Üniversitesi'nden siyasal bilgiler profesörü Lenore G. Martin ulusal güvenliği tanımlamak için, toplumun ve toprağın bütünlüğünün ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için devletin gerek duyduğu askeri güç ile askeri olmayan gücü bütünleştiren beş değişkenden söz eder ve bu yaklaşıma “*bütünsel yaklaşım*” adını verir. Bu beş değişken şunlardır: ‘Askeri gücün boyutu, rejimin siyasi meşruiyetinin ölçüsü, ekonomik gücün düzeyi, toplumdaki etnik ve dini toleransın oranı, su, yiyecek ve enerji gibi temel doğal kaynakların varlığı.’²⁰ Ona göre, devletin ulusal güvenliğinin ölçüsünü belirleyen bu bağımsız değişkenlerdir.

Güvenlik kavramını oluşturan diğer bir alt başlık ‘*askeri güvenlik*’ kavramıdır. Kaynağını genellikle devletlerarası çatışmalardan alan askeri güvenlik sağlama arzusu oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Askeri güvenlik kavramı devletlerin varlığını sürdürme ve koruma adına aldıkları ulusal ve uluslararası askeri tedbirleri içerir. Askeri güvenlik; özellikle ülke dışından yönelecek tehditlere karşı oluşturulan bir kavramdır. Bazı durumlarda ülke içerisinde ortaya çıkan aşırı şiddet eylemlerine

¹⁸ Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problems in International Relations*, The University of North Carolina Press, Chicago 1983, s.24-49.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Göksel İşyar, “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:2, Cilt:3 Kış 2008, s.5-6.

²⁰ Lenore G.Martin, “Ortadoğu’da Ulusal Güvenlik: Bütünsel Bir Yaklaşım Doğru”, (der. Augustus Richard Norton), *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik: Yeni Yönelimler*, (içinde) Büke Yayınları, Mayıs 2000, s.12.

karşı da askeri güvenlikten söz edilebilir. Askeri güvenlik, “ülke içinden veya ülke dışından kaynaklanan tehdidin askeri tedbirlerle giderilmesi anlamına gelmektedir”.²¹ Her devletin askeri güvenliği sağlamak amacıyla kendi bünyesinde oluşturduğu silahlı birliklerin yanı sıra, çeşitli ülkelerin katılımıyla oluşturulan, sistemin ve daha çok ortak katılım gösteren devletlerin güvenliğine yönelik tehditleri bertaraf etmek maksadıyla kurulan oluşumlar da askeri güvenlik önlemleri kapsamında değerlendirilmektedir.

Güvenlik kavramı; geçmişte, ülke topraklarının savunulması ve ülkenin kalıcılığının sağlanmasına yönelik askeri uygulamaları ifade ederken, günümüzde askeri güvenliğin yanı sıra, siyaset, ekonomi, kültür ve teknoloji alanlarını da kapsamaktadır.²²

Kavramın uluslararası güvenlik çerçevesinde değerlendirilen bir diğer alt başlığını ise; dünya nüfusundaki sürekli artışla beraber, her geçen gün çoğalan küresel enerji ihtiyacının ortaya çıkardığı ‘**enerji güvenliği**’ konusu oluşturmaktadır. Toplumsal hayatın sürdürülebilirliği ekonomik faaliyetlerle sağlanmaktadır. Bu nedenle, ekonomide devamlılığının sağlanması oldukça önemlidir. İşleyişteki aksaklık ihtiyaçların giderilememesine neden olacağından, üretim/temin aşamasından tüketim aşamasına kadar geçen sürecin olası aksaklıklara karşı korunması şarttır.²³ Günümüzde bireyler günlük yaşantısını sürdürebilmek maksadıyla enerji kaynaklarından her geçen gün daha fazla istifade etmektedirler. Devletler ise, bireylerin ihtiyaçlarını karşılama noktasında gerekli enerjinin teminini sağlamak durumundadırlar. Enerjiye olan bağımlılık giderek fazlaşırsa, bu durum ülkelerin dış politikalarını etkilemekte, büyük oranda dışa bağımlı olan ülkeler enerji tedarikini gerçekleştirmek ve sürekliliğini sağlamak konusunda artan bir çaba sarf ederken, ihracatçı ülkeler bunu siyasi yaptırım aracı olarak kullanabilmektedirler. Enerji konusunda var olan bu bağımlılık devletlerarası bir rekabet ortamı yarattığı gibi bazen çeşitli çatışmalara dahi neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra dünya enerji talebinin

²¹ Ahmet Küçükşahin, “Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?” *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2,Sayı:4, 2006, s.14.

²² Ahmet Küçükşahin, E.Önder Uyar, Erçin Tahminciler, Duygu Dinçer,“Türkiye’nin Güvenlik Strateji Belgesi Nasıl Hazırlanmalıdır?”*Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:4,Sayı:7,Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008, s.14.

²³ Ahmet Küçükşahin,“Güvenlik Bağlamında, Risk...”, s.13.

2030 yılına kadar her yıl %1.6 artacağı varsayımından yola çıkarsak²⁴ bu durumda enerjiye olan talebin giderek artacağı ve dolayısıyla enerji güvenliği konusunun daha da fazla önem kazanacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Günümüzde enerji ithal eden ülkeler, enerji talebindeki artışın önüne geçebilmek ve bağımlılığı azaltmak için çok daha etkili politikalarını geliştirmeye çabalamaktadır. Çözüm yolu, enerji üretim kapasitesinin, enerji verimliliğinin, çeşitliliğin ve şeffaflığın artırılması ve güvenli bir enerji ağının oluşturulması olarak saptanmaktadır. Taraflar için karşılıklı faydalar sağlayan çözümler bulunması için üretici ve tüketici ülkeler arasındaki diyalog gereksinimi devam etmektedir.²⁵

Yeryüzünde ihtiyaç duyulan enerji kaynaklarının dağılımına bakıldığında, pekte adil olmayan bir dağılım olduğu göze çarpmaktadır. Her ne kadar bazı ülkeler enerji kaynaklarına sahip olmak açısından daha avantajlıysa da, enerji tüm ülkelerin ortak gereksinimidir. Bu nedenle enerjiye ihtiyaç duyan ülkeler, talepleri oranında kaynak ülkelere bağımlıdırlar. Ülkeler enerji güvenliklerini sağlamak için bağımlılık yaratan petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına alternatif olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarına (güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji vb.) yönelerek enerjide dışa bağımlılıklarını bu sayede azaltabilme şansına sahiptir. Fakat bu durumun yakın gelecekte var olması ve ya diğer enerji kaynaklarını tamamen devre dışı bırakması beklenen bir durum değildir. Bu nedenledir ki halen mevcut enerji sağlayıcıların başında gelen petrol ve doğalgaz bölgeleri üzerinde söz sahibi olma mücadelesi çeşitli devletler tarafından sürdürülmektedir. Bu bağlamda, önümüzdeki yüzyıl Avrupa ve ABD arasında yaşanacak çekişmelerin başında Ortadoğu ve Hazar bölgeleri petrol yataklarının denetimi konusunun yer alması beklenmektedir.²⁶

Uluslararası ilişkiler çerçevesinde güvenlik kavramından söz ederken muhakkak değinilmesi gereken bir diğer alt başlıkta hiç şüphesiz ki '**sınır güvenliği**' konusudur. İki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran ve ülkelerin güvenliklerini sağlamaları konusunda önemli bir yere sahip olan sınırlar ülkeler tarafından gerekli biçimde korunmadığı takdirde silah, uyuşturucu madde, insan

²⁴ International Energy Agency, World Energy Outlook 2008, Paris, s.4.

²⁵ Claude Mandil, "Energy Security: The IEA's Perspective, Petrostocks 2007: New Perspectives", <<http://www.iea.org/speech/2007/mandil/NewOrleans.pdf>> (21.12.2009)

²⁶ Şener Üşümezsoy, "Petrol Şokunun Dünya Ekonomik Sistemine Etkisi", *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:3,Sayı:32, Aralık 2002, s.72.

kaçakçılığı ve yasadışı göç başta olmak üzere birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bununla birlikte, terörizmle doğrudan bir ilişkisinin olduğunu ifade edemesek de, sınırlarda güvenliğin artırılması terörizmle mücadele açısından da oldukça fayda sağlayacaktır.²⁷ Bu nedenle sınır güvenliği ulusal ve uluslararası güvenliğin korunması ve sağlanması bakımından oldukça büyük önem arz etmektedir.

2.2 Güvenlik, Tehdit, Güç ve Strateji

Bilindiği üzere güvenlik, tehdit ve güç kavramları iç içe geçmiş birbiriyle bağlantılı olarak gelişen kavramlardır. Dietrich Fischer, güvenliğin, “sadece savaştan korunmak ya da savaşı engellemek” olmadığını belirtmiştir.²⁸ Güvenliğin aynı zamanda hayatta kalabilmemizi ve refahı etkileyen muhtemel tehlikelerden korunmayı da içerdiğini ve savaştan korunmanın tek yolunun askeri tehditlere karşı koymaktan geçmediğini vurgulamıştır. Muhtemel savaş nedenlerine dikkat etmek ve muhtemel çatışmaları öngörebilmek ve bunları bir savaşa yol açmadan önce çözebilmek güvenliği sağlamak için doğru yaklaşım olacaktır.²⁹ Yine bir başka tanımlamaya göre güvenlik; “herhangi bir çatışma durumunda, aktörlerin kendi öz değerlerini diğer aktörlerin tehditlerine rağmen devam ettirebilmeleri ve koruyabilmeleri durumunu” ifade eder.³⁰

Tehdit “gerek kısa ve orta, gerekse uzun vadeli hedeflerin gerçekleşmesini güçleştiren, yeri ve zamanı gelince ortadan kaldırılmasında milli güç unsurlarının kullanılmasını gerektiren her çeşit faaliyet ve girişimler”³¹ olarak tanımlanmaktadır. Bir başka görüşe göre tehdit; “elindeki kaybetme ve ya başkasının elinde olanı elde edememe ya da başka bir güce kaptırma risklerinin yanı sıra küresel tehditleri de

²⁷ Bülent Çiçekli, “Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Göç:11 Eylül Sonrası Terör Tehdidi ve Göç Kontrol Politikalarının Terörizmle Mücadelede Kullanımı”, (der. Kamer Kasım-Zerrin A. Bakan) *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, (içinde)Asam Yayınları, Ankara 2004, s.196.

²⁸ Dietrich Fischer, *Non-Military Aspects of Security:A System's Approach*, Dartmouth Publishing Company, Mayıs 1993, s.7.

²⁹ Ibid.

³⁰ Mustapha Kamel Al-Sayyid, “Arap Ülkelerinde Meşruiyet ve Güvenlik” (der. Augustus Richard Norton) *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik: Yeni Yönelimler*, (içinde) Buke Yayınları, Mayıs 2000, s.89.

³¹ Ahmet Küçükşahin, “Türkiye'nin Tehdit Belirleme Yöntemi ve Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde Düşman Kavramının Değerlendirilmesi”, *Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu*, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 2007,s.46.

kapsar. Devletler tehdit tanımlaması yaparken genelde bu üç tehdit türünü birlikte değerlendirir.”³²

Realist görüşe göre, devlete yönelik olası askeri tehditlerin incelenmesi ve bu tehditleri bertaraf edebilmek için devletin kendi askeri gücünü tartması, ulusal güvenliği belirleyen iki temel unsurdur. Liberal görüşe göre ise, askeri tehditler ve askeri güç ulusal güvenliği belirmemekte tek başına yetersizdir. Diğer tehdit türleri de değerlendirilmek zorundadır. Bunlar tehditler sadece devlete yönelik olanları değil; halka yönelik tehditleri, terörist eylemleri, baskıcı hükümet politikalarını, ekonomik krizleri, çevresel tehditleri, azınlık gruplarına yönelik ayrımcılığı, hızlı nüfus artışını, mültecileri, salgın hastalıkları ve doğal afetleri de içerir. Devletlerin bu tür tehditleri önleyebilmeleri için eğitim, iletişim, bilimsel faaliyetler, bilgiye ulaşım ve teknoloji alanlarında güçlü olmaları gerekmektedir.³³

2 Aralık 2004 yılında BM Genel Kurulu’na sunulan “*Güvenli Bir Dünya için: Bizim ortak Sorumluluğumuz, Tehdit Meydan Okuma ve Dönüşüm*” başlıklı raporda dünyanın gelecekte karşılaşacağı tehditler şu şekilde sıralanmıştır:³⁴

- Fakirlik, salgın hastalıkları ve çevre felaketlerini de içine alan ekonomik ve sosyal sorunlar
- Ülkelerarası çatışmalar
- İç çatışmalar, iç savaşlar, soykırım ve diğer yoğun katliamlar
- Nükleer, radyolojik, biyolojik ve kimyasal silahlar
- Ulus sınırlarını aşan organize suçlar

Uluslararası sistemde güvenlik anlayışları farklı aktörlerce farklı zamanlarda farklı şekillerde ifade edilmiştir. Bunun nedeni ise tüm aktörleri aynı yoğunlukta, aynı zaman aralığında ve aynı şiddette zarara uğratacak bir tehdidin var olmamasıdır.³⁵

³² Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik...*, s.62-63.

³³ Lenore G.Martin, “Ortadoğu’da Ulusal Güvenlik...”, s.11.

³⁴ United Nations, General Assembly,” A more secure world: our shared responsibility Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, A/59/565(2004)

³⁵ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik...*, s. 65.

Tehdit algılamaları güvenlik arayışını beraberinde getirdiği gibi güvenlik sağlama arzusu ya da gerekliliği arttıkça güç elde etme isteği de çoğalmaktadır. Güvenlik, şüphesiz ki güç kavramından ayrı düşünülemez. Gücü oluşturan özelliklerin bileşkesi, bir devletin varlığının amacını belirleyebildiği gibi, güvenlik araçlarını da belirlemektedir. Güç bir devletin başka devletler karşısındaki avantaj ve dezavantajlarının bileşkesidir ve ancak karşılaştırılabilir olduğunda bir anlam ifade eder. Dolayısıyla her devlet güvenliğini belirli bir kurala dayandırmadan önce, ordusu, istihbaratı, iletişim olanakları, ekonomisi, coğrafyası, komşuları, istikrarlı ve istikrarsız bölgelere yakınlığı, nüfus yoğunluğu, sahip olduğu doğal kaynaklar gibi güvenlik sağlayıcı donanımları benzerleri ile karşılaştırarak tanımlar.³⁶

Machiavelli'ye göre, bir devletin varlığını koruması ve kalıcılığını sağlaması ile güç olgusu arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Ona göre; uluslararası sistem devletlerin sürekli rekabet halinde oldukları bir karmaşa ortamıdır ve bu ortamda nerdeyse tüm devletler birbirleri için birer tehdit durumundadır. Böyle bir ortamda devletin güvenliği için iyi bir yönetimin var olması gerekmektedir. İyi bir yönetim ise iyi bir orduyla yani güç ile sağlanabilir.³⁷

Güvenlik kavramı tehdit ve güç kavramlarıyla birlikte değerlendirildiği gibi, strateji kavramı da büyük ölçüde güvenlik kavramıyla birlikte değerlendirilir. En genel tanımıyla strateji, “kendi varlığını sürdürme ve geliştirme ile karşı tarafın, yani varlığını koruma ve sürdürme olgularını tehdit edenin, bertaraf edilmesine yönelik eylem ve uygulamalar” olarak ifade edilmektedir.³⁸

Günümüzde, güvenlik ile ilgili temel stratejilerin;³⁹

- Temel ittifaklar ile bölgesel ve küresel işbirlikleri içerisinde yer alma/bu tür ittifakları tümüyle reddederek dışında kalıp “karşı çıkan” ya da “mazlumun sözcüsü” olma,

³⁶ Ibid, s. 62.

³⁷ Niccolo Machiavelli, *Prens*, (çev. Nazım Güvenç), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, s.69-110

³⁸ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik...*, s.67.

³⁹ Ibid, s.117-118.

- Çok uluslu harekâtlarda yer alma ve doğrudan çıkar alanındaki bir harekât söz konusu ise bu harekâtın lider ülkelerinden biri olabilme yeteneğini geliştirme/çok uluslu güçlere karşı çıkan aktörlerin liderliğine soyunma,
- Krizlere müdahale edebilme ve çatışmaları önleyebilmek için diplomatik, siyasal ve hatta askeri önlemler alabilme/krizlerin gerçek sorumlusu olarak gösterilen aktörlerin “big game”⁴⁰ ini bozmaya neden olma,
- Kitle imha silahlarıyla caydırıcılık sağlama ya da bu tür tehlikelerden korunma yeteneği geliştirme/nükleer silahlanma karşısında yer alma,
- Uzay kullanabilme/uzayı kullananların karşısında yer alma,
- Haber alma sistemlerini ve gözetleme yeteneğini geliştirme,
- Yüksek yoğunlukta bir çatışma ortamında savaşabilme yeteneği geliştirme/ilkel yöntemlerle ileri teknoloji uygulamalarını etkisiz kılma,
- Psikolojik ve sosyolojik unsurları kullanabilme ile yakından bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir.

Varlığını korumak ve sürdürmek isteğinde olan devletler bunu sağlamak için daima gücü elinde bulundurma ve gerektiğinde tehdit ya da saldırı amaçlı kullanma yolunu seçmektedir. Bir ülke ile güvenlik bağlamında işbirliği sağlamanın temel koşulları, ortak çıkarların bulunması, bu çıkarlara yönelik tehdit algılamalarının olması ve bu tehditlere karşı koyabilmek için ortak bir anlayışın olmasıdır.⁴¹ Güvenlik ve tehdit, karşılıklı ve sürekli olarak birbirlerini etkileyen bir yapıdadır ve bu nedenle tehdit belirleme, güvenlik stratejisi oluşturmada oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü kimi zaman devletlerin, algıladıkları tehditlere yönelik olarak alacakları güvenlik tedbirleri diğer devletler tarafından tehdit olarak görülebilir. Karşılıklı bir etkileşim süreciyle mevcut ya da muhtemel tehditlerin tayini, tespiti ve değerlendirilmesi, alınacak tedbirlerin niteliği gibi konular, ülke stratejisinin oluşturulmasında önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir.⁴²

⁴⁰ Ibid, s.104.

⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. Cihangir Dumanlı, “Türkiye ile ABD’nin Çıkarları Örtüşmüyor”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı 3, Temmuz 2006.

⁴² Ahmet Küçükşahin, E.Önder Uyar; Erçin Tahminciler; Duygu Dinçer, “Türkiye’nin Güvenlik Strateji ...”, s.9.

2.3 Terör, Terörizm ve Güvenlik

Güvenlik söz konusu olduğunda aklımıza gelen diğer olgular ise terör ve terörizmdir. Kökünü Latince “*terrere*” sözcüğünden alan terör kelimesi Türkçede “yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş”⁴³ anlamına gelmektedir. Terör kelimesine ilk kez ‘*Dictionarire de I’Academic Francaise*’nin 1789’da yayınlanan ekinde rastlanmaktadır. Sözcük Fransız akademisi sözlüğüne, Fransa’da 1793-1794 yılları arasında yaşanan ve binlerce kişinin idamıyla sonuçlanan dönemi belirten, “terör düzeni” yönetimi anlamıyla girmiştir.⁴⁴

Teröre ilişkin bir başka görüşte şu şekildedir:

“uzmanlar terörün şiddet kullanma veya şiddet kullanmaya tehdit etme ve belirli amaçlara erişme metodu veya stratejisi olduğu, amacının ise mağdurun korku haline düşmesi olduğu ve terörizmin acımasız, merhametsiz olup ahlak kurallarına uymadığı ve terörist stratejide tanınmanın, reklamın çok önemli olduğu konularında görüş birliğindedirler. Terörizm bir ideoloji değildir. Fakat farklı inançlara sahip insanlar tarafından kullanılabilen bir stratejidir. Terör etkili bir diktatörlükte var olma şansını yakalayamazken liberal bir ülkenin tamamen terörizmden korunabilmesi neredeyse hiç mümkün değildir.”⁴⁵

Bununla birlikte terörizmin birçok kaynakta farklı tanımlamalarının olduğunu görmekteyiz. Bunlardan birkaçını sıralayacak olursak Türkçede terörizm; “siyasal bir hedefe ulaşmak amacıyla devlete, halka veya bireylere karşı şiddet eylemlerine başvurma” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁶ *Black’s Law Dictionary*’de ise terörizm, “özellikle siyasal tutumu etkilemek maksadıyla, panik oluşturmak veya paniğe neden olmak için şiddetin kullanılması veya kullanılma tehdidinde bulunulması” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷ BM Güvenlik Konseyi’nin, üye devletleri bağlayıcı önlemler içeren 8 Ekim 2004 tarihli ve 1566 sayılı kararına⁴⁸ göre ise;

⁴³ Türk Dil Kurumu, <http://www.tdkterim.gov.tr> (15.09.2009)

⁴⁴ Walter Laqueur, *The Age of Terrorism*, Little Brown and Company, Boston 1977, s. 6.

⁴⁵ İdris Bal, “Terörizm, Liberal Devlet ve Uluslararası İşbirliği” (der. Tülin İçli-Fatih Karaosmanoğlu) *Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik*,(içinde) Nobel Yayınları, Ankara 2003, s. 87.

⁴⁶ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük. < <http://www.tdk.gov.tr> > (15.09.2009)

⁴⁷ *Black’s Law Dictionary*, 7. Baskı, 1999, s. 1484.

⁴⁸ United Nations, Security Council, Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist acts, S/RES/1566, Judgment of 8 October 2004.

“Terörizm, yürürlükteki anlaşmalara göre de suç sayılan ve belli kişilerde, kişiler topluluğunda veya genel olarak halkta korku yaratmak suretiyle bir halkı tehdit altında tutmak, bir hükümeti veya uluslararası bir örgütü bir şeyi yapmaya veya yapmamaya zorlamak maksadıyla, -sivillere yönelik olanlar dâhil- öldürmek veya ağır şekilde yaralamak kastıyla işlenen fiiller, rehin alma eylemleridir.”⁴⁹

Bunun yanı sıra aslında her iki kavram da, ortak kabul gören tek bir tanıma sahip değildir. Bazı devletlerce terör sayılan durum bazılarınca özgürlük mücadelesi olarak görülmektedir. Bu nedenledir ki bazı terör eylemlerini yasaklayan anlaşmalar yapılsa da uluslararası hukukta terörü tümüyle yasaklayan ve altında tüm devletlerin imzası olan bir anlaşma metni henüz yer almamaktadır.⁵⁰ Kimi devletlerin dış politikalarını gerçekleştirmek için terörü bir araç olarak kullanmaları son yıllarda terör eylemlerinin ve terörist oluşumların artışına neden olmuştur. Bununla birlikte çeşitli ülkelerin güvenlik önlemlerine yeterince ağırlık vermemesi, her şeyden önce silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığı gibi terörü besleyen yasa dışı olayların gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Terörün önlenmesi ancak uluslararası toplumun bu konuda ortaklaşa bir karşı duruş sergilemesi ve güvenlik önlemlerinin de bu kapsamda yeterli düzeye ulaştırılması ile gerçekleştirilebilir.

2.4 Güvenlik ve Jeopolitik

Jeopolitik kavramı ilk kez İsveçli bilim adamı Rudolf Kjellen (1864-1922) tarafından 1916 yılında yayınladığı “Staten som Lifsform (Bir Organizma Olarak Devlet)” adlı eserinde kullanılmıştır. Rudolf Kjellen’e göre jeopolitik, devletin varlığının doğa koşulları ve insan davranışları açısından araştırılmasıdır. Karl Haushofer’e göre jeopolitik, yeryüzündeki ilişkilerin siyasal gelişmelerle olan bağlantısının araştırıldığı bir bilimdir. İnsan çevre ilişkisini araştıran pek çok bilim adamı çevresel faktörlerin siyasal davranışlar üzerindeki etkisinden yola çıkarak ülkelerin sahip oldukları coğrafi faktörlerin, siyasal yapılarında ve dış politikalarının belirlenmesinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda jeopolitik, mevcut

⁴⁹ Sadi Çaycı, “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Terörle Mücadeleye İlişkin Kararları”, *Stratejik Analiz*, Cilt:6, Sayı:69, Ocak 2006, s.68.

⁵⁰ İbrahim Kaya, *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*, USAK Yayınları, Ankara 2005, s. 27.

coğrafi faktörlerin siyaset üzerindeki etkilerinin incelenmesi olarak ifade edilmektedir.⁵¹

Bir devletin coğrafi konumu, yer altı ve yer üstü zenginlikleri gibi özellikleri o ülkenin diğer devletler tarafından ne şekilde algılanacağını ve dolayısıyla dış politika davranışlarını belirlemektedir. Ülkelerin coğrafi konumları sabit olsa da, uluslararası güç dengelerinde meydana gelen değişiklikler varlıklarının jeopolitik açıdan yeniden ele alınmasını gerektirir.⁵² Nitekim Soğuk Savaş öncesi jeopolitik durum iki kutuplu sistemin sona ermesinin ardından farklılaşmış ülkelerin jeopolitik varlıkları yeniden gözden geçirilmiştir.

Bir ülkenin mevcut jeopolitiği o ülkenin güvenliğiyle de doğrudan ilişkilidir. Bir ülkenin var olan topraklarının büyüklüğü, coğrafi yapısı, iklimi, yer aldığı bölge gibi unsurlardan oluşan coğrafi konum, önemli güç unsurlarından birini meydana getirmektedir.⁵³ Devletlerin jeopolitik açıdan sahip oldukları ne derece fazlaysa diğer devletler için o oranda cazip bir hal alırlar. Elbette ki bu durum güvenlik sorunlarının birçoğunu da beraberinde getirir. Bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi içinse yeterli düzeyde güvenliğin sağlanabilmesi şarttır.

Ülkelerin coğrafi konumları güvenliklerini büyük oranda etkileyen faktörlerin başında gelir. Ülkelerin coğrafi ve siyasi konumlarını inceleyen bazı jeopolitik uzmanlarına göre, bir ülkenin coğrafi konumu o ülkenin tüm dış siyasetini belirleyecek potansiyele sahiptir. İngiliz jeopolitik uzmanı Sir Halford Mackinder ve Alman bilim adamı Karl Haushofer bu düşüncenin önde gelen isimlerindedir. Bunun yanı sıra Amerikalı siyasi coğrafya uzmanları olan Nicholas John Spykman ve Hans Morgenthau ile birlikte Alman araştırmacılar Rudolf Steiner ve Gary Fisher de coğrafi konumun bir ülkenin en mühim güç unsurlarından birini teşkil ettiğini düşünmektedirler.

⁵¹ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000, s.506.

⁵² Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, Mart 2008, s.116.

⁵³ İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul, Ocak 2005, s.23.

Bu bağlamda, ülke coğrafyaları güvenlik yapılarına göre dört türde değerlendirilir:⁵⁴

- Ada Devletleri
- Kıta Devletleri
- Kıyı Devletleri
- Merkezi Devletler

-Ada Devletleri; İngiltere ve Japonya örneklerinde olduğu gibi sınırları büyük denizlere ve okyanuslara dayanan, dış müdahalelerin çok az ve etkisiz olduğu, ekonomik, sosyal ve politik gelişimlerini güven içinde gerçekleştirme olanağına sahip bulunan devletlerdir.

-Kıta Devletleri; ada devletlerinin sahip oldukları tüm avantajlara sahip olmakla birlikte jeopolitik açıdan büyük değer taşıyan geniş saha ile birlikte ellerinde bulundurdukları stratejik kaynaklar sayesinde daha avantajlı bir konumdadırlar. ABD, Kanada, Çin, Hindistan, Avustralya ve Rusya Federasyonu jeopolitik açıdan kıta devleti konumundadırlar.

-Kıyı Devletleri; kısa kara sınırlarına, az sayıda komşuya sahiptirler. Bu devletler mevcut konumlarından ötürü diğer devletlere oranla daha az sorunla karşılaştıkları gibi ülke bütünlüklerini ve güvenliklerini daha kolay sağlarlar. İspanya, İtalya, Fransa gibi üç tarafı denizlerle çevrili olan ülkeler kenar devletler arasında sıralanabilir.

-Merkezi (Kıta İçi) Devletler; tümüyle kara sınırlarına sahip yahut deniz sınırı çok az olan devletlerdir. Genellikle denizlerin sağladığı güvenlik olanaklarından ve denize açılma imkânlarından mahrumdurlar. Az sayıda komşuya, çok sayıda soruna sahiptirler. Bu nedenle ancak çok güçlü bir yapıya sahip olarak ayakta kalabilir ve mevcut durumlarını koruyabilirler. Güçlü olmaları için ulus devlet yapısına sahip olmaları etnik ve kültürel ayrışmaların önüne geçmeleri gerekmektedir. Etnik veya kültürel (dini) farklılıkların tahrik edilerek kışkırtılması kıta içi devletlerinin bütünlüklerini koruyamamalarının en önemli nedenidir. Yeni azınlıklar yaratmaya sebep olacak şekilde uygulanacak yanlış politikalar; yapılabilecek olan diplomatik

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Suat İlhan, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005, s.59-61.

hatalar; ihmal edilerek çözümlenmeyen küçük sorunlar daha sonra içinden çıkılmaz sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olabilir.

Çalışmamızda ele alınan İran, görünümü ile denizlere kıyısı olan bir kenar devlet fakat genel özellikleri ile bir kıta içi devlettir. Türkiye ise görünümü ile üç yanı denizlerle çevrili bir kenar devlet; genel özellikleri ile bir kıta içi devletidir.

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, ülkeler arasındaki çıkar mücadelesi, tüm dünyada, ekonomik ve siyasi alanda hızla devam etmektedir. Bu mücadelelerde eskiden baş aktör olarak kullanılan silahlı kuvvetler yerine günümüzde, sosyal, ekonomik, siyasi ve çevresel mücadele yöntemleri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda ülkeler birbirleriyle mücadele ederken doğrudan yöntemler yerine sosyal, tarihsel ve toplumu psikolojik olarak sindirecek olaylar ve yöntemler kullanılmaktadır. Silahlı kuvvetler ise her devletin bünyesindeki yerini korumakta gözdağı vermek amacıyla geri planda tutulmaktadır.⁵⁵ Geleneksel tehditler aynı kalmakla birlikte günümüzde güvenlik küresel alandaki tüm gelişmelerden etkilenir hale gelmiştir. Bunların başında dünya ekonomik ve siyasal sisteminin yapısı gelmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki refah düzeyi ve hayat standartlarındaki farkın oldukça büyük olması ülkeler arasındaki uyuşmazlıkları artırıcı etki yapmaktadır. Bunun yanı sıra doğal felaketler, mülteci akınları, terör eylemleri ve etnik milliyetçilikte meydana gelen artışta devletlerin güvenliğiyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili hale gelmiştir. Nükleer silahların yayılması, dünya enerji akışında meydana gelebilecek aksaklıklar ve terörist eylemlerin neredeyse tüm dünyayı tehdit eder hale gelmesi ortak güvenlik sorunları doğurmaktadır. Günümüzde devletler ortaya çıkan bu ortak sorunlara karşı birlikte hareket etme ihtiyacı duymaktadırlar. Devletlerin ortak hareket etmelerindeki neden ise, çoğu kez devletlerin öz kaynaklarının ve kapasitelerinin sorunların tek başına çözümünde yetersiz kalmasıdır. Devletler tek başlarına sorunu çözecek kapasitede olsalar dahi gerekli maliyeti azaltmak, meşruiyeti sağlamak ve etki alanını genişletmek gibi nedenlerden ötürü birlikte hareket etmeyi tercih etmektedirler. Güvenliğin bölgesel ve küresel ölçekte gerçekleştirilmesinde bu davranış biçimlerinin geliştirildiği gözlenmektedir.

⁵⁵ Ahmet Küçükşahin, "Güvenlik Bağlamında, Risk...", s.35.

Sonuç olarak, uluslararası güvenlik stratejileri, küresel ve bölgesel güvensizliklere karşı önlem alınmasını ve işbirliğine yönelik güvenlik stratejileri benimsenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, güçlü ve etkin bir uluslararası güvenlik stratejisi; Avusturya Dışişleri eski Bakanı *Gareth Evans*'ın da belirttiği gibi; rekabetten çok, işbirliği seçeneğini ön plâna çıkarmalı, izolasyondan önce bütünleşme seçeneğini gözetmeli, gizlilikten çok da açıklık esasını kabul etmelidir.⁵⁶

⁵⁶ Carnegie Corporation Annual Report, Carnegie Corporation of New York, 1997, <<http://www.carnegie.org/sub/about/pdcgrants.html>> (12.11.2009)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİĞE İLİŞKİN BÖLGESEL VE İKİLİ UNSURLAR

Çalışmanın bundan önceki kısmında genel hatlarıyla güvenlik kavramının uluslararası ilişkiler açısından ne ifade ettiği, farklı kuramlarca kavramın nasıl tanımlandığından söz edilerek kavramın alt başlıklarına ve ilişkili olduğu düşünülen kavramlara değinildi. Bu bölümde ise, Türkiye-İran ilişkilerinde güvenlik anlayışına etki eden bölgesel ve ikili unsurlar değerlendirilecektir. İki ülkenin karşılıklı ilişkilerine etki eden faktörler arasında doğrudan bu ülkelerden kaynaklanan sorunlar ya da durumlar olabildiği gibi buldukları bölgeden kaynaklanan olumlu ya da olumsuz gelişmeler veya unsurlarda iki ülke arasındaki ilişkilere etki edebilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde birebir iki ülke arasındaki meseleler ikili unsurlar olarak ele alınırken, daha ziyade bölgeden kaynaklandığı düşünülen etmenler bölgesel unsurlar başlığı altında değerlendirilecektir.

Bölgesel güvenlik unsurları kapsamında enerji kaynakları ve bunların aktarımını sağlayan boru hatlarından bahsedilerek, enerji güvenliği konusu yeniden ele alınacaktır. Bunun yanı sıra yine bölge güvenliği ve ikili ilişkilere etkisi açısından Kuzey Irak konusu incelenerek bölge ülkeleriyle birlikte her iki ülkenin duruma bakışı irdelenecektir. Son olarak ise ikili unsurlar bağlamında terör ve etnik temelli çatışmalara değinilecek ve sonrasında, kaçak göç, sınır güvenliği, ideolojik ve etnik unsurlar gözden geçirilecektir.

1.Bölgesel Unsurlar

1.1 Bölgesel Unsur Olarak Enerji

Özellikle günümüz dünyasında ülkeler varlıklarını yeterli düzeyde gerçekleştirebilmek ve gelişimlerini sürdürebilmek amacıyla enerji kaynaklarına giderek artan ölçülerde ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla devletlerin bu kaynaklara erişiminin sağlanamaması ulusal güvenliklerini de tehlikeye atmaktadır. Bu

nedenledir ki enerji kaynaklarının var olduğu çeşitli bölgeler üzerinde rekabetler yaşanmakta bazen bu rekabetler askeri çatışmalara dahi yol açmaktadır. Bu alt bölümde çalışmanın kapsamı itibarıyla enerji güvenliği ve Ortadoğu bölgesinde bölgesel bir unsur olarak değerlendirilebilecek ve güvenlikle ilişkilendirilebilecek olan petrol kaynakları değerlendirilecektir.

1.1.1 Enerji Faktörünün Artan Önemi

Güvenlik kavramının alt başlıklarını sıralarken çalışmanın ilk bölümünde kısaca ele aldığımız enerji kavramının, bu bölümünde güvenlik ve enerji güvenliği ilişkisi göz önünde bulundurularak tekrar ele alınması faydalı olacaktır.

Günümüzde devletlerin artan nüfuslarına ve gelecekte beklenenlere paralel olarak enerji ihtiyacı sürekli artmaktadır. Enerji, aynı zamanda modern insan için vazgeçilmez bir unsurdur. Artan enerji ihtiyacı, ülkelerin, menfaatlerinin kesiştiği ve üzerinde devlet politikalarının şekillendirildiği bir konu haline gelmiştir. Dünya ekonomik, ekolojik, jeopolitik ve teknolojik boyutları olan karmaşık enerji sorunlarıyla yüzleşmektedir. Ekonomik ve sosyal gelişmede hayati bir role sahip olan enerji, bu özelliği ile ülkelerin ulusal güvenliğini de önemli ölçüde etkilemektedir. 1973 yılında patlak veren ilk petrol krizinden sonra sanayileşmiş ülkelerde enerji bağımsızlığı, enerji politikalarının en önemli hedefi haline gelmiştir.¹ Geline bu noktada her ülkenin güvenli, erişilebilir maliyette ve sürdürülebilir enerji akışına ihtiyacı bulunmaktadır.

Enerji güvenliği, jeopolitik belirsizlikler, artan talep ve iklim değişiklikleri gibi faktörler nedeniyle günümüzün en önemli sorunlarından birisi oluşturmaktadır ve bu sorunun çözümünde ülkelerin ortaklaşa hareket etmeleri gereği vurgulanmaktadır.² Önümüzdeki yıllarda başta AB ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülkelerde alternatif enerji kaynaklarının payının önemli ölçüde artırılması planlanmaktadır. Ancak, bu artışın küresel enerji gereksinimindeki artışı karşılamakta yeterli olamayacağı ve kısa ve orta vadede enerjide petrol ve doğalgaza bağımlılığın önemli ölçüde devam

¹ Edgard Gnansounou, “Assessing the Energy Vulnerability: Case of Industrialised Countries”, *Energy Policy*, Vol.36, Issue:10, October 2008, p. 3734–3744.

<<http://ideas.repec.org/a/eee/enepol/v36y2008i10p3734-3744.html>> (18.10.2009)

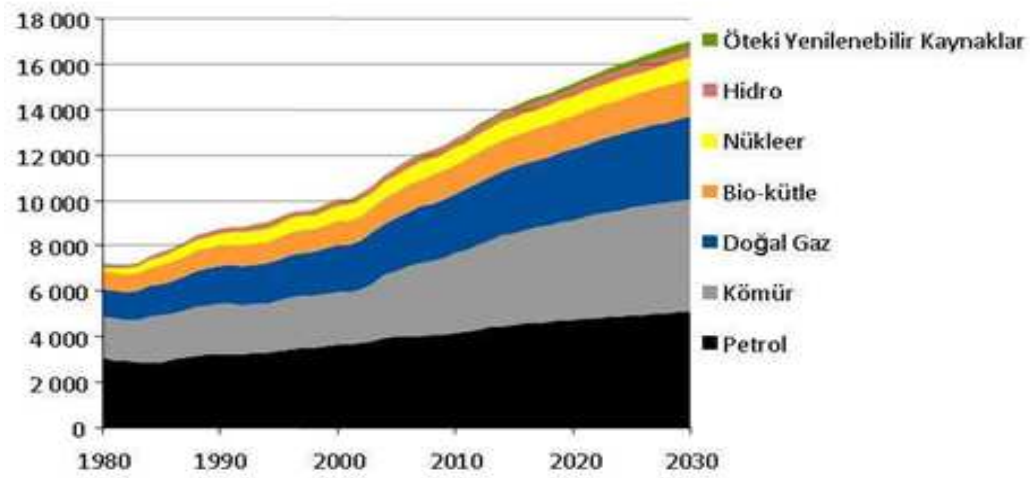
² Ahmet Küçükşahin, “Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları”, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, *Enerji Güvenliği Sempozyumu*, 28-29 Nisan 2009.

<http://www.harpak.edu.tr/saren2/files/GSD/SEMBOZYUM%20KITABI_TUR.pdf> (18.10.2009)

edeceği bilinmektedir. Bununla birlikte, 2050 yılında enerji talebinin %50'sinin petrol, doğalgaz, kömür gibi yenilenemeyen fosil yakıtlı enerji kaynaklarından karşılanacağı öngörülmekte, kısa ve orta vadede arz güvenliği için kesintisiz petrol ve doğalgaz akışının sağlanmasının zorunlu olduğu vurgulanmaktadır.³

Uluslararası Enerji Ajansı direktör yardımcısı Richard H. Jones aşağıdaki şekle ilişkin yaptığı açıklamada dünya enerji talebinin 2030 yılına kadar %45 artacağını yıllık ortalama artışın %1.6 olacağını ifade etmiştir.⁴ Yine İngiltere'deki Kraliyet Mühendislik Akademisi'nden Profesör Ian Fells tarafından hazırlanan bir rapora göre, İngiltere ve pek çok Avrupa ülkesinin gelecek on yıl içinde büyük bir enerji sıkıntısıyla karşılaşacağı ve düzenli elektrik kesintilerine gidilebileceği belirtilmiştir. İngiltere'de yayınlanan bu rapora göre, yenilenebilir enerji kaynakları (güneş ve rüzgâr enerjisi gibi) enerji açığını kapatmaya yetmeyecek, bu nedenle termik santrallere, nükleer enerji santrallerine ihtiyaç duyulacaktır.⁵

Şekil 2.1 Dünya Birincil Enerji Talebi (milyar ton)

Kaynak: < http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2007/weo_2007.pdf > (18.10.2009)

Bu verilerden de anlaşılacağı gibi enerji kaynaklarına olan gereksinim her geçen gün çoğalmaktadır. Fakat bilinen bir başka gerçekse var olan kaynaklarında bu hızla artan talep doğrultusunda aynı hızla azalmakta olduğudur. Bu durum doğal olarak kaynaklara erişim konusunda bir rekabet yarattığı gibi talebin karşılanması ve

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ İHA:“Avrupa’ya Enerji Açığı Uyarısı”

<<http://www.iha.com.tr/haber/detay.aspx?nid=35344&cid=5>> (18.10.2009)

sürekliliği konusunda da bir sıkıntıyı beraberinde getirmektedir. Bugün bu sıkıntı hissedilir düzeyde olmasa da ilerleyen yıllarda alternatif enerji kaynakları üretilemediği takdirde daha büyük sıkıntılara ve çekişmelere neden olacağı aşikârdır.

1.1.2 Ortadoğu'da Petrol

Dünya enerji ihtiyacının karşılanması noktasındaki talebin yaklaşık %40'ı yenilenemeyen bir enerji kaynağı olan petrolle karşılanmaktadır.⁶ Günlük hayatın her noktasında kullanım alanına sahip olan petrol askeri üretimde dâhil olmak üzere her türlü sektörün enerji gereksinimini sağlamada önemli bir yere sahiptir. Özellikle ulaşım araçlarının kullanımı için gereklilik arz eden petrole aynı oranda alternatif bir enerji kaynağının henüz var olmayışı, petrolü diğer enerji kaynaklarından daha stratejik bir hammadde durumuna getirmektedir.⁷ Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde petrolün ulusal güvenlik politikalarındaki belirleyici etkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Öyle ki İngiliz devlet adamı Winston Churchill 1936 yılında Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada şu sözleri sarf etmiştir: “Bir damla petrol bir damla kandan daha değerlidir”. Günümüzde petrol adına yapılan savaşlara ve bu uğurda binlerce kişinin hala hayatını kaybediyor oluşuna bakılırsa o günden bugüne petrolün önemi değişmemiş gibi gözükmektedir.

Ahmet Davutoğlu petrolün önemini şu şekilde özetlemektedir:

“Petrolün uluslararası ekonomi-politik güçler açısından taşıdığı hayati önem bu doğal kaynağa dayalı bir stratejik planlamanın geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Öyle ki, petrol uluslararası politikanın modern dönemdeki iki önemli çatışma alanı olan jeopolitik ve ekonomi politiğin kesişim alanında son derece belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Daha önce çorak ve önemsiz alanlar olarak görülen coğrafi alanlar petrolün bulunmasından sonra klasik jeopolitik yaklaşımları dönüştüren merkezi bir jeostratejik önem kazanmışlardır. Bu yeni jeostratejik önem, petrolün ekonomi-politik güç rekabeti içindeki rolünün olağanüstü bir tırmanış göstermesi ile birlikte uluslararası ilişkiler arenasının temel parametrelerinden birisi olmuştur”.⁸

⁶ Mustafa Acaroğlu, “Biyokütle Enerjisinin Global Potansiyeli, Biyoenerji Politikaları, Avrupa Birliği ve Türkiye”, I.Ege Enerji Sempozyumu ve Sergisi, Mayıs 2003, s.4.

⁷ Veysel Ayhan, *İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s.85-86.

⁸ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul 2001, s.333.

Eskiden “İpek ve Baharat” yolu üzerinde bulunan Ortadoğu, bugün dünya petrollerinin üçte ikisine sahip bir bölge olarak⁹ coğrafi açıdan Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kavşak noktasıdır. Ortadoğu kavramı ilk kez Amerikalı bilim adamı Alfred Thayer Mahan tarafından Eylül 1902’de National Review’de yayınlanan “The Persian Gulf and International Relations” başlıklı makalesinde ele alınmıştır. Mahan’ın yapmış olduğu tanımlamaya göre Ortadoğu, Arabistan ve Hint yarımadalari arasında kalan ve deniz stratejisi açısından büyük önem taşıyan bir bölgedir.¹⁰

Ortadoğu kavramı daha çok 1945’ten sonra Libya’dan Afganistan’a kadar uzanan toprakları belirtmek için kullanılmaya başlanmıştır. Alman şarkiyatçı Udo Teinbach, Arap Birliği’ne dahil bütün ülkeleri, İsrail, Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan’ı içine alan bölgeyi Ortadoğu olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu’nun kesin tanımı ve sınırları üzerine tam bir fikir birliği söz konusu değildir.

Günümüzde Ortadoğu, Basra Körfezi ve çevresindeki petrol rezervleriyle ABD, Rusya, AB, Japonya ve Çin gibi büyük güçlerin ilgisini üzerine çekmektedir. Özellikle günümüzde Ortadoğu’daki mücadele, bölgedeki ülkelerin ve devletlerin egemenlik mücadelesinden ziyade, Ortadoğu’daki zengin enerji kaynaklarının güçlü ülkelerce paylaşım mücadelesine dönüşmüştür. Örnek olarak, ABD, jeo-stratejik konumu ve sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinden dolayı Ortadoğu’yu ulusal güvenliği ile bağlantılı hale koymuştur. Nitekim ABD Başkanı Nixon, “ABD’nin ve tüm özgür dünyanın Ortadoğu’daki çıkarları, bölgedeki barışın herhangi bir ülke tarafından ihlal edilmemesine bağlıdır. ABD, bölgede ABD ve özgür dünyanın güvenliklerini olumsuz biçimde etkileyecek ve tehlikeye sokacak hiçbir gerginliğe ve bölgede hiçbir ülkenin hâkimiyet kurmansa müsaade etmeyecek” diyerek, Ortadoğu’nun ABD için önemini vurgulamıştır.¹¹

2008 yılı verilerine göre yeryüzündeki kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin miktarı toplamda yaklaşık olarak 1.330 milyar varildir. Mevcut rezervin %56’sına

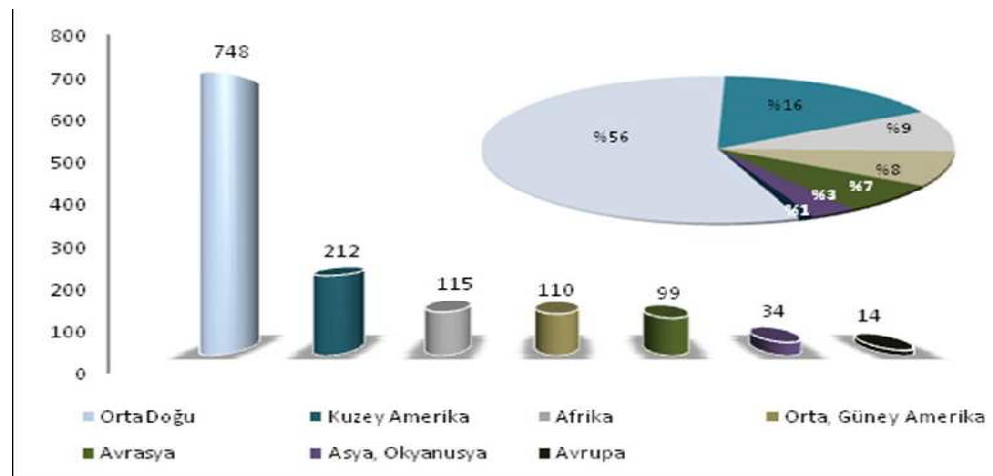
⁹ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.167.

¹⁰ İsmet Giritli, *Superpowers in The Middle East*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972, s.4.

¹¹ Mehmet Kocaoğlu, “Üç Kıtanın Kesişim Noktasında Bir İstikrar unsuru Türkiye” *Yeni Forum Dergisi*, Şubat 1996, Cilt:17,Sayı:321, s.25-26.

isabet eden 748 milyar varillik kısmı Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Bu bölgedeki petrol rezervi dağılıma ülke bazında bakıldığında ise; Suudi Arabistan tek başına bölge rezervlerinin %21,0'ına sahipken onu %10,9 ile İran, %9,1 ile Irak, %8,1 ile Kuveyt, %7,8 ile Birleşik Arap Emirlikleri izlemektedir.¹² Bölgenin stratejik bir değer taşıyan petrol bakımından bu denli zengin oluşu buraya ayrı bir önem katmakta ve bu bağlamda tüm dünya devletlerinin ilgisinin buraya yoğunlaşmasına neden olmaktadır.¹³

Şekil 2.2 2008 Yılı Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi (milyar varil)

Kaynak: International Energy Agency (16.09.2009)

<<http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2008/weo2008.pdf>>

Dünya petrol üretim istatistikleri incelendiğinde 2008 yılı itibariyle en fazla üretimin %31,9 ile yine Ortadoğu bölgesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bölgeden elde edilen petrol bölge ülkelerinin ekonomileri açısından önemli olduğu kadar dünya ekonomisi içinde de özel bir yere sahiptir. İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri gibi bölge petrollerini elinde bulunduran devletlerin ekonomileri büyük ölçüde petrole dayanmaktadır. 2008 yılı sonu itibariyle ülke bazında petrol üretim miktarlarına baktığımızda ise, en yüksek üretimin yine Ortadoğu bölgesinde %13,1'lik payla Suudi Arabistan'da

¹² BP Statistical Review of World Energy, June 2009

<http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2009_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2009.pdf> (16.09.2009)

¹³ International Energy Agency, World Energy Outlook 2008.

<<http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2008/weo2008.pdf>> (16.09.2009)

gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. İran'ın üretimi ise %5,3 ile azımsanmayacak ölçüdedir. Bu ülkeleri %3,6 ile BAE, %3,5 ile Kuveyt izlemektedir.¹⁴

Bununla birlikte yıllık petrol tüketim miktarlarına bakıldığında yüksek oranda tüketime sahip ülkelerin bu bölge dışında yer aldığı gözlemlenmektedir. Dünya günlük petrol tüketiminin en fazla olduğu bölge %30,1'lik oranla Asya-Pasifik'tir. Bu bölgeyi %27,4 ile Kuzey Amerika,%24,3 ile Avrupa-Asya izlemektedir. Ülke bazında en yüksek tüketim ABD'ye aitken onu %9,6 ile Çin takip etmektedir. Bunlara ek olarak Türkiye'nin dünya bazında yıllık petrol tüketimine bakıldığında bu oran %0,8 İran'ın tüketimi ise %2,1 olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere dünya petrol konusunda Ortadoğu bölgesine büyük ölçüde bağımlı durumdadır. Bu durum bölge üzerinde sürekli var olan bir rekabete neden olmaktadır. Rekabetin temel amacı, petrol kaynakları ve petrolün akışının sağlandığı güzergâhlar üzerinde denetim sağlayarak dünya petrol pazarlarından daha çok pay elde edebilmektir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Ortadoğu'da ABD ve SSCB arasında yaşanan güç mücadelesi bugün yine daha çok ABD, Rusya ve Batılı güçler arasında sürmektedir.¹⁶ Kısacası Ortadoğu bölgesi, özellikle sahip olduğu önemli enerji kaynakları açısından bölge devletlerine önemli ekonomik üstünlükler sağlarken bunun yanı sıra birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Dünyanın bu bölgede bulunan enerji kaynaklarına olan bağımlılığı sona ermeden Ortadoğu coğrafyasında barışı ve istikrarı temin etmek pek kolay gözükmemektedir.

Bugün Ortadoğu özellikle dış güçler tarafından petrolden ayrı düşünülemeyen bir bölge halini almıştır. Dış güçlerin petrol açısından bu bölgede aktif olmak istemeleri bölgede yaşanan çekişmeler ve istikrarsızlıkların yanı sıra, bölgedeki yönetimlerde yaşanan darbeler ve iktidar değişikliklerinin de temel nedenlerindedir.

¹⁴ Petrol üretim istatistikleri için bakınız: BP Statistical Review of World Energy, June 2009. http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2009_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2009.pdf (16.09.2009)

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Mehmet Kocaoğlu, "Üç Kıtanın Kesişim...",s.27.

Bölgeye büyük ilgi duyan güçlü devletler petrolü stratejik ve uzun dönemli hedefleri açısından vazgeçilmez bir unsur olarak görmektedirler.¹⁷

Petrole dair politikaları çerçevesinde bölgede yaşanan çekişmelerde aktif bir rol üstlenen dış güçler bu doğrultuda zaman zaman aktif olarak çatışmalara katılmışlardır. 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile gerçekleşen Körfez Savaşı buna örnek olarak gösterilebilir. Bu savaşa ilişkin yapılan bir değerlendirme şu şekildedir:

“Bu savaşın altında yatan temel neden; Kuveyt'in petrolünün Irak'a kaptırılmak istenmemesinden başka bir şey değildir. Ne demişti Başkan Nixon ve Bush, ABD, Ortadoğu'da hiç kimsenin hâkim duruma gelmesine ve Ortadoğu petrollerinin dost olmayan ellerde bulunmasına izin veremez. Aynen öyle oldu, Irak'ın Kuveyt'e hâkim olmasına izin verilmedi”.¹⁸

Bugün dünya günlük petrol tüketimi yaklaşık 85 milyon varil civarındadır ve bu rakamın 2020'de 120 milyon varile ulaşacağı tahmin edilmektedir.¹⁹ Bununla birlikte, yakın dönemde ortaya çıkarılan Hazar ve Orta Asya petrollerine rağmen Ortadoğu halen dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini elinde bulunduran bölge konumundadır. Bu durum Ortadoğu bölgesini dış güçlerin gözünde bir cazibe merkezi haline getirmekte ve bu ülkelerin bölge politikalarında etkin olma çabasını artırmaktadır. Ortadoğu aynı zamanda, Batı Avrupa petrol ihtiyacının %75'inin, Japonya petrol ihtiyacının %90'ının, ABD petrol ihtiyacının ise %25'inin sağlandığı bölgedir.²⁰ Büyük güçlerin bölgeye bu denli bağımlı olmaları burada yaşanan rekabetleri ve bu güçler tarafından bölgeye sıklıkla müdahalelerde bulunulmasını kaçınılmaz hale getirmektedir.

Sonuç olarak, enerjiye olan talep özellikle gelişmiş ülkelerde oldukça fazladır ve bu ülkeler çoğunlukla petrol ve doğalgazdan karşıladıkları enerji ihtiyaçlarından ötürü bu kaynaklara sahip olan bölgelerde etkin olmak çabası içindedir. Bu durum ise, enerjiye yoğun bir şekilde bağımlı olan bu devletlerin, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip Ortadoğu bölgesine çeşitli şekillerde müdahale etmesine yol

¹⁷ Gamze Güngörmüş Kona, “Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, Yıl:2004, Sayı:8, s.119.

¹⁸ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler İşığında...*, s.182.

¹⁹ Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, Alfa Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2007, s.112.

²⁰ Halis Çevik, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul 2005, s.22-23.

açmaktadır. ABD'ye yönelik gerçekleşen 11 Eylül terörist saldırıları sonrasında bu ülkenin Irak'ı işgali ve sonrasında yaşanan gelişmelerde de yine aynı nedenlerin varlığından söz edilebilir. Neticede, günümüz uluslararası sisteminin işleyişinde petrol ve diğer enerji kaynaklarına olan bağımlılığın oldukça etkin bir rol üstlendiğini söylemek hiçte yanlış olmayacaktır.

1.2 Irak ve Kuzey Irak Unsuru

Kuzey Irak, Irak'ın kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan dağlık bir bölge olup, 438.466 km² alana sahip Irak topraklarının yaklaşık 80 bin km²'lik bir bölümün kapsamaktadır. Irak, Arap yarımadasının kuzeydoğusunda yer alan, kuzeyden Türkiye, doğudan İran, güneydoğudan Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyden Suudi Arabistan ve batıdan Ürdün ve Suriye ile sınırlıdır.²¹ Bu bölgenin kuzeyini, 305 km uzunluğundaki Türkiye-Irak sınırının tamamı, doğusunu ise, Irak-İran sınırının yaklaşık 470 km uzunluğundaki bölümü sınırlamaktadır.²² Kuzey Irak'ın Türkiye ve İran sınırında yer alan bölgeleri genellikle yüksek dağlık alanlardan oluşmaktadır. Bu bölgede dağların ortalama yükseltisi 2100-3600m arasında değişmektedir. Bu dağlık alanları dar vadilerle kesen Zap suyu bölgenin sularını toplamaktadır. Bölgenin en yüksek dağları, Irak-Türkiye sınırı yakınlarında Mührinar Dağı (2133 m), Sermeydan Dağı (3500 m), İran-Irak sınırı yakınında Kandil Dağı (3500 m) ve Hasarost Dağı (3600 m)'dir.²³

Irak, sahip olduğu zengin petrol rezervleri ve jeopolitik konumundan ötürü geçmişte olduğu gibi bugünde diğer devletlerin ilgisini çekmektedir. Öte yandan Irak, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip ülkesidir. Bununla birlikte rezervlerinin birçoğu da henüz işletmeye açılmamıştır.²⁴ Petrole olan talep her geçen gün artarken, mevcut rezervlerde o oranda tükenmektedir. Bu durum ise Irak'ı gelecekte daha da stratejik bir ülke haline getirecektir.

²¹ Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası: Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar*, Özeğitim Yayınları, İstanbul 1997, s.247.

²² Ümit Özdağ, *Türkiye, Kuzey Irak...*, s.16.

²³ Yılmaz Tezcan, *Kuzey Irak-2010 (Muhtemel Gelişmeler)*, Hak Yayınları, İstanbul 1996, s. 82.

²⁴ William Haris, "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", (çev. Alper Şen), *Avrasya Dosyası (Irak Özel)*, Cilt:6, Sayı:3, Sonbahar 2000,s.58-59.

Irak'ın kuzeyi Türkiye sınırında yer almasının yanı sıra bölgedeki Kürt ve Türkmen varlığı ve Türkiye'yi uzun yıllardır meşgul eden terör sorunu dolayısıyla da Türkiye için önemli bir coğrafi alandır. İran içinse yine sınır komşusu olmasının yanı sıra barındırdığı Kürt ve Şii unsurlardan ötürü önemlidir. Bunun yanı sıra bölge Akdeniz ve Orta Asya geçiş güzergâhında bulunmasından ötürü stratejik bir öneme sahiptir. Arap dünyası ile Türkiye-İran sınırlarının kesiştiği bölgede yer alır. Dünya petrol rezervlerinin önemli bir bölümünün yer aldığı Körfez Bölgesi'ne yakınlığı ile de dikkatleri üzerine çeker. Tüm bu nedenlerden ötürü Irak'ın kuzeyi Ortadoğu'daki güç dengeleri açısından kilit bölge konumundadır.²⁵

Irak'ın kuzeyinde yaşayan etnik unsurlar Türkiye ve İran'ın bu bölgeye bakışında etken rol oynamaktadır. Bölgede var olan etnik azınlıklar içerisinde şüphesiz ki en fazla göze çarpan, çoğunluğu oluşturan Kürtlerdir.²⁶ Türkiye'de yaşayan Kürtlerin sayısı hakkında ise günümüze ait resmi bir veri bulunmamaktadır. Bu konuda elde edilmiş en son veriler Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1985 yılında yaptığı nüfus sayım sonuçlarına dayanmaktadır. O yıl için Türkiye nüfusu yaklaşık 32 milyon olarak hesaplanırken aynı sayımda ana dile göre yapılan değerlendirmede ana dilini Kürtçe olarak beyan edenlerin sayısı 2.766.000 kişi olarak açıklanmıştır.²⁷ Bu tarihten sonra yapılan nüfus sayımlarında ise nüfusun ana dile göre dağılımı yapılmamıştır. Bu nedenle Türkiye'de yaşayan Kürt nüfusun sayısı hakkında resmi güncel bir veri bulunmamaktadır.

Bununla birlikte resmi olmasa da bu konuda yapılmış çeşitli araştırmalar mevcuttur. Kürt konusu ile ilgili çalışmalar yapmış M.M. Van Bruinessen, dünya mevcut Kürt nüfusunun 15-16 milyon civarında olduğunu, bunun 3.5 milyonunun İran; 7-8 milyonunun Türkiye; 3 milyonunun Irak; yarım milyondan biraz fazlasının Suriye ve küçük gruplar halinde Sovyetler Birliği'nde yaşadığını ifade etmiştir. J.Ensari göre, dünyada mevcut Kürt nüfusu 15 milyondan biraz fazla olup, bunun % 34'ü Türkiye'de, %25'i İran % 24'ü Irak, % 11'i Suriye, %3-5'i ise Sovyetler Birliği'nde yaşamaktadır. Bölgede yaşayan Kürt nüfusunun 20 milyon olduğunu ileri

²⁵ Ibid, s. 64.

²⁶ Erol Kurubaş, "Irak Kürt Hareketi: İç Çekişme-Dış Destek-Ayaklanma", (der. Sedat Laçiner, Ümit Özdağ, Serhat Erkmen), *Irak Krizi*, (içinde) Asam Yayınları, Ankara, 2003,s.41.

²⁷ M.Sami Denker, Erol Kurubaş, "Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye"

<<http://sbe.dpu.edu.tr/7/225.pdf>> (15.06.2010)

süren C. More, Türkiye’de 10 milyon, İran’da 6 milyon, Irak’ta 3 milyon, Suriye’de 0.80 milyon, Sovyetler Birliği’nde 350 bin Kürt yaşadığını belirtmiştir. O. Ferber ve D. Graslin gibi Alman yazarlar ise bölgede yaşayan Kürt nüfusunun 20 milyon olduğunu ve bunun 7-8 milyonunun Türkiye’de yaşadığını belirtmektedir.²⁸ Başka bir kaynağa göre ise, İran’da yaşayan Kürtlerin sayısı yaklaşık 4 milyon civarındadır.²⁹

Bölge coğrafi sınırlarla ayrılmış olsa da ülkelerin nüfus yapılarına etnik ve dini özellikler açısından bakıldığında bir iç içe geçmişlik söz konusudur. Bu nedenle Irak’ın kuzeyi her iki ülke ile sınırı bulunan bir bölge olmasının yanı sıra barındırdığı Kürt unsurlar nedeniyle Türkiye ve İran için yakından takip edilmesi gereken bir bölgedir.

1.2.1 Irak Sorunu’nun Gelişimi

Irak, geçmişten bugüne farklı dinî ve etnik grupları bünyesinde barındırmış heterojen yapıda bir ülkedir. Ülkenin güneyinde dinî bir topluluk olan ve ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Şii Araplar, kuzeyde, etnik gruplar olan Kürtler ve Türkmenler ve bu ikisinin arasında da Sünni Araplar bulunmaktadır.³⁰ Kuzey Irak olarak adlandırılan ve Irak’ın coğrafi olarak kuzey bölgesini oluşturan alan ise Irak’ta etnik bakımdan en karmaşık bölgedir. Bu bölgede Kürtler, Türkmenler ve Arapların yanı sıra birçok etnik unsur birlikte yaşamaktadır.

Irak’ın coğrafi sınırları Lozan Konferansı sonrasında kabul edilmiş ve Irak’ın kuzey sınırının neresi olacağı konusu çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Lozan Konferansı’na İngiltere’yi temsilen katılan Lord Curzon burada yaptığı konuşmada “Askıda kalan tek noktanın, henüz müttefik devletlerin hiçbir hukuk belgesiyle saptanmamış bulunan Irak’ın kuzey sınırı” olduğunu belirtmiştir.³¹ Bu dönemde

²⁸ Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Nevzat Kırış, İstanbul 1992, s.205-253; Javed Ensari *Kürdistan, Arabic*, “The Islamic World Review”, No.6, Şubat 1982, s.16; Christione More, *Les Kurdes Auzourd’hui Mouvement National et Partis Politiques*, Paris 1984, s.21’den aktaran M.Sami Denker, Erol Kurubaş, “Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye” <<http://sbe.dpu.edu.tr/7/225.pdf>> (15.06.2010)

²⁹ Sabahattin Talu, “Etkilenen ve Yönlendirilen Sıradaki Kürtler ve PKK”, 30.10.2007 <http://www.turksam.org/tr/a1348.html> (21.10.2009)

³⁰ Rana Sezal, “Irak’ta Devlet ve Şiiler”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:6, Sayı:3, Sonbahar 2000, s.111.

³¹ Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler, (çev. Seha L. Meray), Yapı kredi Yayınları, 2.Baskı, Cilt:1, İstanbul 2001, s.357.

Türkiye özellikle Irak'ın Musul bölgesinin Türkiye'de kalması gerektiğini savunmuşsa da yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmış ve Türkiye'ye 25 yıl süreyle Musul petrollerinden %10'luk bir pay verilmesi karşılığında Musul 1926 yılında Irak'ın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir.³²

Bölge güvenliği açısından önem arz eden konulardan biri de Irak'ın geleceği ve bu doğrultuda Irak'ın kuzeyinde ne gibi bir yapılanmaya gidileceğidir. Kuzey Irak bölgesi, gerek mevcut petrol rezervleri gerekse jeopolitik olarak bulunduğu konumdan ötürü önem arz etmektedir. Bu nedenle bölgenin gelecekteki statüsünün ne olacağı konusu başta çevre ülkeler olmak üzere diğer dünya devletlerini de yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle bölgede ki sorunun gelişimi hakkında detaylı bir bilgi aktarımı yapıldıktan sonra bölge ülkelerinin ve Türkiye ile İran'ın buradaki mevcut soruna yaklaşımlarının ne yönde olduğunun irdelenmesinde fayda görülmektedir.

Bugünkü Irak, İngilizlerin I.Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı toprakları olan Musul, Bağdat ve Basra'yı işgal etmesiyle doğmuştur.³³ İngilizler Irak'ı doğrudan yönetmek yerine 23 Ağustos 1921 tarihinde Mekke Şerifi Hüseyin Bin Ali'nin oğlu Faysal'ı Irak'ın ilk kralı ilan etmişlerdir. Irak, 3 Ekim 1923 tarihinde bağımsızlığını kazanmış ve 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olmuştur. Ülkede 1958 yılında cumhuriyetin ilan edilmesinden, 1979 yılında Saddam Hüseyin'in başkanlığına kadar geçen sürede birçok darbe yaşamıştır. Sonrasında ise 24 yıl süresince Saddam Hüseyin'in diktatörlüğü ile yönetilmiştir.³⁴

Saddam Hüseyin dönemi birçok gelişmeye sahne olmuştur. Bunlardan biride milyonlarca insanın ölümüne neden olan ve sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı'dır. Saddam Hüseyin'in 1980 yılında başlattığı savaş her iki ülkeye de fazlasıyla zarar vermiş ve 1988'de Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan bir ateşkesle sona

³² İsmail Soysal, "Son Elli Yıllık Dönemde Türk-Arap İlişkileri(1918-1997)", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç Sempozyumu*(Ankara 15-17 Ekim 1997), (içinde) TTK Yayınları, Ankara 1999,s.515.

³³ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, (çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul 1995,s.113-201.

³⁴ Mustafa Sıtkı Bilgin, "Türk Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu" (der. Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen) *Irak Krizi*,(içinde) ASAM Yayınları, Ankara 2003,s.213-237.

ermiştir.³⁵ İran-Irak Savaşı sonucunda Irak oldukça büyük zarara uğramıştır. Düşen petrol fiyatları ve Arap ülkelerinden almış olduğu borçlar dolayısıyla da oldukça büyük sıkıntıda olan Saddam, 2 Ağustos 1990 yılında petrol üretim kotalarını aşmak ve tartışmalı bölgelerden petrol çıkarmakla suçladığı Kuveyt'i işgal etmiş ve bir süre sonrada Kuveyt'in Irak'ın 19'uncu ili olduğunu açıklamıştır.

Bunun üzerine devreye giren BM Güvenlik Konseyi 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'ten derhal çekilmesini öngören 660 sayılı kararı almıştır. Bunun yanı sıra Irak'ın 660 sayılı karara uymaması durumunda Irak'a ve işgal ettiği Kuveyt'e ekonomik yaptırımlar uygulanmasını öngören bir dizi karara da imza atmıştır. Bu kararlardan biride 29 Kasım 1990 tarihli ve Irak'a güç kullanımını öngören 678 sayılı karardır. Bu kararlar Irak'a BM kararlarına uyması için 15 Ocak'a kadar süre tanınmakta, uymaması halinde ise uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesisi için gerekli her türlü aracın kullanılacağı bildirilmiştir. Irak, BM Güvenlik Konseyi kararları uyarınca 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt topraklarından çekilmeyince, BM koalisyon güçlerinin 16 Ocak'ta Irak'a hava bombardımanı uygulamasıyla I.Körfez Savaşı başlamıştır. 27 Şubat'ta Irak'ın Kuveyt üzerindeki iddialarından vazgeçtiklerini ve Kuveyt'ten tamamen çekileceklerini duyurması üzerine 28 Şubat 1991 tarihinde sona ermiştir.³⁶

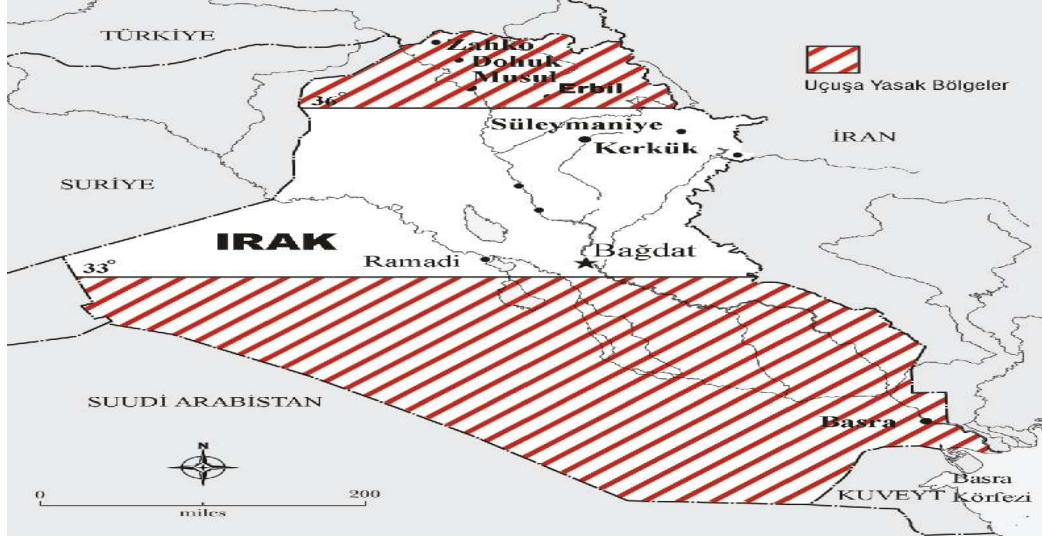
BM müdahalesi sonrası Irak'ın bütün nükleer ve kimyasal tesisleri yok edilmiş, askeri gücü neredeyse sıfırlanmış, uygulanan yaptırımlarla ekonomisi önemli bir darbe almıştır. I. Körfez Savaşı'ndan sonra, Irak ordusu ülkesinde isyan eden Şiiler ve Kürtlere karşı bir harekât düzenlemiş ve binlerce Kuzey Iraklı Türkiye ve İran sınırına yığılmıştır. Bunun üzerine, BM Güvenlik Konseyi, Irak'ın uyguladığı baskıyı durdurmak amacıyla, 5 Nisan 1991'de almış olduğu 688 sayılı kararla bölgeye bir harekât düzenleyerek göçmenlerin yerlerine dönmelerini sağlamıştır. BM aldığı bu kararlar ayrıca kuzeyde Kürtleri güneyde ise Şiileri Saddam rejiminden korumak için Irak'ın güneyini 32. paralel, kuzeyini ise 36. paralel ile sınırlandırarak "uçuşa yasak bölge" ilan etmiş ve her ikisi arasında kalan bölgeyi de merkezi

³⁵ Tayyar Arı, *İran, Irak ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s.372-401, Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa Yayınları, 3.Baskı, 2007, İstanbul, s.543-559.

³⁶ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze...*, s.562-573.

yönetim bölgesi ilan ederek Irak hava sahasını üç bölgeye ayırmıştır.³⁷ Bunun sonucunda, Irak'ın kuzeyi Kürtlerin, güneyi ise Şiilerin yönetimine geçmiştir.

Harita 2.1 Uçuşa Yasak Bölgeler

Kaynak: Washington Institute for Near East Policy,

<http://www.washingtoninstitute.org/mapImages/41f15ce032464.pdf> (19.10.2009)

BM'in almış olduğu karar doğrultusunda Irak'ın kuzeyi artık Irak'ın kontrolünden çıkmış ve uluslararası gücün denetimine geçmiştir. Kuzey Irak, Körfez Savaşı sonrasına kadar, uluslararası kamuoyunda Irak devletinin coğrafi kuzeyini temsil eden bir bölge olarak düşünülürken savaş sonrasında Irak merkezi yönetiminden ayrı bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bölgede ortaya çıkan bu yeni durum bazı siyasi ve güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bölge Irak'ın kontrolünden çıktıktan sonra meydana gelen otorite boşluğunu KDP ve KYP gibi bağımsız Kürt devleti isteyen oluşumlar ve terör faaliyetleri yürüten gruplar gibi olumsuz unsurlar doldurmaya çalışmıştır.³⁸

BM dâhilindeki koalisyon ülkeleri Temmuz 1991 de Kuzey Irak'tan çekilirken çare olarak bölgeye 11 ülkeye ait 20.000 askerden oluşan bir ordu “*Çok Uluslu Acil Müdahale Gücü*” adı ile yerleştirilmiştir. Daha sonraları ‘*Çekiç Güç*’ olarak adlandırılan askeri güç bölgede yaşayanları olası Saddam saldırılarından korumak

³⁷ Mustafa Sıtkı Bilgin, “Türk-Irak İlişkilerinin...”, s. 228.

³⁸ Ibid, s.230.

için Türkiye sınırında konuşlandırılmıştır. 1997’de gücü sınırlandırılarak ‘*Keşif Gücü*’ diye anılmaya başlanan bu birliklerin görevi 2003 Martında ABD’nin Irak’ı işgaliyle hem fiilen hem de hukuken sona ermiştir. Çekiç Güç, var olduğu süre zarfında Irak’ın kuzeyinde özerk bir bölge oluşmasına ve bölgede ABD destekli özerk bir Kürt hareketinin oluşmasına neden olmuştur.³⁹

Türkiye bölgede Kuzey Iraklılar ve uluslararası gücün tek sınır kapısı olması nedeniyle daha da önem kazanmıştır. Kürtler Türkiye sınır kapısı sayesinde her iki bölgeden de ticaret yapmaları sonucunda ekonomik durumlarını iyileştirmişlerdir. Bunun sonucunda PKK’ya bölgede verilen destek azalmış ve PKK terör örgütü kan kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye KDP ve KYP ile karşılıklı anlaşmalar yapmıştır. Fakat bir süre sonra bu anlaşmalar KDP ve KYP tarafından tek taraflı olarak bozulmuş ve böylece denge tersine dönmüştür. Her iki parti PKK terör örgütü ile anlaşarak bölgede Kürt devleti kurmaya çalışmıştır. Bu arada KYP ile KDP liderlik kavgası sonucunda birbirlerine düşmüştür. PKK terör örgütü bu mücadelede KYP lideri Celal Talabani’yi desteklemiştir.

Türk Ordusu PKK terör örgütünün Türkiye’deki eylemlerinin devam etmesi nedeniyle 1995 Martında Kuzey Irak’a bir operasyon yapmak zorunda kalmıştır. KDP ve KYP Irak’ta demokratik yolla bunu sağlamaya çalışırken, PKK terör örgütü de Türkiye’de terörü kullanarak bölgede federal bir Kürt devleti kurmak için çalışmışlardır.⁴⁰ Kürtler Kuzey Irak’ta 1974 yılından beri kendi meclislerini seçerek oluşturmuşlardır. Fakat meclisteki adayları Irak hükümeti belirlemiştir. Kürtler Kuzey Irak’ta ilk defa 1992 yılında özgürce seçimlerini yapmışlar ve kendi istedikleri şekilde Kürt meclisini oluşturmuşlardır. Böylece Kuzey Irak’ta 1992 yılında Çekiç Güç sayesinde Federe Kürt Devleti oluşumu ortaya çıkmıştır. Saddam Hüseyin Çekiç Güç nedeniyle buraya müdahale edememiştir.

Türkiye bu gelişmeleri bağımsızlığı açısından sorun olarak değerlendirmiş ve yeni kurulan hükümeti tanımadığı gibi, bu oluşumu bölge barışına ve Irak’ın toprak

³⁹ Ibid, s.231; Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze...*, s.587.

⁴⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz; Mehmet Kocaoğlu, “Kuzey Irak ve Petrol”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:3,Sayı:1, Ankara 1996, s.45; İrfan Kaya Ülger, “Düşman Kardeşler: KDP ve KYP”, *Avrasya Dosyası*, Irak Özel Sayısı, Cilt:3,Sayı:1,Ankara 1996,s.207-217; Baskın Oran, *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s.30-70; Baskın Oran, “Çekiç Güç ve Kürt Devleti”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı:1, Ankara 1996.s.149.

bütünlüğüne zarar verecek tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirmiştir.⁴¹ Türkiye'nin Kürt devleti kurulması konusundaki endişeleri ise ülkede yaşayan ve sayıları Iraktaki Kürtlerden daha fazla olan Kürt kökenli vatandaşlarının bu devlete katılma istekleri doğabileceği ihtimalinden kaynaklanmaktadır.⁴² Daha önceki süreçte hem Suriye, hem de İran bölgedeki Kürt aşiretlerini ve zaman zaman da PKK terör örgütünü Irak'a karşı desteklemişlerdir. Suriye, İran ve Türkiye bölgede meydana getirilmeye çalışılan Kürt Devleti nedeniyle 1992 yılında bir araya gelmiş Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yolunda karar almıştır.⁴³

Kuzey Irak'ta kurulmuş olan yönetim aradan iki yıl bile geçmeden Kürtlerin kendi aralarında yaşadıkları güç mücadelesi ve çekişmeler sonucunda faaliyetlerini sürdürememiş ve fiilen sona ermiştir. Daha sonra bu çekişmelere son vermek için ABD uzlaştırıcı rol üstlenmiş ve Amerikan Kongresi'nde 1998'de kabul edilen "Irak'ı Özgürleştirme Yasası" çerçevesinde Iraklı muhalif gruplara ayrılan 97 milyon dolarlık fonun büyük bir kısmı bölgeye aktarılmıştır. Bu arada Kürt grupların 1998'de ortak bir siyasi yapı ve ortak bir parlamento oluşturulması konusunda ilke anlaşmasına varmış olmalarına rağmen, takip eden yıllar boyunca devam eden görüşmeler sürecinden somut bir sonuç elde edilememiştir.⁴⁴

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de yaşanan terörist saldırılar sonrasında Amerika'nın saldırılardan El-Kaide örgütünü sorumlu tutarak Afganistan'ı işgal etmesi, ardından da Irak'ın bu örgütle bağlantılı olduğunu savunması ve 2003 yılında ABD'nin Irak işgalinin gerçekleşmesiyle birlikte Kuzey Irak için yeni bir dönem başlamıştır. ABD işgali sonrasında bölgedeki Kürtler Irak'ın kontrolünü ele geçirmiş,

⁴¹ Turan Silleli, *Büyük Oyunda Türkiye- Irak İlişkileri*, IQ Yayınları, İstanbul 2005,s.172-175; Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, 2. Basım, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003,s.37; Ramazan Gözen, "Kuzey Irak Sorunu", (der. İdris Bal), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*,(içinde) Nobel Yayınları, Ankara 2004,s.769-790.

⁴² Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol*, Alfa Yayınları,2.Baskı, İstanbul 2007, s.424-478; Tayyar Arı,"Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", (der. İdris Bal), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*,(içinde), Nobel Yayınları, Ankara 2004, s.667-699.

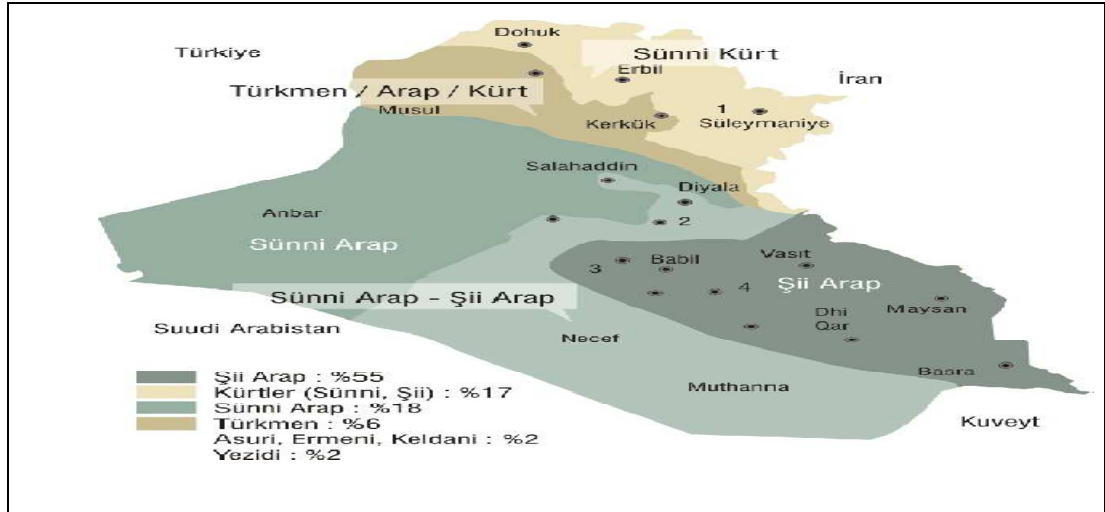
⁴³ Ümit Özdağ "PKK ve Kuzey Irak", *Avrasya Dosyası*, Irak Özel Sayısı, Cilt:3, Sayı:1, Ankara 1996,s.81; Yakup Şalvarcı, *Pax Aqualis: Türkiye- Suriye- İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Orta Doğu*, Zaman Kitabevi İstanbul 2003,s.299; İsmail Soysal, "Ortadoğu", *Yeni Türkiye Dergisi*, Türk Dış Politikası Özel Sayısı, Yıl:1,Sayı:3, 1995,s.464.

⁴⁴ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin" ...,s.685.

Irak yönetiminde ve petrol gelirlerinden faydalanmada önemli avantajlar elde etmişlerdir. Irak devlet başkanlığına ise KYB lideri Celal Talabani seçilmiştir.

Günümüzde Kuzey Irak olarak adlandırılan bölge; yaklaşık olarak 80.000 km² yüzölçümü olan, Irak'ın yaklaşık 1/7'sini kapsayan ve bir Ortadoğu ülkesi olan Irak'ın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yer alan topraklardır.⁴⁵ Irak'ın kuzeyi üç kıtanın birleştiği, zengin petrol ve yer altı kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu'da yer almış olmasından ötürü tüm dünyanın özellikle ABD ve Batılı ülkelerin ilgi odağı olmuştur.⁴⁶ Bugünkü Kuzey Irak, ne Körfez Savaşı sonrası çizilen 36'ncı paralel sınırıyla, ne de yerel Kürt partilerin istemekte olduğu bölgenin sınırlarıyla örtüşmemektedir.

Harita 2.2 Irak'ın Etnik Yapısı

Kaynak: <<http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/irak-gelecek-senaryolari.pdf>>

(11.06.2010)

Kuzey Irak, genel olarak Erbil, Dohuk ve Süleymaniye illerini kapsar. Kuzey Irak'ta çeşitli kaynaklara göre 5 milyon civarında insanın yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu nüfusun 3,5-4 milyon (%80) kadarını Kürtler, 750.000- 800.000 (%15) kadarını Türkmenler oluşturmaktadır. Geri kalan (%5) ise Hıristiyanlar, Araplar ve Yezidilerden meydana gelmektedir. Genelde Kuzey Irak'ta yaşayan

⁴⁵ Ümit Özdağ, *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK*, Ankara 1999, Asam Yayınları, s. 14-15.

⁴⁶ Hasan Turgut, "Irak'ın Kuzeyi, Irak'ta Meydana Gelebilecek Muhtemel Oluşumlar ve Alınması Gereken Önlemler", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Harp Akademileri Basımevi, Yıl:2, Sayı:4, Aralık 2006, s.42.

Hıristiyan topluluğunu Asurîler, Keldaniler, Süryaniler ve Ermeniler oluşturmaktadır. Geri kalanı Musevi'dir.⁴⁷

1.2.2 Bölge Ülkelerinin Soruna Yaklaşımı

Irak'ın kuzeyi bulunduğu coğrafi konum ve içyapısını oluşturan sosyal unsurlar açısından düşünüldüğünde bölgede yer alan ülkeleri etkileme potansiyeline sahip bir yapıdadır. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması bölge ülkeleri açısından oldukça önemlidir. Irak topraklarında yaşanacak olası bir bölünme, bölge ülkelerinde yaşayan etnik azınlıklara örnek teşkil etme olasılığı düşünüldüğünde büyük bir soruna kaynak teşkil edebilir. Irak'la ilgili siyasi, ekonomik, güvenlik ve insanlık sorunları sadece Irak'ı değil tüm bölgeyi hatta dünyayı yakından ilgilendirmektedir.

Irak, jeopolitiği, yer altı kaynakları, sosyal, etnik ve mezhepsel özelliklerinden ötürü, sınırlarının dışında kalan bölgeleri de kolaylıkla etkileyebilmektedir.⁴⁸ Ülkenin etnik ve mezhepsel çeşitliliğinin kendisini çevreleyen ülkelerde de var olması Irak'ta yaşanan sorunların çevre ülkeleri de etkilemesi sonucunu doğurmaktadır. Özellikle ABD işgali sonrasında yaşanan gelişmeler bazı çevre ülkelerin çıkarlarına uygun bir ortam hazırlarken bazı ülkeler ise bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Özellikle siyasal, güvenlik ve ekonomik açılardan kimi ülkeler için riskler artmıştır.⁴⁹

Türkiye, Suriye ve İran 11 Eylül'den sonra ortak tehdit algılamaları sonucunda güvenlik çerçevesinde işbirliğinde bulunma kararı almışlardır. Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulması ve bu bölgeden kaynaklanan her türlü terörist faaliyet bu üç ülkenin ortak kaygılarını oluşturmuştur. Türkiye terör örgütü PKK'nın varlığından ötürü durumun gidişatından endişe duyarken, İran'da PKK'nın kendi ülkesindeki uzantısı olan PJAK'ın varlığı dolayısıyla hassas davranmaktadır. Suriye ise, kendi ülkesinde yaşayan etnik azınlıklardan ötürü böyle bir durumdan olumsuz etkileneceğini düşündüğü için kaygılanmaktadır. Irak'ta ortaya çıkması muhtemel Kürt devleti Türkiye, İran ve Suriye için endişe kaynağı iken, ABD'nin Ortadoğu'daki planlarını gerçekleştirmesi ve İsrail'in güvenliği açısından düşünüldüğünde bu iki ülke için ayrıca büyük önem taşımaktadır. ABD bölgedeki

⁴⁷ Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s.78.

⁴⁸ Hasan Turgut, "Irak'ın Kuzeyi, Irak'ta...", s.43-44.

⁴⁹ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan, Neslihan Kaptanoğlu, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", TEPAV Orta Doğu Çalışmaları II, Temmuz 2007, s.5.
<http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/iragin_gelecegi_ve_turkiye.pdf> (26.10.2009)

planlarının işleyişinde bir aksaklık olmaması için Kürt devletine sıcak bakmaktadır. İsrail ise bölgede kurulacak bir Kürt devletinin müttefiki olacağını ve bunun yararına olacağını düşünmektedir.⁵⁰ Bölgede kurulması muhtemel bir Kürt devletinin, ABD ve İsrail'e bağımlılığından ötürü, denetimi kolay ve sadık bir müttefik olacağı gerekçesi ile bu ülkeler tarafından destekleneceği bazı yorumcular tarafından ileri sürülmektedir.⁵¹

İran, Türkiye ve Suriye sınır komşusu olmanın yanı sıra, etnik yapıda yer alan Kürtlerden ötürü de Kuzey Irak'ta meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmektedirler.⁵² Kuzey Irak'taki Kürtlere yönelik bu devletlerin politikalarına bakıldığında tarihsel süreç içerisinde değişiklikler olduğu görülmektedir. 1970 ve 1980 yıllarında Irak'a karşı Kürtlerin en büyük destekçisi İran iken, 1990'a gelindiğinde Kürtlerin destekçisi Türkiye olmuştur. Suriye'nin politikası ise Kürtleri Irak ve Türkiye'ye karşı kullanarak bu ülkelerdeki istikrarı bozmaya yönelik olmuştur.⁵³ Suriye aynı zamanda, Türkiye'yle yaşadığı su sorunu açısından Kürt kozunu elinde tutmak istemiştir.

Bugün ise, Irak'ın kuzeyinde kurulacak olası bir Kürt devleti bölge ülkeleri açısından kendi ülkelerinde yaşayan Kürt azınlıkları da tahrik edeceği ve uzun vadede güvenlik sorunları yaratabileceği endişesinden ötürü tehdit niteliğindedir. Bu nedenle bölge ülkeleri Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmaması ve kuzeyde bir Kürt devletinin kurulmaması konusunda hem fikirdir. Suriye, Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulması ve bir Kürt devletinin ortaya çıkmasından uzun vadede etkilenebilecek konumdadır. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali tüm Ortadoğu'yla birlikte Türkiye ve Suriye'yi de etkilemiştir. İşgal sonrasında iki ülkenin birbirleriyle olan ilişkilerinde ciddi bir farklılık oraya çıkmıştır. Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulması olasılığı karşısında Irak'ın toprak bütünlüğünü savunarak ortak bir çıkarda

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: "Bölgede Herkesin Hesabı Kitabı Ayrı".

< <http://www.tumgazeteler.com/?a=2313910> > (30.10.2009)

⁵¹ Can Kasapoğlu, "Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Yönelik Etnik Ayrılmacı Terör Tehdidinin Analizi ve Irak'ın Kuzeyi'nde Bir Kürt Devleti Kurulmasına Yönelik Değerlendirme" BUSAM Araştırma Raporu, İstanbul 2008, s.34.

<<http://www.busam.bahcesehir.edu.tr/.../ulusalguvenlik-etnikayrimcilik.pdf>> (28.10.2009)

⁵² Mazin Hasan-Soran Şükür, "Kerkük Kerkük", *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:4,Sayı:47,s.24.

⁵³ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 251.

buluşan Türkiye ve Suriye arasında bir yakınlaşma yaşanmıştır.⁵⁴ Bu yakınlaşma sürecine kısa bir süre içinde İran'da katılmıştır. İran, Irak halkının %58'ini oluşturan, yükselen güç ve geleceğin iktidarı olarak değerlendirilen Şii topluma yönelik faaliyetlerine devam ederken, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda Türkiye ile aynı politikayı gütmekte ve benzer kaygıları taşımaktadır.⁵⁵

Türkiye bölge ülkelerinin toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu her platformda dile getirmiştir. Bu konu Türkiye açısından olduğu kadar, bölgeye komşu olan ve kendi nüfusu içerisinde de önemli miktarda Kürt nüfus barındıran İran ve Suriye'yi de etkilemektedir. Her üç ülkenin de bölgedeki çıkarları bu noktada birleşmektedir. Bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını bu ülkelerden hiçbiri istememektedir. Kuzey Irak'taki oluşumdan olumsuz etkilenmemek için yukarıda bahsi geçen devletler beraber hareket etmek zorundadır.⁵⁶

ABD'nin bölgede bir Kürt devleti kurma girişimleri, Ankara, Şam ve Tahran arasında işbirliğini arttırmıştır. Bu ülkeler kurulması planlanan Kürt devletini bölgedeki istikrarı bozacak ikinci bir İsrail olarak görmektedirler.⁵⁷ Amerika'nın Kürtler vasıtasıyla Irak'ın toprak bütünlüğünü doğrudan bozma veya böyle bir konuyu zamana yayarak yapma girişimi, kendi ülkelerinin de benzeri bir uygulamaya tabi tutulacağından endişe eden diğer Arap ülkelerini de rahatsız etmiştir. Bu çerçevede Mısır'ın son zamanlarda Irak'ın toprak bütünlüğüne ciddiye atfeden açıklamaları ve Türkmen Cephesi'nin Mısır'da ofis açmasını teşvik etmesi önemli bir gelişmedir.⁵⁸

Bununla birlikte, ABD'nin Irak işgali sonrasında yaşanan çatışmalar sonucunda çok sayıda Iraklı Ürdün'e göç etmiştir. Bugüne kadar 700.000 den fazla Iraklı mülteci Ürdün topraklarına sığınmıştır. Altı milyon nüfusa sahip Ürdün için bu oldukça büyük bir problemdir. Ürdün ayrıca Irak'ın bölünmesi halinde ortaya çıkacak bir 'Sünni-Arap' devletinin kendisi için çeşitli sorunlara yol açabileceğinden

⁵⁴ Miray Vurmay, "İdealizm-Realizm Gergefinde Türkiye-Suriye Yakınlaşması", 21.10.2009
<<http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3054&kat1=1>> (30.10.2009)

⁵⁵ Mazin Hasan, Soran Şükür, "Kerkük Kerkük", s.24.

⁵⁶ Mehmet Kocaoğlu, *Parçalanmak İstenen Topraklar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara1995, s.405-409.

⁵⁷ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin" ..., s. 698.

⁵⁸ Tayyar Arı, "Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler", (der. İdris Bal), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*,(içinde) Nobel Yayınları, Ankara 2004, s.703-706.

endişelenmektedir. Böyle bir devletin kurulması sonucunda kendi nüfusu içinde yaşayan Sünni kesimin bu bölgeden etkilenebileceği dolayısıyla böyle bir oluşumun kendi bağımsızlık ve istikrarı için sorun yaratabileceğini düşünmektedir. Aynı zamanda işgale çeşitli şekillerde destek vermek zorunda kalan Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri Irakta bugün ortaya çıkan tabloya kaygıyla yaklaşmaktadır. Irak'ta meydana gelen gelişmeler sonucunda artan Şii etkinliği ve artan dini radikalizm bu ülkeleri de endişelendirmektedir.

Savaşla birlikte ortaya çıkan durum petrol fiyatlarını yükseltirken bu ülkelerin ekonomilerini olumlu yönde etkilemişse de Basra körfezindeki mevcut dengeleri alt üst etmiştir. Irak'ın zayıflaması, İran'ın Şii kimliğinden ötürü bölgedeki etkinliğini artırmasını sağlasa da diğer bölge ülkeleri nüfusları içerisinde yer alan Şii unsurlardan ötürü kaygı duymaya başlamışlardır.⁵⁹

Bölgenin beş ülkesi, Türkiye, İran, Suriye, Suudi Arabistan ve Ürdün'ün Kuzey Irak ile ilgili algılamaları şu şekildedir: Sayılan bu ülkeler, Irak'ta yaşanacak olası 'iç savaş' veya 'bölünme' durumunu kendileri için tehdit olarak algılamaktadır. Türkiye, İran ve Suriye 'Kerkük'ün Kürt bölgesine bağlanmasını' kendisi çıkarlarına aykırı bulmaktadır. Irak'ta 'Şii egemen bir yönetimin kurulması' ise Suudi Arabistan ve Ürdün tarafından sakıncalı görülmektedir. Irak'ta 'Amerikan yanlısı bir yönetimin' varlığı öncelikle İran ve Suriye' rahatsız edecek bir durumdur. Ürdün ise 'ekonomik çıkarlarının kaybından' endişelenmektedir.⁶⁰

Tablo 2.1 Irak'a Komşu Ülkelerin Tehdit Algılamaları

Tehdit Algılamaları	Irak'a Komşu Ülkeler				
	Türkiye	İran	Suriye	Suudi Arabistan	Ürdün
İç Savaş-Bölünme	+	+	+	+	+
Kerkük'ün Kürt bölgesine bağlanması	+	+	+		

⁵⁹ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan, Neslihan Kaptanoğlu, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında...", s.52.

⁶⁰ Aydın Beyatlı, "ABD'nin Irak'ı İşgalinin Bölge Ülkelerine Etkisi", 27.11.2008, KÖKSAV E-bülten, s.2. < http://www.koksav.org.tr/ebulden/eyl-ek-kas2008/081127_hk_abeyatli.html > (25.10.2009)

Şii egemen yönetim				+	+
Amerikan yanlısı yönetim		+	+		
Ekonomik çıkar kaybı					+

Kaynak:<http://www.koksav.org.tr/ebulten/eyl-ek-kas2008/081127_hk_abeyatli.html>

(25.10.2009)

Sonuç olarak, Kuzey Irak'ın etnik ve dini yapısı temelinde şekillenen siyasi oluşumların diğer bölge ülkelerini yakından etkileme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Irak'ın parçalanması ve kuzeyde bir Kürt devletinin kurulması halinde orta bölgede Sünni ve güney de ise bir Şii devleti oluşacaktır. Bu durumda ortaya çıkacak olan bir Şii devleti Körfez ülkelerini, Ürdün'ü ve Suudi Arabistan'ı nüfusları içerisinde yer alan Şii nüfustan dolayı etkileyecektir. Neticede bu durum çevre ülkelerdeki Şii'ler arasında bağımsızlık taleplerine neden olmasının yanı sıra Ortadoğu ülkeleri mezhepsel bir çatışmaya sürüklenecektir.⁶¹

Öte yandan, kuzeyde Kerkük'ü içine alan bir Kürt devleti kurulması halinde, buradaki petrol yataklarının kullanımı konusunda da çatışma yaşanacaktır. Özellikle Arap devletleri, Kerkük'ün Arap olmayan Kürtlerin kontrolü altında olmasını istememektedir. Türkiye'de ortaya çıkabilecek böyle bir durumdan orada yaşayan Türkmen nüfusun geleceği ve kendi ülkesinde yaşayan Kürt nüfusun varlığı nedeniyle endişe duymaktadır. İran da burada ortaya çıkacak muhtemel bir Kürt devletinin İran aleyhine kullanılmasından endişe duymaktadır. Dolayısıyla Kuzey Irakta meydana gelecek her türlü gelişme komşu ülkeleri de yakından ilgilendirmekte ve bu ülkeleri olası durumlara karşı politikalar üretmeye sevk etmektedir.

1.3 Ortadoğu'da Terör Sorunu ve PKK

Ortadoğu, bugün terör kelimesi kullanıldığında ilk akla gelen bölgelerin başında yer almaktadır. Bu bölgenin terörle birlikte anılmasının pek çok nedeni mevcuttur. Bölgedeki terörist oluşumlar daha çok din olgusu üzerinden hareket etmekte, bu aşırı İslamcı hareketlerin pek çoğu eylemlerini batının bölge üzerindeki

⁶¹ Ibid.

etkilerine tepki faaliyetleri biçiminde yürütmektedir. Bunun yanı sıra bölge ülkelerinin pek çoğunda demokratik temsil sistemlerinin gelişmemiş olması, bunların yerine demokrasi dışı baskıcı yönetimlerin var olması ve halkın refah düzeyinin oldukça düşük olmasından kaynaklanan sıkıntılar, bölge genelinde politik boşlukları bazı aşırı İslami grupların doldurmasına neden olmaktadır.⁶² Dolayısıyla terör yöntemlerine başvuran kimi gruplar, Taliban örneğinde de görüldüğü gibi, devlet gücünü elinde bulunduran terörist rejimlere dönüşebilmektedir.

Aynı zamanda bölgede yaşanmakta olan İsrail-Filistin çatışmasının da radikal İslamcı örgütleri kışkırtan bir başka neden olduğu ileri sürülmektedir.⁶³ Bölgedeki radikal örgütlenmelerin yanı sıra Şiilik ve Sünnilik gibi mezhepsel çatışmaların da var olması Ortadoğu'daki uyuşmazlıkları körükleyerek terör faaliyetlerine etki eden bir başka unsur olarak değerlendirilmektedir.⁶⁴

Ortadoğu'daki radikal örgütlenmelerin 1928'de Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler örgütüyle başladığı kabul edilse de İkinci Dünya Savaşı sonrası ortam ve özellikle de İsrail devletinin kurulmasının bu örgütlenmelerin artışında etkili olduğu düşünülmektedir.⁶⁵

Lübnan merkezli olarak faaliyetlerini sürdüren Hizbullah, oldukça eski bir geçmişe sahip olan Mısır merkezli Müslüman Kardeşler, başlangıçta bu örgütün Filistin kolu olarak kurulan ve Filistin'de siyasi yapı içerisinde kabul gören Hamas, 11 Eylül terörist saldırıları sonrasında adını sıklıkla anmaya başladığımız Afganistan merkezli örgüt El-Kaide, faaliyetlerini büyük ölçüde Türkiye üzerinden yürüten terör örgütü PKK ve bu örgütün İran'daki uzantısı olan PJAK Ortadoğu'da faaliyet gösteren terör örgütlerinin başlıcaları olarak sıralanabilir.

Dünyada pek çok devlet, özellikle Batılı ülkeler, tarafından terör örgütü kabul edilen ve faaliyetlerini Ortadoğu'da sürdüren bu örgütlerin daha çok din olgusu üzerinden hareket ettiğini bunun yanı sıra kimi örgütlerinde etnik köken farklılığını ön plana çıkarmak suretiyle bölücü, yıkıcı faaliyetler yürüttüğünü söylemek mümkündür.

⁶² Gamze Güngörmüş Kona "Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması...", s.114-119

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler Işığında...*, s.220 221.

⁶⁵ Türel Yılmaz, "Ortadoğu'da Terör ve Uluslararası Etkileri" *Ortadoğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları Sempozyumu* (der. Süha Tanyeri) Ankara 2008, s. 162.

Kürt ayrılıkçılığına dayalı olarak Türkiye için uzun yıllardan beri büyük bir sorun teşkil eden terörist örgüt PKK tarafından 15 Ağustos 1984'te Şemdinli ve Eruh'taki karakollar ile kamu binalarına düzenlenen terörist saldırılar sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik algılamasını önemli ölçüde değiştirecek yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreci farklı kılan temel özellikler, tehdidin cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik en ciddi meydan okuma niteliğini taşıması ve o döneme kadar Türk güvenlik birimlerinin karşılaşmadığı türde bir terör tarzını temsil etmesidir.⁶⁶ PKK'nın saldırıları bununla sınırla kalmamış bugüne kadar maddi ve manevi birçok açıdan Türkiye'ye büyük zararlar vermiştir. Bütün bu dönem içerisinde PKK terör örgütü çeşitli ülkeler tarafından desteklenmiş ve varlığını sürdürmesine katkı sağlanmıştır.

Terör örgütü PKK'ya destek verdiği ileri sürülen devletlerden biri de İran'dır. İran PKK'yı bazı dönemlerde topraklarında barındırmış ve kendi topraklarını üs olarak kullanmasına izin vermiştir. Özellikle İran'ın Türkiye sınırında gerekli güvenliği sağlamamasından ötürü bu bölgeden Türkiye'ye giriş yapan PKK militanları Türkiye'de birçok terörist eylem gerçekleştirmiştir. PKK terör örgütü, uzun süre İran ile Türkiye arasında sorun olmuş ve iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

İran-Irak Savaşı boyunca Kuzey Irak'ta meydana gelen gelişmeler ve Türkiye'de aynı dönemde ortaya çıkan PKK terörünün Türkiye-İran ilişkilerini önemli ölçüde etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim İran İslam Cumhuriyeti terörizm konusunda hayli kabarık bir sicile sahiptir.⁶⁷ İran; terör örgütü PKK'yı 1980'den 1999'a kadar açık bir biçimde desteklemiş, bununla birlikte Türkiye'de faaliyet gösteren radikal dini örgütlere de destek sağlamıştır. Bu yıllarda Türkiye'de gerçekleştirilmiş birçok terörist eylemde de İran'ın örtülü bir biçimde desteğinin olduğu ifade edilmektedir.⁶⁸

1983 yılından itibaren İran ordusunun Kuzey Irak'a giderek cephe açması ve Irak yönetimine karşı Iraklı Kürt grupları kullanma girişimi Türkiye'yi rahatsız

⁶⁶ Ümit Özdağ, *Türk Ordusu'nun PKK Operasyonları*, Pegasus Yayınları, İstanbul 2007, s.11.

⁶⁷ Jeremy R. Spindlove, Clifford E. Simonsen, *Terrorism Today: The Past, The Players, The Future*, Prentice Hall, NJ. 1999, s.178-182.

⁶⁸ Nihat Ali Özcan, "İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili Bir Manivela: PKK" , *Avrasya Dosyası*, Cilt:5,Sayı:3,Sonbahar 1999,s.325.

etmiştir. Özellikle 1986 yılından sonra Kuzey Irak'taki Kürt gruplar arasında bir uzlaşmanın sağlanması ve bu grupların İran'ın güdümüne girmesi, öte yandan İran ordusunun Kerkük'e yaklaşarak Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını tehdit eder hale gelmesi Türkiye açısından endişe kaynağı olmuştur.

Türkiye'de ilk eylemlerini 15 Ağustos 1984 tarihinde Eruh ve Şemdinli'de ki terörist saldırılarla birlikte gerçekleştirilen PKK'lı teröristlerin aynı dönemde İran sınırını kullandığı iddiaları gündeme gelmiş ve bu durumda Türkiye-İran ilişkilerinin gerginleşmesine yol açan bir başka unsur olmuştur. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, PKK'nın 1984 yılından bu yana gerçekleştirdiği terörist eylemler neticesinde aralarında siviller, öğretmenler ve diğer kamu görevlilerinin de bulunduğu 30.000 den fazla Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Söz konusu saldırılar manevi kayıpların yanı sıra, ciddi ekonomik kayıplara da neden olmuştur.⁶⁹ Bu noktada İran'ın sınırda güvenliği sağlamayarak PKK'ya destek verdiği yönündeki düşünceler Türkiye tarafında endişe yaratırken, aynı dönemde Türkiye'nin PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta düzenlediği askeri operasyonlar Kuzey Irak'lı Kürtlerle işbirliği halinde olan İran'ı rahatsız etmiştir. Bu gelişmelerin ardından İran, Kasım 1984'te imzalanan bir anlaşma ile sınırları içerisinde Türkiye'nin güvenliğini olumsuz yönde etkileyecek faaliyetlere izin vermeyeceğini taahhüt etmiştir.

1.4 Bölgedeki Etnik Temelli Çatışmalar

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin karşı karşıya kaldığı en önemli güvenlik sorunlarından biride etnik kökenli ayrılıkçı hareketler ve bu çerçevede ortaya çıkan etnik çatışmalardır. Zira bu etnik hareketlerin, her ülkede var olan etnik grupların siyasallaşarak ulus olma iddiasıyla harekete geçmesine, sonuçta belki de birçok siyasal sınırın değişmesine yol açacak potansiyelde olduğu düşünülmektedir.⁷⁰ Bu nedenle devletlerin birçoğu bu sorunlara yakın ilgi göstermekte, sorunların nedeni görülen yönetimlere veya bunlarla baş edemeyen devletlere çeşitli şekillerde müdahalelerde bulunmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası politikaya öncelikle kendi çıkar pencerelerinden bakan devletler başka ülkelerde yaşanan etnik

⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/pkk_kongra-gel.tr.mfa> (19.11.2009)

⁷⁰ Erol Kurubaş, "Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 8, No:1, Yıl:2009, s.40.

sorunlardan genellikle çıkarları doğrultusunda yararlanmaya çalışmaktadırlar. Sonuçta, aslında iç politikanın parçası olan etnik sorunlar kısa zamanda uluslararası politikanın parçası haline gelmektedir.

Günümüzde etnik ve dini temelli çatışmalar, ulusal alanda olduğu kadar uluslararası alan açısından da sorun teşkil etmektedir. Özellikle 80’li yıllardan sonra, Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi dışında, dünyada meydana gelen bütün çatışmaların temelinde etnik ve dini farklılıkların bulunduğu ifade edilmektedir.⁷¹ Bu çatışmaların uluslararası ölçekte güvenliği tehdit eder hale gelmesi sonucunda BM Genel Kurulu 18 Aralık 1992 tarihinde “Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Dair Karar” ı onaylamıştır.⁷²

Ortadoğu bölgesi binlerce yıllık tarihinde birçok topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Bölge devletlerinin sosyo-kültürel yapısı incelendiğinde bünyelerinde aynı anda birçok farklı kültürü, etnik yapıyı barındırabildikleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bugün bölge etnik yapısı itibariyle oldukça büyük bir çeşitlilik arz etmektedir. Birçok köklü medeniyetin doğduğu bu topraklarda ortaya çıkardığı her medeniyetin kültüründen parçalar bulmak mümkündür.

Bu çok çeşitli kültür ve inanç yapısı bir zenginlik oluşturduğu kadar farklılıklardan doğan çatışmalarında ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortadoğu bölgesi stratejik konumu ve verimli toprakları ile büyük güçlerin ilgisini çekmiş, bu çeşitlilik içindeki farklı inanç ve kültürleri kullanan bu güçler bölgede çatışmalar ve ayrılıklar doğmasına neden olmuşlardır. Bu konuda yapılan bir değerlendirmeye göre;

“Ortadoğu’da sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır. Bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taşı oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan bir duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik

⁷¹ Salih Akdemir, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, *Avrasya Dosyası* (Arap Dünyası Özel), Cilt:6, Sayı:1, ASAM Yayınları, Ankara 2000, s.201.

⁷² BM General Assembly, “Declaration on the Rights of Persons belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities” A/RES/47/135(1992)

taşları eş-zamanlı bir şekilde oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmaktadırlar”⁷³

Bugün Ortadoğu bünyesinde çoğunlukla Müslümanlığı barındıran bir bölgedir. Müslümanlık dışında İsrail’de Musevilik, Lübnan’da Hıristiyanlık hâkim din konumundadır. Müslüman bir ülke olan İran’da ise Şiilik resmi mezhep gibidir. Bölgede, Sünni ve Şii çatışmaları tarihsel süreç içinde büyük sorunlar yarattığı gibi, günümüzde de kapalı bir biçimde devam etmektedir. Ortadoğu ülkelerinde var olan bu etnik ve dinsel farklılıklar bölge ülkeleri aleyhine kolaylıkla kullanılabilir. ⁷⁴

Bölge devletlerinin dinsel ve etnik homojenlik göstermemekle birlikte, iktidarın paylaşılmasında ve devlet yönetiminde etkin olan dini ve etnik ilkeler, bölge devletlerinin çıkmazı olarak görülmekte ve devletleri gün geçtikçe bireysel özgürlüklerin korunmasından uzaklaştıran daha otoriter bir mekanizma haline getirmektedir.

Bölgede, İsrail ve Lübnan dışında, İslam dini, Türkiye, İran ve İsrail dışında ise Arap kültürü hâkimdir. Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın doğduğu yer olan bu coğrafyada, din faktörü halkları bütünleştirmek yerine birbirlerinden ayırmak için kullanılmıştır. Etnik açıdan, bölge nüfusunun büyük çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğu açısından, Araplardan sonra sırasıyla Türkler, İranlılar, Pakistanlılar, Kürtler, Yahudiler, Afganlar, Ermeniler, Asurîler, Beluciler ve Kıptiler gelmektedir. Dinsel açıdan ise, Müslümanların 2/3’ü Sünni, 1/3’ü ise Şii’dir. Sünni ve Şii mezheplerinin dışında, Hariciler, Nusayriler ve Dürzîler de bölgede yaşamaktadırlar. ⁷⁵

Bu etnik gruplar içerisinde kendilerine ait devletleri bulunmayan tek topluluk Kürtlerdir. Bu nedenle özellikle Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti kurulmasına yönelik çabalar mevcuttur. Kuzey Irak’ta ortaya çıkabilecek muhtemel bir Kürt devleti kendi nüfusları içerisinde belli oranda Kürt etnik nüfusu barındıran Türkiye, Suriye ve İran gibi devletleri olumsuz etkileme potansiyeline sahip olacaktır. Böyle bir devletin adı

⁷³ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik...*, s.323.

⁷⁴ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler Işığında...*, s.220.

⁷⁵ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, “Ortadoğu’yla İlişkiler” (der. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*,(içinde) Cilt:1, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s.195-196.

geçen bu ülkelerle olası çatışmaları bölgedeki mevcut durumu olumsuz yönde etkileyecektir.⁷⁶ Ortadoğu'da parçalı etnik/dini yapının çeşitli sorunlara yol açtığı ya da sorun yaratma potansiyeline sahip olduğu ülkeler Suriye, Irak, İran, Suudi Arabistan, Körfez Monarşileri, İsrail, Filistin, Lübnan, Ürdün, Afganistan ve Türkiye'dir.⁷⁷

Tablo 2.2 Ortadoğu'da Etnik ve Dini Yapılanma

Ülke	Etnik Nüfus	Dini Nüfus
Irak	% 70-72 Arap, % 17-19 Kürt, %10-12 Türkmen, %3 diğer	% 97 Müslüman (% 64 Şii, %36 Sünni), %3 Hristiyan ve diğer
İran	% 37-38 Fars, % 37 Azeri, %8 Kürt, %3 Arap,%2 Türkmen, %3 diğer	% 99 Müslüman (%89 Şii, %10 Sünni), %1 Bahaî, Hristiyan ve diğer
Suriye	% 90 Arap %10 Kürt, Ermeni ve diğer	%74 Sünni Müslüman, %16 Dürzî, Alevi ve diğer, %10 Hristiyan
Mısır	%91 Arap %8 Bedevi, Berberi, Mısırlı, %1 Avrupalı	%94 Müslüman, %6 Hristiyan
İsrail	% 32 Avrupa-Amerikan, % 21 İsrail, % 14,5 Afrikalı, % 12,5 Asyalı, % 20 Arap	% 80 Musevi, % 14 Sünni Müslüman, % 2 Hristiyan, %3 diğer
Suudi Arabistan	% 90 Arap, % 10 Asyalı	% 100 Müslüman

Kaynak: www.pbs.org/wgbh/globalconnections/mideast/maps/demotext.html(01.01.2010)

Bölgede etnik çatışmaların yoğun olarak görüldüğü yerlerden biri de Irak'tır. Irak'taki etnik-dini yapı ideolojik fikir ayrılıklarıyla da körüklenip iç karışıklara, askeri darbelere, etnik-dini çatışmalara sebebiyet vermiş, ülkeyi çoğu kez dış etkilere açık hale getirmiştir. Bölge ülkelerinin çoğunda olduğu gibi burada da Araplar, Türkmenler ve Kürtler bir arada yaşamaktadır. Bununla birlikte, Müslümanlar arasında yaşanan Şii-Sünni ayrışması burada da mevcuttur. Irak'ta uzun yıllar etkin olan Baas ideolojisi, Arap milliyetçiliğine dayalı olmasından ötürü ülkede yaşayan farklı etnik grupları dışlamış, Şii Araplar tarafından da mezhep farklılığından ötürü

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferit Belder, "Ortadoğu'da Etnik ve Dini Çatışmalara Genel Bakış" 22.11.2009

< <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=499> > (22.11.2009)

⁷⁷ Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Doğu'da Etnik Yapı ve Din" 11.06.2008

<<http://uiportal.net/content471.html>>(01.01.2010)

yeterince kabul görmemiştir. Sonuçta Sünni Arapların dışındaki Arap kesimi, Kürtleri ve Türkmenleri dışlayan bir yapı ortaya çıkmıştır.⁷⁸

Bu gruplar arasında geçmişte sıklıkla yaşanan gerginlikler ve çatışmalar bugünde devam etmektedir. ABD işgali sonrasında ortaya çıkan yeni durumda çatışmalar daha da artmıştır. İşgal sonrasında yaşanan çatışmalarda merkezi yönetimi ele geçirme çabası, mezhepler arası çatışmalar ve etnik çatışmalar ön plana çıkmaktadır. Özellikle Irak'ın petrol açısından en zengin şehri olan Kerkük ve diğer petrol bölgeleri üzerinde Kürt, Arap ve Türkmenler arasında çekişmeler yaşanmaktadır.

Bunun yanı sıra iktidarı elde etme mücadelesi de çatışmaları yaratan bir başka unsurdur. Kürt grupların yıllardır süren silahlı ayaklanmaları, Şiiilerin politik ve ekonomik alanda sınırlandırılmış olmaları bu grupların ortaya çıkan bu yeni dönemde olabildiğince avantajlı konuma gelme arzularını körüklemektedir. Sünniler ise önceki baskın konumlarından mümkün olduğunca az taviz vermek istemektedirler. Öte yandan uluslararası alandaki çeşitli güçler bölgedeki bu karmaşadan yararlanmak istemektedirler. Sonuç olarak, bugün Irak'ın yeniden yapılandırılmasının önündeki en önemli engellerden birisi de etnik ve dini çatışmalardır ve bu çatışmalar Irak'ın geleceğini olumsuz yönde etkilediği gibi bölge ülkelerinin geleceği ve güvenliği açısından da risk oluşturmaktadır.

İran'da, bölgede etnik çatışmaların yaşandığı ülkelerden biridir. İran, doksandan fazla dil ve lehçenin konuşulduğu yetmiş milyon civarında bir nüfusa sahiptir. Bu mozaik etnik yapı içinde Azerbaycan Türkleri, Kürtler, Araplar, Beluciler ve Türkmenler ülke siyasetinde etkin olma potansiyeline sahip etnik gruplardır. Bu grupların etkili olmalarının farklı sebepleri mevcuttur. Bu etnik gruplar daha çok sınır bölgelerinde yaşamakta ve Ortadoğu'nun iç içe geçmiş etnik yapısından dolayı bölge ülkelerinin nüfusları içerisinde önemli bir tutmaktadırlar. Bu nedenle, ortaya çıkacak bir etnik ayaklanma ciddi bir riski de beraberinde getirmektedir. Etnik milliyetçiliğin güçlü olduğu bu gruplar dış güçlerin müdahalesi

⁷⁸ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan, Neslihan Kaptanoğlu, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında...", s.60.

içinde oldukça açıktır. Tüm bunlar, bu etnik gruplar İran'ın politikalarında oldukça önemli bir rol oynamalarına sebep olmaktadır.⁷⁹

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ve Hazar Havzası Petrol yatakları üzerinde yaşanan Azeri-İran rekabeti İran'ın nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan Azeri azınlık yüzünden güvenlik kaygıları duymasına neden olmuştur. 1979 İran Devrim'i sonrası İran'da artan etnik milliyetçilik Güney Azerbaycanlıları da etkilemiştir.⁸⁰ Bu nedenlerden ötürü İran bugün hala ülkesi içerisinde yaşayan Azeri etnik nüfusa ilişkin kaygılar barındırmaktadır.

Öte yandan, ABD'nin, son Irak Operasyon'u sırasında Kürt oluşumlar ile ittifak yapması ve Kürtleri silahlandırması, aynı zamanda İran'da rejim karşıtı Halkın Mücahitleri Örgütü'nü desteklemesi, ABD'ye ve ülke içindeki Kürt etnik azınlığa karşı İran'ın derin güvenlik kaygıları duymasına neden olmuştur. Nitekim yakın dönemde KOMULE, PJAK ve İran Kürdistan Demokrat Partisi gibi İran Kürt örgütleri propaganda, suikast ve halk ayaklanmaları yoluyla faaliyetlerini artırmışlardır.⁸¹

İran nüfusu içerisinde yer alan etnik gruplardan biride nüfusun %2'sini oluşturan Türkmenlerdir.⁸² Türkmenler ile İran rejimi arasındaki ilişki, Türkmenlerin Sünni olması ve Devrimin ilk yıllarında gerçekleşen Günbed Olayı⁸³ nedeni ile bozulmuştur. İran'daki birçok etnik grup kendi isimlerini taşıyan eyalete sahip iken Türkmenlerin bu durumdan yoksundur ve aynı zamanda birkaç eyalet içinde dağıtılmışlardır. Söz konusu durum İran Türkmenlerinin rahatsızlığını artırsa da,

⁷⁹ Arif Keskin, "ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde İran'da Etnik Milliyetçilik"
<http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=154&Itemid=1>
(02.01.2010)

⁸⁰ Emre Bayır, "Fars Milliyetçiliği'nin Gelişimi ve Güney Azerbaycan Milli Direnişi" *Avrasya Dosyası*, Cilt:5, Sayı:3, Ankara 1999, s.90-124.

⁸¹ Arif Keskin, "ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde..."
<<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=119>>(02.01.2010)

⁸² Bu konuda istatistiksel bilgiler için bakınız:
<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>> (15.06.2010)

⁸³ 1979-80'de Türkmenlerin yaşadığı Türkmen Sahra bölgesinde ayaklanma olmuştur. Bu ayaklanma bugün de varlığını sürdüren Türkmenlerin Siyasi ve Kültür Ocağı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu gösteriye 30 bin Türkmen katılmıştır. Muhhamet Derhşende Tumaç liderliğindeki bu hareket Türkmenlerin kaderinde önemli rol oynamıştır. Bu silahlı ayaklanma rejim tarafından kanlı bir biçimde bastırılmış ve söz konusu ayaklanmanın ardından Türkmenlere karşı çeşitli dışlama politikaları uygulanmıştır. Bu politikalar Türkmenleri ciddi şekilde rahatsız etmiştir.

dağınıklıkları nedeni ile istedikleri etkinliği elde edememişlerdir.⁸⁴ İran çokuluslu bir devlet olarak varlığını sürdürme çabasıdır. Bugün için kontrol altına alınmış gibi görünse de, etnik ayrışma tehlikesi tam olarak aşılabilmiş değildir. Bu etnik ayrışma, İran siyasi hayatında her gün daha fazla belirginleşmektedir.

Ortadoğu'da çatışmaların yaşandığı bir başka yer ise İsrail-Filistin bölgesidir. İsrail Devleti 1948'de, Birleşmiş Milletler'in 1947 tarihli kararıyla Filistin üzerindeki İngiliz manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce kurulmuş ve hemen ardından Yahudilerin bölgedeki varlığını kabul etmeyen Arapların saldırısına uğramıştır. Bu durum Arap-İsrail Savaşlarının başlamasına neden olmuş ve Araplarla İsrail Devleti arasında beş savaş yaşanmıştır. Bununla birlikte, Arap-İsrail savaşları ve kurulmaya devam eden Yahudi yerleşim birimleri bölgede var olan etnik-dini çatışmaları körüklemiştir. İsrail-Filistin-Lübnan bölgesindeki mevcut etnik-dini farklılıklar, bölge ve bölge dışı ülkelerce taraflara ve bölgede faaliyet gösteren terör örgütlerine yapılan maddi ve askeri yardımlarla derinleştirilmiş, bu durum bölgeyi Ortadoğu'da en yoğun çatışmaların yaşandığı yer haline getirmiştir.⁸⁵

2. İkili Unsurlar

Günümüzde devletlerin karşılaştıkları güvenlik sorunları incelendiğinde, bunların devletlerin kendi başlarına ağır maliyetlere katlanarak üstesinden gelemeyecekleri türden çok çeşitli sorunlar olduklarını söylemek mümkündür. Bunların başında, çevre sorunları, ekonomik istikrarsızlıklar, uluslararası kaçak göç faaliyetleri, kitle imha silahlarında yaşanan artış ve kontrolündeki güçlükler, terör faaliyetleri gibi sorunlar yer almaktadır. Devletler bu tür sorunlarla baş edebilmek için birlikte hareket ederek ortak stratejiler geliştirme yolunu seçmekte, bu sayede sonuca ulaşmakta daha başarılı olmaktadır.⁸⁶

⁸⁴ Arif Keskin, "ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde..."

<<http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=119>>(02.01.2010)

⁸⁵ Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Doğu'da Etnik...", 11.06.2008

<<http://uiportal.net/content471.html>>(01.01.2010)

⁸⁶ H.Tarik Oğuzlu, "Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:3, Sayı:6, Aralık 2007. s.17.

Türkiye ve İran’ında kendi içinde rahatsızlık duyduğu çeşitli sorunlar mevcuttur ve bunlardan bazıları ikili güvenlik unsurları bağlamında değerlendirilebilir.

2.1 İkili Unsur Olarak Enerji: Doğalgaz ve Doğalgaz Boru Hatları

Dünya enerji kaynakları içerisinde petrolden sonra en dikkat çekenini ise hiç şüphesiz ki doğalgazdır. Son yıllarda ısınma ihtiyacının giderilmesinde, elektrik üretiminde ve sanayi sektöründe enerji kaynağı olarak kullanılmakta olan ve tüketimi her geçen gün artan doğalgaza olan talebin, tükenen enerji kaynakları ve doğalgazın daha temiz bir yakıt olması nedeniyle, gelecek yıllarda daha da artması beklenmektedir.

Dünya doğalgaz rezervlerinin dağılımına bölgesel ölçekte bakıldığında %41,0’lık oranla Ortadoğu bölgesinin en yüksek paya sahip olduğunu, ikinci sırayı ise %34,0 ile Avrupa-Asya bölgesinin aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, Ortadoğu bölgesinde ülke bazında en yüksek rezerve İran’ın sahip olduğu, Rusya Federasyonunun ise %23,4’lük payla dünya genelinde ülkesel bazda en yüksek rezervi elinde bulundurduğu bilinmektedir.

2008 yılı sonu itibariyle dünya genelinde doğalgaz üretim miktarlarına bakıldığında ise, miktar içinde en yüksek paya sahip olan bölgenin %35,4 ile Avrupa-Asya bölgesi olduğu görülmektedir. Onu %26,7 ile Kuzey Amerika bölgesinin izlediği, Asya-Pasifik bölgesinin %13,4 ile üçüncü sırada yer aldığı, Ortadoğu bölgesinin ise %12,4 ile dünya doğalgaz üretiminde dördüncü sırada yer aldığı fark edilmektedir. Ülkelerin dünya doğalgaz üretimindeki payına bakıldığında ise, en yüksek paya %19,6 ile Rusya Federasyonu’nun sahip olduğu, Birleşik Devletlerin %19,3 ile onu takip ettiği gözlemlenmektedir.⁸⁷

Dünya genelinde doğalgaz tüketim oranları incelendiğinde, 2008 yılı sonu itibariyle en yüksek tüketimin %37,8 ile Avrupa-Asya bölgesinde gerçekleştiği, ikinci en yüksek tüketim oranına sahip olan bölgenin ise %27,6 ile Kuzey Amerika olduğu görülmektedir. Bu bölgeleri %10,8’lik tüketim oranıyla Ortadoğu bölgesi

⁸⁷ Tüm oransal veriler için bkz. BP Statistical Review of World Energy, 2009.

<http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/turkey/turkey_turkish/STAGING/local_assets/downloads/pdfs/e/EnerjiRaporu_2009.pdf> (16.09.2009)

izlemektedir. Ülkeler bazında en yüksek tüketim oranına sahip olan devlet %22,0 ile Amerika Birleşik Devletleri iken onu ikinci sırada %13,9 ile Rusya Federasyonu takip etmektedir.⁸⁸

Dünya enerji talebinde her geçen gün gerçekleşen artışa paralel olarak, son yıllarda doğalgaz tüketimi de giderek artış göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde sürekli artan doğalgaz ihtiyacı gelişmekte olan ülkelerde de azımsanmayacak ölçüdedir. Ortadoğu bölgesi ise, artan bu ihtiyacı karşılama noktasında, dünya doğalgaz rezervleri açısından büyük bir paya sahiptir. Bugün hala dünya enerji ihtiyacı yoğun olarak petrol ve kömürden karşılanmaktadır. Fakat kaynakların sınırsız olmadığı düşüncesinden hareketle, gelecek yıllarda tükenen bu kaynakların yerini doğalgazın alacağı ileri sürülmektedir.

Petrolle kıyaslandığında, doğalgaz rezervlerinin dünya genelinde daha geniş bir alanda dağıldığı görülmektedir. Bu durum diğer ülkeleri petrolde olduğu kadar bölgeye bağımlı kılmasa da, sahip olduğu rezervlerin büyüklüğü ve gelecekte daha da artacağı düşünülen doğalgaz talebi göz önünde bulundurulduğunda, Ortadoğu bölgesinin birkaç yıl içinde bu konuda da tüm dünyanın ilgisini daha fazla çekeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün için gerçekleştirilmeye çalışılan doğalgaz boru hattı projeleri de bunun göstergesidir.

Nitekim dünya doğalgaz ihtiyacındaki hızlı artışa paralel olarak, doğalgaz tüketiminin dünya enerji kaynakları tüketimi içerisindeki payı da giderek fazlalaşmaktadır. 2020 yılına kadar doğalgaz tüketiminin 4.72 trilyon m³'e ulaşması beklenmektedir. Bununla birlikte, doğalgazın elektrik üretimindeki payı da her geçen gün artmaktadır. 2020 yılına kadar, elektrik enerjisi üretimi için kullanılan doğalgaz miktarının toplam doğalgaz tüketiminin %33'üne ulaşacağı düşünülmektedir. Doğalgaz, santrallerde ekonomik olarak türbinlerin etkinliğini sağlamasının yanı sıra, yakıldığında kömür ve petrole göre daha az sülfür-dioksit, karbon-dioksit ve atık açığa çıkmakta dolayısıyla çevreye daha az zarar vermektedir.⁸⁹

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Dünya Doğalgaz Rezervleri Tüketimi ve Muhtemel Gelişmeler", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dgg.doc> (29.12.2009)

Tablo 2.3 Dünya’da ve Türkiye’de Enerji Tüketiminin Kaynaklarına Göre Dağılımı:

<i>Kaynak Türü</i>	<i>Dünya</i>	<i>Türkiye</i>
<i>Petrol</i>	<i>%36</i>	<i>%30</i>
<i>Kömür</i>	<i>%28</i>	<i>%30</i>
<i>Doğalgaz</i>	<i>%24</i>	<i>%29</i>
<i>Hidrolik ve diğer Yenilenebilir Enerji Kaynakları</i>	<i>%6</i>	<i>%11</i>
<i>Nükleer Enerji</i>	<i>%6</i>	<i>%0</i>

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr> (29.12.2009)

Bununla birlikte, doğalgaz ihtiyacının tümünü ya da bir kısmını dışarıdan karşılayan ülkeler, enerji güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili olarak, bu kaynaklara yeterli düzeyde ulaşmaya ve kaynakların ülkelere aktarımı için gerekli olan boru hattı projelerine oldukça önem vermektedirler. Örnek vermek gerekirse son dönemde sıklıkla gündeme gelen Nabucco projesi de bu kapsamda önem verilen projelerden biridir.

Gelişmenin sürükleyici ögesi olan enerji, günümüzde giderek politika ile özdeşleşmektedir. Enerji politikalarının oluşturulması ve uygulanması sırasında sürdürülebilir olmaları ve sürdürülebilirliğin bir ögesi olan enerji güvenliğini sağlamaları da önemlidir.

Richard Ullman 1983 yılında yayınladığı ‘Redefining Security’ adlı makalesinde ulusal güvenlik kavramına askeri olmayan tehditleri de eklemiştir. Ona göre, yalnız askeri tehditlere yoğunlaşmak, daha da sakıncalı olabilecek tehditlerin göz ardı edilmesine yol açar. Ullman, askeri olmayan tehditlerin de ulusal güvenlik kapsamında ele alınmaları gerektiğini kabul ederek ulusal güvenliği tehdit eden unsurlara “belli bir bölgede yaşayanların yaşam kalitelerinin açık, ani ve şiddetli bir şekilde değiştiren tehditleri” de eklemiştir. Enerji güvenliğine de işaret eden bu tehditlerin azaltılması, enerji bağlamında dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması ve herhangi bir kaynaktan ileri gelebilecek olası bir aksaklığın önüne geçilmesi enerji

kaynaklarının çeşitlendirilmesi ile gerçekleştirilebilir. Tek tür kaynaktan ve ya bir kaynağın diğerlerine oranla daha yüksek oranda kullanımından elde edilecek enerjinin de bir tür bağımlılık yaratacağı göz önünde bulundurulmalıdır.⁹⁰

Sonuç olarak, bugün dünyanın birçok ülkesinde artan enerji ihtiyacını karşılamakta kullanılan yakıtlardan biriside doğalgazdır. Enerji ihtiyacı karşılamada petrol bugün hala liderliğini korusa da bu durumun tükenen kaynaklara paralel olarak azalış göstereceği ve petrolün tahtını doğalgaza devredeceği ileri sürülmektedir. Her ne kadar hala petrol kadar popüler bir enerji kaynağı olmasa da doğalgaza da azımsanmayacak ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır. Daha da artacağı öngörülen bu ihtiyaçla beraber doğalgaz rezervi açısından dünyanın en zengin bölgesi olan Ortadoğu'nun cazibesi de fazlaşacaktır. Kaynak sağlayıcı ülkelerin bu bölgede yoğunlaşmasından ötürü doğalgazın iletimi için gerek duyulan boru hatlarının büyük bir kısmı da yine bölge ülkelerinden geçecektir. Bu da Ortadoğu'yu doğalgaz akışının güvenliği noktasında daha da önemli bir noktaya taşıyacaktır.

İhtiyaçları oranında doğalgaz rezervine sahip olmayan ülkeler, sanayiden ısınmaya kadar birçok alanda ihtiyaç duydukları bu yakıtı rezervi bulunan ülkelere temin etmek zorundadır. Bu zorunluluğu yerine getirirken dikkat etmeleri gereken bazı konular vardır. Bu konulardan birisi tek bir kaynağa bağımlı olmaktan kaçınmaktır. Çünkü olası bir arz sıkıntısında alternatif bir sağlayıcıya ihtiyaç duyulacaktır. Arz sıkıntısı politik bir nedenden kaynaklanabileceği gibi kaynakların yetersizleşmesinden de ileri gelebilir. Neticede, enerji akışının devamlı olabilmesi için alternatifleri çoğaltmak, kaynağa ihtiyaç duyan ülkelerin enerji güvenliği açısından son derece önemlidir.

Bununla birlikte, dikkat edilmesi gereken ikinci bir noktada, alternatif sağlayıcılar yaratılsa dahi akış güzergâhında bulunan ülkelere doğacak sıkıntılarında alıcı konumda bulunan ülkenin enerji güvenliğini sekteye uğratabilecek olmasıdır. Bu nedenle doğalgaz akışı için kullanılan boru hatlarının güzergâhlarının çeşitlendirilmesi de son derece önemlidir. Aynı zamanda, her geçen gün terör olgusuyla daha fazla yüz yüze geldiğimiz ve boru hatların güvenliği noktasında bu

⁹⁰ Richard H. Ullman, "Redefining Security", International Security, Vol. 8 No. 1 (Summer 1983), s.129-153'den aktaran, Örgen Uğurlu, "Türkiye'nin Enerji Güvenliğini Yeniden Tanımlamak" 7. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi: Yaşam-Çevre-Teknoloji, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, İzmir 24-27 Ekim 2007, s.82 < <http://e-kutuphane.cmo.org.tr/pdf/378.pdf> > (29.12.2009)

örgütlerin uygulayabilecekleri düşünülürse, hattın geçeceği bölgelerin terörden arındırılmasına ilişkin çaba sarf edilmesi de enerjinin güvenli akışının sağlanması için üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur. Son olarak özetlemek gerekirse, ülkeler ihtiyaç duydukları doğalgazın ülkelerine kesintisiz ve sürekli aktarımında bir sorun yaşamamak ve dolayısıyla enerji güvenliklerini en iyi biçimde sağlayabilmek için kaynak ve güzergâh alternatifi yaratmak ve bu güzergâhların terörden arındırılması yönünde uğraş vermek durumundadır diyebiliriz.

Gelişmenin vazgeçilmez öğelerinden olan enerjinin, üretim kaynaklarından talep merkezlerine ulaştırılmasında boru hatları en güvenli ve en verimli yollardır.⁹¹ “Stratejik Ulaşım Hatları” olarak nitelenen enerjinin geçiş yolları, zorunlu geçiş noktalarından, belli konaklama istasyonlarından ve coğrafi dar geçitlerden oluşmaktadır. Bunlardan sadece birinin dost olmayan bir ülke tarafından denetlenmesi bile, karşı tarafın ekonomisini ve güvenliğini tehdit etmektedir. Bu hatlarda oluşabilecek aksaklıklar uluslararası piyasada şok etkisi yaratmakta, artan fiyatlar sanayileşmiş ülke ekonomilerinin durmasına; işsizlik, göç gibi sorunlara, kısaca ciddi ekonomik ve sosyal problemlere neden olmaktadır. İç politikada yaşanan bu aksaklıkların kısa süre sonra ülkelerin dış politikalarına yansması ise küresel boyutta savaşların çıkmasına dahi yol açabilmektedir.⁹²

Dünya enerji piyasaları küreselleştikçe üretici ve tüketici konumundaki ülkeleri birbirine bağlayacak daha fazla boru hattına ihtiyaç duyulmaktadır. Devletlerin petrol ve doğalgaz rezervlerine ulaşması noktasında boru hatları büyük öneme sahiptir. Ülkeler artık tek bir tedarik noktasına sahip olmakla yetinmemekte enerji güvenliğinin sağlanması, enerji akışının kesintiye uğramaması ve bu konunun politik yaptırım aracı olarak kullanılmaması için alternatif enerji hatlarına yönelmekte, bu da boru hattı projelerinin sayısını artırmaktadır. Bugün devletlerin enerji taleplerini kesintisiz olarak karşılamak ve dolayısıyla enerji güvenliklerini sağlamak maksadıyla inşa edilmiş ve proje aşamasında olan birçok petrol ve doğalgaz boru hattı mevcuttur. Türkiye-İran ilişkileri açısından da bu bağlamda gerçekleştirilen çeşitli projeler

⁹¹ Necip Fazıl Yılmaz, “Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Tesisat Mühendisliği Dergisi*, Sayı:87, Yıl:2005, s.6.

⁹² Mert Gökırmak, “Türkiye-Rusya ilişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir Değerlendirme”, (der. Faruk Sönmezoğlu), *Değişen Dünya ve Türkiye*, (içinde) Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1996, s.154.

bulunmaktadır. Bu projeler çalışmanın üçüncü bölümünde detaylandırılacak ilişkilere etkisi değerlendirilecektir.

2.2. Nükleer Enerji ve Nükleer Silah

Nükleer enerji, atomun çekirdeğiyle ilgili bir olay olup, iki şekilde elde edilmektedir. Bunlardan birincisi, iki küçük çekirdeğin birleştirilmesi, yani 'füzyon'; ikincisi ise büyük bir çekirdeğin parçalanması, yani 'filyon' dur. Her iki halde de, reaksiyondan açığa çıkan enerji ısıya dönüştürülebilir, bu enerji ile su kaynatılıp buhar elde edilir ve bu buhar, tıpkı termik santrallerde olduğu gibi, yüksek basınç altında bir türbine gönderilir ve türbin dönerken, kendisine bağlı bir elektrik jeneratörünü döndürünce elektrik enerjisi üretilir.⁹³

Artan enerji ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla alternatif enerji kaynaklarının arandığı dünyada, nükleer enerjinin önemi de giderek artmaktadır.⁹⁴ 1970'li yıllardaki petrol kriziyle birlikte enerji bağımsızlığı kapsamında dünyada nükleer enerjiye verilen önem artmış, özellikle gelişmiş ülkelerde nükleer santrallerin sayısı hızla çoğalmıştır.⁹⁵ Uluslararası Enerji Ajansı'nın son verilerine göre dünya genelinde 30 ülkede 436 adet nükleer santral bulunmaktadır. Ajansa göre, dünyada en fazla nükleer santrale sahip üç ülke sırasıyla ABD, Fransa ve Japonya'dır. Raporda Çin ve Hindistan'da mevcut nükleer enerji kullanımı oranı çok düşük olsa da, hızla nükleer enerji santrali kurma çalışmaları yapıldığı belirtilmektedir.

2004-2010 yılları arasında toplam 23 bin 581 megavat kurulu güçte 25 nükleer santral inşaatına başlanırken, toplam 11 bin 953 megavat güce sahip nükleer

⁹³ Vural Altın, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Nükleer Enerji Eki, TÜBİTAK Yayınları, Ağustos 2004, s.4.

⁹⁴ Tarihte ilk nükleer reaktör 1942 yılında Enrico Permi'nin başında bulunduğu proje ile Amerika'nın Chicago, Illinois kentinde kurulurken, 1957'de işletmeye alınan ilk nükleer santral ise Amerika'nın Pennsylvania, Shippingport kentinde kurulmuştur. Depolanabilir bir enerji kaynağı olan nükleer enerjinin hammaddesi uranyum ve toryumdur. Çalışması sırasında çevreye yaydığı radyasyon, doğal kaynaklardan alınan radyasyonun yaklaşık 1/22'si kadar olan nükleer santrallerin çevreye zararlı hiçbir etkisi yoktur. Nükleer santrallerin dezavantajı, oluşabilecek bir kaza neticesinde çevreye onarılamaz şekilde zarar vermesi ve bunun telafisinin mümkün olmamasıdır. Bu sebeple çok geniş güvenlik önlemleriyle ve kazalara yol açmayacak şekilde çalışması sağlanmalıdır. Bu ise yüksek olan maliyeti biraz daha artırmaktadır.

⁹⁵ Hasan Saygın, Timur Küpeli, Ahmet Küçükşahin, Ayhan Demir, "Güvenlik Boyutunda Nükleer Enerjinin Sorunları ve Türkiye", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Harp Akademileri Basımevi, Haziran 2006, Yıl:2, Sayı:3, s.9.

enerjinin şebekeye dâhil olduğu belirtilmektedir. Dünya genelinde, 44 nükleer santral yapım aşamasında bulunurken, 5 nükleer güç santrali uzun dönemli kapatılmış durumdadır. Ayrıca raporda ele alınan bir başka konu ise, dünyada kullanılan elektrik enerjisinin %16 sının nükleer enerjiden sağlanıyor olmasıdır. Bununla birlikte, elektrik üretiminin %65'i fosil yakıtlardan, %19'unun da hidrolik ve yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılandığı ifade edilmektedir.⁹⁶

Nükleer santrallerden ticari olarak elektrik üretimi 1950'li yıllarda başlamıştır. Halen (Şubat 2009 itibarıyla) dünyada ticari olarak işletilmekte olan 436 nükleer reaktörün toplam kapasitesi yaklaşık 370 GW' tır.⁹⁷

Çevre ve insan sağlığı üzerinde son derece tehlikeli ve uzun süreli etkileri olan nükleer kazaların önlenmesi için işletme güvenliğinin mutlak şekilde sağlanamaması ve radyoaktif atıkların uzun süreli depolanmasına ilişkin sorunlara hala kalıcı bir çözüm bulunamamış olması, nükleer enerjiye ilişkin ciddi soru işaretlerinin oluşmasına neden olmaktadır. 1970'li ve 1980'li yılların enerji politikaları gereği kurulan nükleer santrallerden güç üretiminin 2010 yılına kadar en yüksek değerine ulaşması ve daha sonra işletme ömrü tamamlanarak devre dışı kalacak olan santraller nedeniyle kademeli olarak azalması beklenmektedir.

Ciddi çevre problemlerinden biri olan küresel ısınmaya çözüm olduğu düşünülen nükleer enerjiye karşı “ABD-Üç Mil Adası-28 Mart 1979” ve “Ukrayna-Çernobil-26 Nisan 1986” kazalarından sonra kamuoyunda tepkiler artmıştır. Günümüzde dünyanın birincil enerji üretimi içerisinde petrol %38, kömür %26 ve doğalgaz %23'lük bir paya sahipken nükleer enerji oldukça sınırlı bir gelişme göstererek %7'lik bir pay elde edebilmiştir. Nükleer enerjinin bu payının 2030'a kadar %5'e inmesi, toplam elektrik üretimindeki payının hızla azalarak 2000'de %16 olan oranın 2030'da %9'a düşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede halen kullanımda olan mevcut reaktörlerin %40'ının 2030 yılına kadar kullanım dışı bırakılması düşünülmektedir.⁹⁸

⁹⁶ International Atomic Energy Agency, The Status of Nuclear Power Plants, <<http://www.iaea.org/programmes/a2/>> (17.10.2009)

⁹⁷ Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Nükleer Enerji ve Reaktörler, <<http://www.taek.gov.tr>> (18.10.2009)

⁹⁸ Hasan Saygın, Timur Küpeli, Ahmet Küçükşahin, Ayhan Demir, “Güvenlik Boyutunda Nükleer...”, s.11.

Nükleer tesislerin elektrik üretme amacıyla kullanılmasının yanı sıra, nükleer silahın en önemli girdisi olan zenginleştirilmiş uranyum ya da plütonyum üretmek maksadıyla da kullanılması mümkündür. Bu nedenle nükleer tesislere sahip olan ülkelerin siyasal rejimlerinin yanı sıra nükleer alandaki araştırma ve gelişmeleri, diğer ülkeler tarafından ciddiyle izlenmektedir.⁹⁹

Nükleer enerji konusuna Türkiye-İran ilişkileri çerçevesinde baktığımızda ise göze çarpan unsur İran'ın nükleer çalışmalarıdır. Öyle ki İran'ın bu çalışmaları son yıllarda dünya gündemini önemli oranda meşgul etmektedir. Yaptığı çalışmalardan ötürü en çok ABD ile gerginlik yaşayan İran'ın bu tutumu AB, Türkiye ve diğer bölge ülkeleri tarafından da yakından takip edilmektedir.

İran, Afganistan ve Irak'ın işgalinin ardından ABD'nin Ortadoğu ve Orta Asya'daki askerî gücünün artmasından son derece rahatsızlık duymaktadır. Diğer taraftan, içinde bulunduğu bölgede, nükleer güce sahip Pakistan, Hindistan, Kazakistan ve İsrail gibi nükleer devletlerle kendisini çevrilmiş hissetmektedir.¹⁰⁰ İran tüm bu gelişmeleri kendi toprak bütünlüğü ve mevcut rejimi için büyük bir tehlike olarak algılamaktadır. Bu bağlamda, ABD'nin İran'a yönelttiği tehditlere karşı caydırıcılık unsuruna sahip olmak istemekte ve mevcut rejimin geleceğini sağlayabilmek için nükleer silah konusundaki gizli çalışmalarına ağırlık vermektedir. Şu an İran'da nükleer program, Tahran Nükleer Araştırma Merkezi, İsfahan Nükleer Teknoloji Merkezi ve Şerif Fizik Araştırma Merkezi'ndeki çalışmalarla sürdürülmektedir.¹⁰¹

2.3 İdeolojik Unsurlar

Terimin yaratıcısı Destutt de Tracy'ye göre ideoloji, “ideler bilimi” dir, ideleri (geniş anlamı ile bilinç olaylarını), idelerin niteliklerini, yasalarını, gösterdikleri anlamlarla bağlantılarını ve kökenlerini inceler. Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer aldığı haliyle, “siyasi veya toplumsal bir öğretiyi oluşturan, bir hükümetin, bir partinin,

⁹⁹ Arzu Celalifer Ekinci, “Türkiye-İran İlişkilerindeki Dönüm Noktaları ve Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi” <<http://www.usakgundem.com/yazar/215/turkiye---iran-iliskilerindeki-donum-noktaları-ve-son-gelismelerin-degerlendirilmesi.html>> (11.10.2009)

¹⁰⁰ Helin Sarı Ertem, “Neo-Avrasyacı Perspektiften, Sıcak Denizlere Açılan Kapı İran”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Avrupa/Avrasya Özel Sayısı, Yıl:6, Sayı:23, İstanbul 2004, s.269-272.

¹⁰¹ Arif Keskin, “İran Ne Yapmak İstiyor?”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı7, Cilt:73, Mayıs 2006, s.67.

bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukukî, bilimsel, felsefî, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü”¹⁰² şeklinde tanımlanmaktadır.

1979 yılına kadar İran ile oldukça normal seyreden ilişkiler 1979 İslam Devrimi’nden sonra ve 1980’lerin ortalarından itibaren Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecine girmesiyle belirsiz bir havaya bürünmüştür. İran devrimi sonrasında başlayarak bugüne kadar devam eden en önemli meselelerden biri de iki rejim arasındaki ideolojik zıtlaşma olmuştur. Bu zıtlaşma bir yandan iktidar ve muhalefetteki siyasetler tarafından çeşitli şekillerde ifade edilirken diğer yandan her iki ülke basını tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Yaşanan bu çekişme daha çok “Atatürk”, “Humeyni”, “Anıtkabir”, “başörtüsü” gibi simgeler etrafında gerçekleşmiştir.¹⁰³

Bu konuyla ilgili bir başka durumsa Türkiye’nin İran’dan rejim ihraç endişesidir. Bu amaçla İran’ın Türkiye’deki İslami terör örgütleriyle ilişki kurduğu ve maddi açıdan bu oluşumları desteklediği düşünülmüştür. Buna karşılık İran’da Türkiye’yi İranlı rejim muhaliflerine destek vermekle suçlamıştır. Özellikle 1980’li yılların sonları ve 1990’ların başlarında Türkiye’de gerçekleşen İslami terör eylemlerine İran’ında karıştığı yönünde ciddi şüpheler mevcuttur. Bununla birlikte İran İslam Devrim sonrasında Türkiye’ye yerleşmiş olan İranlı mültecileri kendisine tehdit olarak görmüş, 1990’lı yılların sonlarına doğru Türkiye’deki İran muhaliflerine yönelik suikast eylemlerinde İran’ın adı sıkça anılmıştır. Bu eylemlerden birisi İran Şah’ının eski komutanlarından Abbas Golizade’nin 30 Ocak 1993 tarihinde Bursa’da öldürülmüş olmasıdır. Yine 1992 yılında Halkın Mücahitleri örgütü liderlerinden Mansur Amini İstanbul’da öldürülmüştür. Ardından İş adamı Jak Kamhi’ye yönelik gerçekleştirilen başarısız suikast girişiminde teröristler yakalanmış, İran tarafından yönlendirildiklerini ve bu bağlamda İran’da eğitim gördüklerini açıklamışlardır. Bu dönemde birçok Türk aydınına yönelik suikastlar gerçekleşmiş, İran her defasında bu eylemlerle olan bağlantılarını inkâr etmiştir. Buna karşın Türkiye’deki eylemlerinin hemen arkasından yakalanan teröristlerin neredeyse tamamı İran’da eğitim gördüklerini itiraf etmişlerdir.¹⁰⁴ Bu militanlar

¹⁰² Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, 2009 < <http://www.tdk.gov.tr> > (18.10.2009)

¹⁰³ Gökhan Çetinsaya, “Tarihsel Perspektifte Türkiye...”, s.18.

¹⁰⁴ Milliyet Gazetesi, “Örgütleri Tahran Besliyor” 08.05.2000
<<http://www.milliyet.com.tr/2000/05/08/haber/hab12.html>> (18.06.2010)

tarafından yapılan açıklamalar arasında İran'ın Ankara Büyükelçisi Ali Rıza Bağheri'nin İran ile Türkiye arasındaki terörist organizasyonlar arasındaki bağlantıyı sağladığı iddiası da bulunmaktadır.¹⁰⁵ Türkiye bu eylemlerin sonucunda İran Başkonsolosluğunda görevli dört görevlinin geri çekilmesini İran'dan talep etti. İran iddiaları kabul etmeyerek, Türkiye'nin Tahran konsolosluğunda görevli personelinin İran İslam rejimi aleyhinde yıkıcı faaliyetlerde bulunduğunu iddia etmiş, aynı talebi Türkiye'ye yöneltmiştir.¹⁰⁶

Türkiye'nin bu konudaki endişeleri Hatemi dönemi ile birlikte azalış göstermiştir. Bununla birlikte bölgesel bir güç ve eski bir imparatorluğun mirasçısı olan İran, Türkiye Cumhuriyetini Ortadoğu'daki güç ve etki alanında potansiyel bir rakip olarak görmekte, laikliği ise, mevcut rejiminin gücünü kökten değiştirecek alternatif bir model olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁷

İran'ın devrim sonrası ortaya çıkan İslami karakteri ve politikasının yanı sıra belirgin bir şekilde gözlemlenen Batı karşıtlığı, Türkiye'nin izlediği batılılaşma yaklaşımına hem doğrudan ve hem de dolaylı bir tehdit oluşturmuştur. Bu tehdidin ciddiyeti her ne kadar tartışmaya açık olsa da Türk-İran çıkarlarının tarihsel jeopolitik çekişmesinin yanında, iki ülkenin daha derin ve algılanması daha zor olan ideolojiye dayalı kimlik sorunlarının ortaya çıkmasında ve bu iki ülkenin birbirlerine karşı izledikleri dış politika davranışlarında açıkça gözlemlenebilmektedir. 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de gerçekleşen Hizbullah Operasyonları ve Uğur Mumcu cinayeti ile ilgili olarak yapılan Umut Operasyonu sonrasında dinci terör ve İran bağlantısı Türk kamuoyunda sıkça dile getirilmiştir. Sonrasında İran'ın PKK konusunda Türkiye ile uzlaşmaya varması gibi etkenler iki ülke ilişkilerinin normalleşmesine katkı sağlamıştır.¹⁰⁸

Sonuç olarak, her iki ülkenin ideolojik farklılıkları devam etse de, geçmişte Türkiye'de sıklıkla dile getirilen ve endişe konusu olan İran'dan rejim ihracına

¹⁰⁵ Enis Berberoğlu "Cinayetin Nasılı Tamam Sıra Geldi Nedenine" 15.05.2000
<<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-154393>>(18.06.2010)

¹⁰⁶ Kenneth R. Timmerman, "Turkey's Secular Model" 24.04.1996
< http://www.iran.org/news/WSJ_Turkey_4-96.html > (18.06.2010)

¹⁰⁷ Türel Yılmaz, "Ortadoğu'da Güvenlik Sorunu...", s.133; Gökhan Çetinsaya "İran ve Güvenlik Algılamaları" (der. Refet Yınanç, Hakan Taşdemir), *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*,(içinde) Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002, s.159.

¹⁰⁸ Atilla Eralp, Özlem Tür, "İran'la Devrim Sonrası İlişkiler", (der. Meliha Benli Altunışık), *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik ve Güvenlik*,(içinde) Boyut Kitapları, Eylül 1999, s 70.

yönelik korkular son yıllarda iki ülke ilişkilerinin daha olumlu bir havaya bürünmesinden ötürü geri plana itilmiştir.

2.4 İki Ülke Arasında Etnik Unsur: Azeriler

İran, birçok bölge ülkesinde olduğu gibi, sahip olduğu nüfus içerisinde farklı dini ve etnik unsurları bir arada barındırmaktadır. İran nüfusu içerisinde yer alan etnik unsurların yaklaşık %51'ini Farslar, %24'ünü Azeri Türkleri, %7'sini Kürtler, geri kalan %18'lik kısmı ise Arap, Beluçlar, Türkmenler vs. oluşturmaktadır.¹⁰⁹ İran etnik nüfusundaki bu çeşitliğe rağmen nüfusun yarısını Farslar oluşturmaktadır. Farsların hemen hemen tümü Şii mezhebini benimsemiştir. Farslardan sonra İran'da yaşayan en büyük etnik grup ise Azeri Türkleridir. Azerilerin büyük çoğunluğu Şii, Türkmenler ise Sünni'dir. Bununla birlikte İran'da üçüncü en kalabalık etnik grubu Kürtler oluşturmaktadır. İran'da yaşayan Kürtlerde çoğunlukla Sünni mezhebini benimsemiş olup İran'ın Irak-Türkiye sınırına yakın bölgelerinde yaşamaktadırlar.¹¹⁰

İran'da mevcut azınlıklar içerisinde yer alan Kürtler ve Azeriler Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında ayrılıkçı eğilimler sergilemişlerdir. İran'da yaşayan Azeri nüfus genel olarak devletle bütünleşmiş gözükürken, Kürtler rejim için endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Nitekim Kürtler arasında hemen devrim sonrasında otonomi talepleri olmuş ve bunlar yeni rejim tarafından binlerce kişinin ölümüne varan şiddet olaylarıyla bastırılmıştır. İran İslami rejiminin bu konudaki hassasiyeti devam eden zamanlarda çeşitli Kürt muhalifler ve örgüt yöneticilerinin suikasta uğramalarıyla da kendini göstermiştir.¹¹¹ Genel olarak bakıldığında İran rejiminin etnik azınlıklarla ilişkilerinde başarılı olduğu gözlemlense de özellikle komşu ülkelerde meydana gelebilecek istikrarsızlıklar İran azınlıklarını da yakından etkileyebilir. Dolayısıyla bu durum İran'ı etnik azınlıklar konusunda dış politikada tedbirli olmaya itmektedir.

İran nüfusu içerisinde var olan Azeri Türkleri, Türkiye ile olan çeşitli bağlarından ötürü Türkiye-İran ilişkileri açısından önemli bir unsurdur.

¹⁰⁹ Bu konuda istatistiksel bilgiler için bakınız:

<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>> (15.06.2010)

¹¹⁰ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s.15-17.

¹¹¹ Nihat Ali Özcan, "İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler", TEPAV *Ortadoğu Çalışmaları-I*, Haziran 2006, s.14-60.

Azerbaycan'ın gerek Türkiye gerekse İran ile kültürel, dinsel ve etnik yakınlığı söz konusudur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması, yaklaşık 15-20 milyon Azerbaycan Türkü'nün yaşadığı İran'ın kaygılanmasına yol açmıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'a yaklaşması da İran'ın kaygılarını artırmıştır.

Bunun yanı sıra Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan güç boşluğu, İran ile Türkiye arasında Orta Asya ve Kafkasya üzerinde etkinlik sağlama yarışı ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu rekabetin en önemli boyutunu, Azerbaycan üzerinde ekonomik, siyasi ve kültürel etkinlik kazanmak oluşturmuştur. Her iki ülkede, Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının Batı'ya aktarımının sağlanacağı boru hatlarının kendi topraklarından geçmesini sağlamak ve bu sayede Azerbaycan enerji politikası üzerinde etkili olmak niyetinde olmuştur.¹¹² İran'ın Yukarı Karabağ sorununda Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemesi de Türkiye'yi rahatsız eden diğer bir konudur.

Sonuç olarak Azerilerin her iki ülke açısından da hassas birer unsur olmaları, Azerilerin Türkiye ve İran ilişkileri içerisinde önemli bir unsur olarak belirmelerine neden olmaktadır. Türkiye'nin Azerbaycan'la ilişkilerinde '*tek millet, iki devlet*' anlayışını benimsiyor olmasından ötürü, İran'ın topraklarında yaşayan Azerilere karşı tutumunda ortaya çıkacak büyük bir sorunun iki ülke ilişkilerinde de olumsuzluğa yol açacağını söylemek mümkündür.

2.5 Sınır Güvenliği ve Kaçak Göç

Yasadışı göç, insan kaçakçılığı ve insan ticareti konuları, hem ulusal hem de bölgesel ve uluslararası platformlarda, gerek ülke güvenliğini gerek insan güvenliğini tehdit eden sorunlar olarak dünya gündeminde önemli bir yer işgal etmektedir. Türkiye'de coğrafik konumu itibarıyla bu sorunların en belirgin şekilde yaşandığı ülkelerden biridir. Uluslararası göç akımları açısından Türkiye uzun yıllar göçe kaynaklık eden ülke konumuna sahip olmuş ve bugün hala bu konumunu sürdürmektedir. Bununla birlikte, uluslararası göç açısından, Türkiye artık hem göç kabul eden, yani hedef ülke, hem de göç edenlerin diğer ülkelere geçiş yapmak için

¹¹² Cavid Veliev, "Bir Uzak Bir Yakın: İran-Türkiye İlişkileri" 28.06.2007
<<http://uiportal.net/content219.html>> (20.11.2009)

kullandıkları transit bir ülke konumuna da gelmiş bulunmaktadır. Türkiye'ye yönelik bu göç baskısının arkasında yatan bazı temel faktörlerin olduğu söylenebilir. Birincisi; komşu ülkelerdeki politik karmaşa, çatışmalar vb. faktörler, göçmenleri daha iyi yaşam koşulları, güvenlik ve baskıdan korunma amaçlarına ulaşma doğrultusunda buldukları ülkeden çıkmaya zorlamıştır. İkinci olarak, Türkiye'nin Doğu ile Batı ve Kuzey ile Güney arasındaki coğrafi konumu ve bulunduğu bölgedeki göç dinamikleri ülkeyi batı ve kuzey ülkelerine ulaşmak isteyen pek çok göçmen için bir transit bölge haline getirmiştir.¹¹³

Türkiye son yıllarda özellikle, Irak, İran, Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Hindistan, Sri Lanka, Filistin ve çeşitli Afrika ülkelerinden sığınma talebinde bulunanlar ile ekonomik amaçlı yasa dışı geçiş yapan on binlerce insanın Avrupa ülkelerine ulaşma yolunda geçiş yaptığı veya yasadışı konumda kalmayı tercih ettiği ülkelerden birisi haline gelmiştir. Türkiye, 1980'lerden beri, terör örgütlerinin faaliyetlerinin önlenmesi ve doğu-batı güzergâhlı çeşitli kaçakçılık faaliyetlerinin engellenmesi maksadıyla, Doğu ve Güneydoğu kara sınırlarının yanı sıra Batı kara ve deniz sınırlarında da etkin sınır önlemleri almıştır.¹¹⁴

Türkiye'nin coğrafi yapısı itibariyle tüm sınırlarının yaklaşık %65'i dağlık alanlardan geçmektedir. Özellikle doğu ve güneydoğuda bulunan sınırlarımız oldukça engebeli arazilerden ve çoğunlukla dağların zirvesinden geçmektedir. Sınır bölgelerinin bu denli yüksek alanlarda bulunması yazın bile sert iklim koşullarına sahip bölgeler olmasına neden olmaktadır. Tüm bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda sınır bölgelerinde gerekli güvenliği sağlamanın ve yeterli donanımın oluşturulmasının zorluğu açıkça görülmektedir. Nitekim Türkiye halen bazı sınır bölgelerinde yeterli oluşumları sağlayamamıştır.¹¹⁵

Doğal koşullardaki bu olumsuzlukla beraber, Ortadoğu'daki çatışmalar, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması, İran ve Balkanlar'daki rejim değişiklikleri, Irak tarafından uygulanan politikalar ve Irak'ta ortaya çıkan mevcut

¹¹³ Ahmet İçduygu, "Transit Migrants and Turkey", Boğaziçi Journal: Review of Social Economic and Administrative Studies, Vol.10 No.1-2,1996, p.139-140.

¹¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adalet Bakanlığı, "Kara Sınırlarının Korunması ve Yasadışı Göçün Önlenmesi" <http://www.abgm.adalet.gov.tr/ferhatkonya.pdf> (20.12.2009)

¹¹⁵ Ibid.

durum gibi son yıllarda yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmeler sınırlarda kontrol ve güvenliğin teminini güçleştiren unsurlardır.¹¹⁶

Bu durum sınırlarda güvenliğin sağlanmasını güçleştirdiği gibi yasa dışı geçişlere de zemin hazırlamaktadır. Türkiye-İran arasındaki mevcut kara sınırının uzunluğu 560 km¹¹⁷ dir ve büyük oranda dağlık arazilerden oluşmaktadır. Bu bölge uzun yıllar boyunca güvenlik sıkıntılarının yaşandığı ve kaçak göçlerin meydana geldiği bir alan olmuştur. Türkiye-İran sınırı mevcut durumu itibariyle, hayvan sırtında akaryakıt kaçakçılığı, kaçak göç ve patlayıcı madde, silah, uyuşturucu kaçakçılığı gibi olayların sıkça yaşandığı bir alandır.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, "Toprak ve Su Kaynakları"
<<http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>> (20.12.2009)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜVENLİĞE ETKİ EDEN UNSURLARIN TÜRKİYE- İRAN İLİŞKİLERİNE YANSIMALARI

İki ülke arasındaki ilişkiler zaman içinde değişiklikler göstererek inişli çıkışlı bir seyir izlemişse de Türkiye ve İran köklü bir geçmişe sahip iki Ortadoğu ülkesidir. Bu iki ülkenin sınır komşusu olmalarının yanı sıra, Ortadoğu'nun iç içe geçmiş etnik ve dini yapısından ötürü de çeşitli bağlantıları mevcuttur.

Türkiye'de devlet adamlarının Türkiye-İran ilişkileri konusundaki söylemlerine bakıldığında, iki farklı görüşle karşı karşıya kalınmaktadır. Bu söylemlerden ilki son 400 yıldır süregelen ebedi bir Türkiye-İran dostluğundan söz eder ve 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşmasından bu yana Türkiye-İran sınırının hiç değişmediğini, iki ülke arasında hiçbir sorunun bulunmadığını, ortaya çıkan sorunların karşılıklı olarak barışçıl yollarla çözümlendiğini ileri sürer. Diğer bir kesimde bunun tam zıttı bir şekilde son 400 yıllık süreçte iki ülke arasında ebedi bir düşmanlığın söz konusu olduğunu, Şii İran'ın Türkiye için her zaman bir tehdit unsuru olarak varlığını koruduğunu, İran'ın Türkiye'ye asla dost olmayacağını savunur. Ebedi dostluk tezini ileri süren kesim 1979 sonrası yaşanan tüm gerilimlerin Humeyni rejiminden kaynaklandığını Şah döneminde herhangi bir sorun yaşanmadığını ileri sürerler. Oysa Türkiye-İran ilişkileri birbirine zıt bu iki söylemin dışında daha karmaşık bir süreçtir ve ancak detaylı tarihsel bir analizle değerlendirilebilir.¹

Türkiye-İran ilişkilerini çalışmamızın da gerektirdiği gibi daha ziyade güvenlik çerçevesinde değerlendirdiğimizde de, benzer jeopolitik özelliklerden ötürü stratejik açıdan birbirlerine bağımlı olan bu iki ülkenin kimi zaman anlaşmazlığa düştüğü fakat birbirlerini asla yok saymadıkları görülmektedir.²

¹ Gökhan Çetinsaya, Talha Köse, "SETA İran Dosyası"

<http://www.setav.org/document/ST2_706_SETA_Iran_Dosyasi.pdf> (14.12.2009)

² Detaylı bilgi için bkz. Gökhan Çetinsaya, "İran ve Güvenlik Algılamaları"(der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir) *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*,(içinde)Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002,s.155.

İki ülke arasındaki ilişkilerin zeminini, iki ülkenin birbirlerine yönelik güvenlik algılamalarının oluşturabileceği gerçeğinden hareketle, iki ülkenin birbirlerine yönelik güvenlik algılamalarını etkileyen faktörlere ve etkilerine bakmak günümüz Türkiye-İran ilişkilerini anlamak açısından kilit öneme sahiptir. Bu bağlamda iki ülke arasında güvenlik anlayışlarını etkileyen bölgesel ve ikili faktörlere ayrı ayrı bakmak doğru bir yaklaşım olacaktır.

1. Bölgesel Unsurlar

1.1 Ortadoğu Petrolünün Türkiye İran İlişkilerine Yansımaları

Ortadoğu bölgesi stratejik bir hammadde olan petrol açısından oldukça zengin bir bölgedir. Gündelik yaşamın her alanında artan oranda ihtiyaç duyulan bu maddenin bölge ülkelerine yüksek gelir ve refah seviyesi sağladığı düşünülse de, bu hammaddeye ihtiyaç duyan ülkelerin bölge üzerindeki çıkar hesapları nedeniyle petrolün bölgeye getirisinin daha ziyade istikrarsızlıklarla dolu bir ortam olduğu gözlemlenmektedir.

Petrolün varlığı pek çok ülkenin dikkatinin bu bölgeye çevrilmesine neden olmakta, var olan etnik/dini farklılıkların körüklenmesi gibi yöntemlerle bölgede yaratılan karmaşa ortamından fayda sağlama yoluna gidilmektedir. Bu gibi yöntemler bölgenin iç içe geçmiş etnik yapısı nedeniyle neredeyse tüm bölge ülkelerini etkilemektedir. Örneğin, ABD'nin Irak müdahalesi sonrası artan çatışmalar ve belirsizlik ortamı bu ülkenin kuzeyinde kamplaşan terör örgütü PKK'ya hareket serbestisi sağlamış, bu durum örgütün faaliyetlerinden büyük oranda muzdarip olan Türkiye ve İran'ı olumsuz etkilemiştir. Ancak yaşanan bu olumsuzluk iki ülkenin terör konusunda işbirliği gerçekleştirmesine neden olmuştur.

ABD'nin Irak işgalinin temelinde de Irak'ın sahip olduğu petrol rezervlerinin yer aldığı ileri sürülmektedir.³ Irak işgalinden en fazla etkilenen ülkelerin başında şüphesiz ki İran ve Türkiye gelmektedir. Irak işgali aynı zamanda Kerkük petrolünün denetimi ile ilgili bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Kerkük petrolü elinde bulundurana sağlayacağı güç bakımından oldukça önemlidir. Bu petrolün Irak'ın kuzeyinde yerleşik olan Kürtlerin himayesine geçmesi bu kesimin

³ Recep Boztemur, "Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu" *Ortadoğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları Sempozyumu*, Ankara 2008, s. 157.

daha da güçlenmesine yol açacak, olası bir Kürt devleti kurulması halinde bu devletin varlığını güçlendirecektir. Bu durum mücadele ettikleri Kürt etnik ayrılıkçı terör nedeniyle Türkiye ve İran'ın zararına olacaktır. Bu nedenle Kerkük petrolünün paylaşımı sorunu her iki ülke açısından da önemlidir. Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulması olasılığına her iki ülkede karşı çıkmakta, Kerkük petrolünün Kürtlerin denetimine bağlanmasını kendi çıkarlarına aykırı bulmaktadır.

Ortadoğu petroleri kadar bu petrolünün dış pazarlara ulaştırılmasında kullanılacak güzergâhlarda oldukça önemlidir. Bilindiği üzere boru hatları geçiş güzergâhındaki ülkeye ekonomik avantajlar sağlamanın yanı sıra politik avantajlar da sunmaktadır. Bu nedenle bölgede inşa edilmesi muhtemel petrol boru hatlarına ilişkin olarak Türkiye-İran arasında bir rekabetin yaşanması da olasıdır. Kısacası, İran ve Türkiye arasında enerji transfer ülkesi olma konusunda içten içe bir rekabet yaşandığını söylemekte mümkündür.⁴

1.2 Irak, Kuzey Irak ve Yansımaları

Mevcut coğrafik konumuyla Irak, hem Türkiye hem de İran'a sınırı olan, bununla birlikte barındırdığı etnik unsurlardan ötürü de bu iki ülkeyle bağlantısı bulunan bir ülkedir ve bölgede iki ülkenin güvenlik ilişkilerine etki eden unsurlardan biridir. Irak'ın gelecekte nasıl bir şekil alacağı ve Kuzey Irak'ın konumunun ne olacağı konusu Türkiye ve İran'ı yakından ilgilendirmektedir.

Irak'taki mevcut durumda her iki ülke de daha fazla söz sahibi olmak istemekte, bu konuda hem rakip hem de uzlaşmacı bir tavır sergilemektedir. Irak'ta yayımlanan El-Haya gazetesinde yer alan bir habere göre Irak Dışişleri Bakanı Bakanı Hoşyar Zebari'de, "Manama Diyalogu" adlı toplantıda yaptığı konuşmada, "Irak bir Arap devletidir, ilişkilerinde önceliği Arap devletlerine vermesi gerekiyor, Irak'ın geleceği üzerindeki rekabet iki Arap olmayan devletten, İran ve Türkiye'den geliyor" diyerek her iki ülkenin bu konudaki çabalarını dile getirmiştir.⁵ Netice itibarıyla, bölgenin iki güçlü devleti olan Türkiye ve İran arasında Irak konusunda

⁴ Arif Keskin, "İran-Türkiye İlişkilerinde Doğalgazın Önemi"
<<http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3087&kat=27>> (28.05.2010)

⁵ "Zebari: Irak'ta İran-Türkiye Rekabeti",
< <http://www.haber7.com/haber/20091216/Zebari-Irakta-IranTurkiye-rekabeti.php> > (16.12. 2009)

her ne kadar çeşitli uzlaşma alanları mevcutsa da, genel olarak her iki ülkede Irak üzerinde daha etkin olma gayreti içerisindedir.

Özellikle Amerikan askerlerinin Irak'tan çekileceğine dair açıklamaların yapılmasıyla birlikte Türkiye-İrak ilişkileri de hız kazanmıştır. 10 Temmuz 2008 tarihinde Türkiye'den Irak'a başbakanlık düzeyinde gerçekleştirilen ziyaret sırasında taraflar arasında imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi⁶ belgesi de bunun bir göstergesidir. Bu anlaşma kapsamında iki ülke arasındaki işbirliğinin güvenlikten ekonomiye, eğitimden kültürel faaliyetlere kadar oldukça geniş bir alanı kapsamaya öngörülmektedir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkilerin mümkün olduğu kadar geliştirilmesi ve uzun vadeli bir stratejik ortaklık kurulması hedeflenmektedir. Ekonomi alanında özellikle Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapasitesinin artırılması, Irak doğalgazının uluslararası pazarlara aktarılması için bir boru hattı inşa edilmesi, yeni sınır kapılarının açılması yönündeki çalışmaların hızlandırılması ve iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanması gibi konular mevcuttur.⁷ Ahmet Davutoğlu yaptığı bir açıklamada, "İrak'ı sadece dost ve komşu bir ülke olarak değil aynı zamanda geleceğimizi birlikte şekillendireceğimiz ve entegre olmamız gereken büyük bir ortak olarak görüyoruz. Biz bütün bu konularda işbirliğinde sınır tanımıyoruz"⁸ diyerek iki ülke ilişkilerine verilen önemi vurgulamıştır.

ABD ve Irak arasında imzalanan SOFA Anlaşması'na⁹ göre, Amerikan askerleri en geç 2011 sonunda Irak'tan çekilecektir. Bunun yanı sıra Amerika bu anlaşmayla üçüncü bir ülkeye düzenleyeceği olası bir saldırıda Irak topraklarını kullanmayacağını da taahhüt etmiştir.¹⁰ Bu kapsamda ABD'nin İran'a yönelik olası bir saldırıda bu toprakları kullanmayacağı düşünülebilir. Ancak Ekim 2008'de

⁶ Belgenin içeriğine yönelik bakınız: Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Türkiye-İrak Arasında İmzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Belgesi",

<<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?bcd81ae7-127a-4ffc-92fb-6c402d148686>> (17.12.2009)

⁷ Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "İrak Siyasi Durum Genel Bilgi Notu",

<<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa>> (17.12.2009)

⁸ CNN Türk Haber, "Davutoğlu: "Su meselesi Irak'la Ortak Kaderimiz", 11.08.2009,

<<http://cnnturk.com.tr/2009/turkiye/08/11/davutoglu.ve.caglayan.iraka.gitti/538654.0/index.html>> ,

(17.12.2009)

⁹ Irak'ta ki Amerikan askerlerinin hukuki durumunun belirlenmesi ve ABD'nin Irak'tan çekilme sürecine ilişkin olarak ABD ve Irak arasında imzalanan anlaşma.(Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması)

¹⁰ Celalettin Yavuz, "İrak – ABD Güvenlik Anlaşması - Irak'ta ABD'nin Geleceği" 18.11.2008

<<http://www.turksam.org/tr/a1530.html>> (17.11.2009)

Amerikan güçlerinin Irak üzerinden Suriye topraklarına yapmış olduğu operasyon, bu garantiye gölge düşürmektedir.¹¹

Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesinin ardından Irak'ın izleyeceği politikalar ve burada yaşanacak olası gelişmeler Türkiye ve İran başta olmak üzere diğer bölge ülkeleri açısından da oldukça önemlidir. Amerikan işgaliyle etnik ve dini köken ayrımının belirginleştiği Irak, Şii, Sünni ve Kürt bölgelerine bölünmüştür. Şiiiler tarihlerinde ilk kez iktidara gelmiş, Kürtler siyasi ve toplumsal olarak ilk kez kabul görmüş ve kendi özerk yönetimlerine sahip olmuştur. Bugüne dek Irak yönetiminde her dönem söz sahibi olan Sünniler ise ilk kez Şii-Kürt bloğunun yönetimindeki egemenliği ile karşı karşıya kalmışlardır. Irak'ta bu üç ayrı etnik grubun çatışması ve Irak'ın toprak bütünlüğünü kaybetme olasılığı gerçekleştirilen işgalin en önemli sonuçları olarak sıralanabilir.¹² Neticede bugün Irak mezhepsel ve etnik gerginliklerin yanı sıra birçok anlaşmazlığında yaşandığı bir ülkedir. Dolayısıyla Irak'ın bölge ülkelerinin çıkarlarına tehdit oluşturmayan istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasında bu ülkelerin izleyecekleri politikalarda önemli rol oynayacağı gibi ortaya çıkacak sonuç da bu ülkeleri yakından ilgilendirecektir.

Bölge ülkelerinin ortak bir Irak politikasına sahip olduğunu belirtmekse oldukça güçtür. Ülkelerin bazıları Irak konusunda ortak çıkarlara ve politikalara sahipken bazıları ise bu konuda çıkar çatışması yaşamaktadır. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda en net tavrı Türkiye, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan, Yemen ve Umman'ın ortaya koyduğu söylenebilir. Kuveyt, İran ve Suriye'nin toprak bütünlüğü konusundaki politikaları çeşitli nedenlerden ötürü tam bir netlik arz etmemektedir. Örneğin İran, bağımsız bir Kürt devletinin getireceği güvenlik sorunlarından endişe etmekteyse de ortaya çıkması muhtemel bir Şii devletine ilişkin tavrının ne olacağı hala net değildir.¹³ Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olan ülkeler Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmasına karşıdır.

¹¹ Yasin Athloğlu "2008 Yılında Suriye ve Lübnan'ın Kronolojisi", 27.12.2008
<http://www.bilgesam.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=248:2008-yilinda-suriye-ve-luebnann-kronolojisi&catid=77:ortadoğu-analizler&Itemid=150> (13.02.2010)

¹² Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Dış Politika Analizi, "İdealizmden Realizme; Türkiye için Ortadoğu'yu Yeniden Düşünmek" <http://www.turksae.com/sql_file/334.pdf> (17.11.2009)

¹³ Veysel Ayhan, "Türkiye-Irak İlişkileri: Bölge Ülkelerinin Irak Politikası Bağlamında Bir Analiz" *Ortadoğu Analiz*, Eylül 2009, Cilt:1, Sayı:9, s.26.

İran'ın bugünkü Irak politikasına bakacak olursak, Irak'taki tüm gruplarla ilişki kurmak ve onların politikalarını yönlendirmek çabasında olduğunu gözlemleyebiliriz. Kürt yönetimine ait Erbil'de konsolosluk açan İran aynı zamanda gerektiğinde neredeyse tüm Şii gruplara askeri ve politik destek sağlamaktadır. İran kendisine yakın bir rejimin ülkede etkin olmasını desteklemekte ayrıca Şii grubun kontrolü dışına çıkmasını da istememektedir. İran tarihsel tecrübelerinden hareketle yanı başında güçlü bir Irak istememekle birlikte, hâlihazırda Şiilerin yönetimdeki etkinliğini artırma çabalarına destek sağlamaktadır. Kürtlerle politik diyalog sağlamasına karşın, olası bir Kürt-Şii Arap çatışmasında ne şekilde bir tutum takınacağı henüz belirginleşmiş görünmemektedir. Ancak, Kürtlerin topraklarını genişletmeye çabalaması halinde Şiileri destekleyeceği öngörülmektedir.¹⁴

Türkiye ise, İran'ın Irak'ı denetimi altına almasından endişe duymaktadır. Türkiye, Irak'tan kopacak Şiilerin ancak İran ile rakip olmaları halinde sorun teşkil etmeyeceğini düşünmektedir. Irak'ın petrol bölgesinde söz sahibi olan Şiilerin önemli enerji rezervlerine sahip İran ile birlikte hareket etmesi olasılığının, Türkiye'nin Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'daki rekabet gücünü olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir.¹⁵

Kuzey Irak'ın geleceğine yönelik belirsizlik her iki ülkeyi de halen tedirgin ederken, iki ülkede güvenlikleri açısından buradaki gelişmeleri yakından izlemektedir. Kuzey Irak'ta kurulması muhtemel Kürt devleti iki ülke içinde rahatsızlık vericidir.

Bölgenin nüfus özellikleri düşünüldüğünde, bölgede kurulacak olası bir Kürt devletinin homojen bir yapıya sahip olması zordur. Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir Kürt devletinin sınırları içinde Kürt nüfusu ile birlikte önemli sayıda Türkmen ve Arap da bulunacak, bunların büyük bir bölümü belirli merkezlerde yoğunlaşacakları için yönetsel sorunlar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle, olası bir Kürt devletinin ülke bütünlüğünü sağlamak hususunda ciddi sorunlar yaşayacağı düşünülmektedir. Bu noktada Türkiye ve Türkmenler açısından endişe duyulması gereken bir durum oluşabilir. Irak'a gerçekleştirilen son ABD müdahalesinden itibaren Barzani ve

¹⁴ Ibid, s.27.

¹⁵ Beril Dedeoğlu, "ABD-İran-Türkiye Ekseninde Irak-Türkiye'nin Açılımını Nasıl Okumalı?" 05.05.2008 <<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=685248>>(19.12.2009)

Talabani'ye bağılı gruplar Irak Türkmenlerini dışlamaya ve sindirmeye yönelik çabalar sergilemişlerdir.

Olası bir Kürt devletinin ülke bütünlüğü ve Kürt toplumunun başatlığının pekiştirilmesi açısından Türkmenleri bir tehdit unsuru olarak görmesi muhtemeldir. Bu durumun Türkmenlere yönelik bir etnik temizlik politikasını dahi ortaya çıkarabileceği öngörülmekte, bu nedenle bölgenin geleceğinin Türkiye ve Türkmenler açısından doğru değerlendirilmesi gerektiği dile getirilmektedir.¹⁶

Irak'ın kuzeyinin gelecekte nasıl bir yapıya bürüneceği Türkiye açısından önemlidir. Çünkü bu bölgede yaşanacak herhangi bir istikrarsızlık ve olumsuzluk Türkiye'yi de yakından etkileme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Irak ile olan ilişkilerinin politik ve ekonomik çıkarlar gözden geçirilerek yeniden oluşturulması gerekmektedir. PKK terör örgütünün bölgede üstlenmeye devam etmesi Türkiye açısından büyük bir tehdit niteliğindedir.¹⁷ Bu nedenlerden ötürü Türkiye Irak'ın Kuzeyi ve genel olarak Irak'ın geleceğinin ne olacağı konusunda aktif bir tutum izlemek durumundadır.

Konuyu İran açısından değerlendirdiğimizde ise, Irak'ta Şii mezhebinin yoğunluğundan ötürü etkili görünen İran'ın; Irak'ın kuzeyinde kurulacak olası bir Kürt devletinden rahatsız olduğu fakat genelde sessiz kalarak Türkiye'nin verdiği mücadeleyi izlediği görülmektedir. İran, eskiden izlediği siyasette, Iraklı Kürtleri Bağdat yönetimine karşı kullanmış onları desteklemiş ve onlardan birçok kez yararlanmıştı. Saddam'ın devrilmesiyle birlikte Şiiilerin etkinliği artmış ve İran için Kürtlerin önemi de oldukça azalmıştır. Kürtlerin Iraktaki mevcut siyasî durumu Irak'ın geleneksel Sünni-Arap kimliğinin egemenliğini ortadan kaldırmıştır. Şiiilerin Irakta kazanacağı etkinlik, görünüm itibariyle Irak'ı İran'a yaklaştırırken, Sünni Araplardan uzaklaştırmaktadır. Bu durum mevcut nüfusu içerisinde büyük çoğunlukta Şii unsur barındıran İran'ın oldukça işine gelmektedir. İran güneydeki Şii bölgesinde etkin olmaya çabalamaktadır.¹⁸

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Can Kasapoğlu, "Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Yönelik Etnik Ayrımcılık Terör Tehdidinin Analizi ve Irak'ın Kuzeyi'nde Bir Kürt Devleti Kurulmasına Yönelik Değerlendirme" BUSAM Araştırma Raporu, İstanbul 2008, s.24.

<<http://www.busam.bahcesehir.edu.tr/.../ulusalguvenlik-etnikayrimcilik.pdf>> (28.10.2009)

¹⁷ Hasan Turgut, "Irak'ın Kuzeyi, Irak'ta...", s.45

¹⁸ Ibid. s.50.

Bununla birlikte İran'ın, Irak'ın kuzeyinde kurulacak olası bir Kürt devletine karşı çekinceleri mevcuttur. Bunun en önemli nedeni ise kendi nüfusu içerisinde yer alan Kürtler ve ülkesinde faaliyet gösteren PJAK terör örgütüdür. İran kendi topraklarını tehdit edecek olası bir Kürt devletinden rahatsızlık duymaktadır.¹⁹ Irak, İran açısından doğal stratejik derinlik sayılmaktadır. Bunun nedeni ise, İran'a karşı gerçekleştirilecek olası bir saldırı ya da rejim değişikliği girişimine karşı Irak'ın ilk savunma hattı olmasıdır. Bunun yanı sıra İran, Irak'ı yürüttüğü nükleer çalışmalardan ötürü uluslararası pazarlıklarda bir baskı unsuru olarak görmektedir.²⁰ Ayrıca, bölgede İsrail ve ABD güdümünde kurulacak bir Kürt devleti İran'ı ciddi derecede rahatsız edecektir. Tüm bu nedenlerden ötürü İran bölgedeki tüm gelişmelerle birlikte, bir Kürt devleti kurulmasına yönelik girişimleri dikkatle izlemektedir.

Genel olarak değerlendirecek olursak her iki ülke de kendi nüfusları içerisinde yaşamakta olan Kürt kökenli azınlıkların varlığından ötürü Irak'ın kuzeyinde kurulacak bağımsız bir Kürt devletinden endişe duymaktadır. Aynı zamanda Irak topraklarında yaşanan istikrarsızlıktan her iki ülke de rahatsızdır. Türkiye'de yıllardır süregelen ve büyük bir sorun olarak varlığını halen koruyan terörün bu topraklarda yuvalanması, bununla birlikte aynı örgütün İran topraklarında da terörist faaliyetlerde bulunan bir kolunun olması her iki ülke için de endişe vericidir. Her iki ülkede Irak'ın bir an önce istikrarlı bir hale bürünmesini ve terörist faaliyetlere ortam hazırlayan koşullardan tümüyle arınmasını istemektedir. Bu topraklarda kurulacak bütünlüğünü sağlamış, karışıklıklardan uzak ve dost bir ülke her iki tarafında çıkarına olacaktır.

İran aynı zamanda bölgede kurulacak olası Kürt devletinin ABD ve İsrail güdümünde olacağını düşündüğü için de kaygılanmaktadır. Neticede İran kendisine hiçte dost olmayan bu iki ülkenin yanı başında müttefik bir devlet edinmesini istememekte ve bunu güvenliğine ciddi bir tehdit olarak görmektedir. Bununla birlikte, bugün her iki ülkenin de ortaklaşa hareket ettiği terör unsuru bu bölgedeki karmaşadan büyük ölçüde fayda sağlamaktadır.

Irak'ta yaşanan süreç bölgesel dengeler açısından oldukça önemlidir. Kendi güvenliğini kısa vadede sağlayamayacak bir Irak karşısında, Türkiye ve İran'ın öne

¹⁹ Can Kasapoğlu, "Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine...", s.26-30.

²⁰ Hasan Turgut, "Irak'ın Kuzeyi, Irak'ta...", s.63.

çıkacağı görülmüştür. Irak'ın parçalanması sonucu kurulacak bir Şii devletinin ise, İran'a büyük bir avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.²¹

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine ilişkin politikasının uygulamasında ön plana çıkan görüşler şöyle sıralanabilir:²²

- Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasının önüne geçilmelidir. Bu durum, Türkiye açısından büyük bir tehdit oluşturur.

- Iraklı Kürtlerin bağımsızlığının engellenmesinin temel yolu Kerkük'te adil bir çözüm sağlanmasıdır. Normal şartlarda, Kerkük halkı Irak'ın kuzeyine bağlanmak istemeyeceğinden, ancak Kerkük'ün demografik yapısının değişmesinin engellenmesi hâlinde adil bir çözüm sağlanabilir. Kerkük'te bir referandum gerçekleşmezse bu alan kuzeydeki federasyona katılmaz, böylece bağımsızlık senaryosunun önüne geçilebilir ya da ertelenebilir.

- Irak'ın kuzeyi PKK için hayati önem taşımaktadır. Iraklı Kürtler ise PKK'yı desteklemekte en azından bu örgüte karşı herhangi bir mücadele yürütmemektedir. Bu nedenle, KDP ve KYB'nin PKK'ya verdiği desteğin kesilmesi için çözüm yolları geliştirilmelidir.

- ABD, Türkiye'nin Iraklı Kürtler üzerindeki baskısını artırmasının önündeki en önemli engellerden biridir. ABD'nin desteğiyle Iraklı Kürtler PKK üzerinde baskı kurabilir ve ya Türkiye'ye yönelik çatışmacı söylemlerinin önüne geçebilir. Bu nedenle, ABD'nin desteğini almak büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, ABD desteğinin sağlanamaması durumunda bu açık İran ve Suriye ile yapılan işbirliğiyle kapatılabilir.

- Siyasi ilişkilerin geliştirilmesi, öncelikle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesiyle sağlanabilir. Ancak, bunun sağlanabilmesi için Iraklı Kürtlerin de özellikle PKK hususunda ciddi adımlar atması şarttır.

Yukarıdaki sıralamadan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin Kuzey Irak'a bakışını etkileyen önemli bir unsur da bölgedeki mevcut Türkmen varlığı ve Kerkük'ün muhtemel statüsüdür. 1925 tarihli Irak Kraliyet Anayasası'nın 16.

²¹ Gökhan Çetinsaya, "Irak ve Komşuları", *Anlayış Dergisi*, Sayı:31, Aralık 2005, s. 60.

²² Serhat Erkmen, "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Irak Ziyareti Işığında Türkiye Irak İlişkileri" *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1,Sayı:4, s.9.

maddesinde ‘‘Irak Devleti’nin Arap, Türk, Kürt ve diğer azınlıklardan meydana geldiği’’ belirtilmesine rağmen 1958’den sonra hazırlanan anayasalarda Irak Cumhuriyeti’nin Arap ve Kürt halkından meydana geldiği belirtilerek Türkler azınlık durumuna düşürülmüştür.²³

Irak nüfusunun yaklaşık %12’sini oluşturan Türkmenlerin büyük çoğunluğu Kerkük, Musul, Erbil, Telafer ve Bağdat’ta yaşamaktadır.²⁴ Türkiye için Kerkük iki bakımdan önemlidir. Birincisi stratejik enerji kaynağı petrol, ikincisi ise bölgede yaşayan Türkmenlerdir. Kerkük’n önemli bir yanı da Irak petrollerinin aşağı yukarı % 8’i ile 10’u arasında bir kısmına sahip olmasıdır. Ancak Türkiye’nin resmi söylem ve politikalarında Irak petrollerine sahip olmak çabası bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu bölgedeki petrolün olası bir parçalanma durumunda kimin idaresi altında bulunacağı Türkiye’nin Kürtler hakkında duyduğu endişeler ve Türkmenlerin gczleştirilmemesi açısından önem arz etmektedir.

Kerkük’n statüsünün ne olacağı hala bir netlik kazanmış değildir. Kerkük’n yapısı ve yönetimi Geçici Irak Yönetimi Kanunu’nun 53 ve 58. maddesine göre düzenlenmiştir. Geçici yasa Bağdat ve Kerkük’n özel durumları nedeniyle çözümünü ulusal meclise bırakmıştır. Daha sonra ise Irak Anayasasının 138-140. maddeleri ile Kerkük’n yapısının 2007 yılında yapılacak referandum ile çözülmesine karar verilmiştir. Ancak Kürtlerin nüfus hareketleri üzerindeki oynamaları, Türkiye’nin, Türkmenlerin ve Arapların itirazları sonucu ABD, bölgede istikrarsızlığa yol açacağı düşüncesiyle referandumunu ertelemiştir. Türkiye ve Türkmenlerin görüşü; bölgede referandum yapılması yerine tüm Irak halkının buna karar vermesi yönündedir.²⁵ Sonuç olarak, Kerkük petrollerinin tamamıyla Kürt egemenlik sahasında bırakılmasının, olası Kürt devletinin gclenmesine yol açacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Böyle bir olası durumsa, başta Türkiye olmak üzere bölge devletlerinin pek çoğu tarafından arzu edilmemektedir.

Sonuç olarak, Türkiye ve İnan yanı başlarında istikrarsız ve çatışmaların yaşandığı bir ülke bulunmasından ötürü rahatsızdır ve buradaki olumsuzlukların

²³ mer Budak, *Türkiye’nin Dünya lkeleri Açısından Jeopolitik nemi ve Avrasya’daki Yeri*, Bilge Yayınları, Ankara 2006, s.303.

²⁴ İsmet Kkarağz, *Irak’taki Türkmen Varlığı*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2000, s.12; ‘‘Musul-Kerkük ve Türkmenler İçin Gerçek zm’’, Bilim Araştırma Vakfı, <<http://www.kerkukturkleri.com/turkmenler.html>> (18.11.2009)

²⁵ Can Kasapoğlu, ‘‘Türkiye’nin Ulusal Güvenliğine...’’, s.33-34.

biran önce giderilmesi konusunda hemfikirdir. Her iki ülkede Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasını kendi çıkarları açısından uygun bulmamaktadır. Çünkü iki ülke de kendi nüfusları içerisinde belli oranda Kürt etnik nüfusu barındırmaktadır ve Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir Kürt devletinin kendi topraklarında bir kargaşa ve bölünmeye yol açabileceğinden endişelenmektedir.

Öte yandan her iki ülkenin de Irak üzerinde daha fazla söz sahibi olmak istedikleri de bir gerçektir. Bununla birlikte, Türkiye'den farklı olarak İran, Şiiilerle olan bağlarından ötürü Irakta bulunan bu etnik nüfusa yönelik çeşitli politikalar izlemektedir ve olası bir bölünmede İran'ın yanında yer alacak bir Şii devletinin Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olacağı düşünülmektedir. Fakat Irak'ın gelecekte nasıl bir yapıya bürüneceği henüz netlik kazanmadığı gibi Şiiilerin kendi içlerindeki ayrışmalar göz önüne alınırsa, olası bölünmede Irak'taki Şiiilerin İran'ın yanında yer alacağı da kesinlik arz etmemektedir.²⁶ Neticede, mevcut durumda her iki ülke de ilk aşamada Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir tutum sergilemekte ve Irak'ın istikrarlı bir yapıya kavuşmasını istemekte, bu da iki ülkeyi bugün için Irak konusunda ortak bir noktada buluşturmaktadır denilebilir.

Bunun yanı sıra Kuzey Irak PKK terör örgütü kamplarının bu bölgede bulunmasından ötürü de Türkiye için ayrı bir öneme sahiptir. Uzun yıllardır Türkiye'nin kanayan yarası olan terör faaliyetlerine bu bölgeden önemli destek sağlandığı bilinmektedir. Ayrıca son dönemde PKK'nın İran'daki uzantısı olan PJAK İran'a yönelik saldırılarını artırmış Irak sınırını kullanarak bu ülkede saldırılar gerçekleştiren terör örgütü İran'a ciddi rahatsızlık vermiştir. Bu noktada PKK ve diğer etnik ya da dini kökenli terör faaliyetlerinin iki ülke ilişkileri üzerindeki etkilerinin ayrıca ele alınması faydalı olacaktır.

1.3 Terör ve PKK

İki ülkeyi birbirinden ayıran bu olgu üzerinde Türkiye ve İran'ın temel ortak noktası her iki ülke nüfusu içerisinde yer alan Kürt unsurlardan kaynaklanan Kürt ayrılıkçı hareketidir. 1990 yılında patlak veren Körfez Savaşı ile birlikte ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Körfez Savaşı neticesinde Saddam'ın uygulamalarından

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Şii Jeopolitiği: İran için Fırsatlar ve Engeller" 18.08.2008
<www.trkhaber.com/tr/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=412> (10.02.2010)

kaçarak Türkiye ve İran sınırına yığılan sığınmacılar sorunu BM'nin olaya müdahale etmesiyle birlikte ABD'yi de askeri ve siyasi açıdan Kuzey Irak'a (Huzur Operasyonu-Çekiç Güç) taşımıştır. Neticede bu gelişmeler sonucunda Kuzey Irak'ta ABD güdümünde bağımsız bir Kürt devletinin kurulma olasılığı ortaya çıkmış ve bu düşünce Türkiye ve İran'ı ortak bir fikirde buluşturmuştur.²⁷

2003'ten sonra İran PKK konusundaki tavrını değiştirmiş, İran Güvenlik Güçleri ve PKK terör örgütü üyeleri arasındaki sınır çatışmaları yaşanmaya başlamıştır. Bununla birlikte Temmuz 2004'te İran PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmiş, bunun ardından Türkiye'de İran karşıtı silahlı eylemleriyle bilinen Halkın Mücahitleri Örgütü²⁸, nü terör listesine aldığını duyurmuştur. İran'ın bir dönem PKK faaliyetlerine destek sağladığı bilirse de, bu durum özellikle Muhammet Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde değişmeye başlamıştır. İran ve PKK arasında yaşanan sıcak çatışmalar, İran ve Türkiye arasında PKK bağlamında işbirliğini gündeme getirmiştir.²⁹ Son yıllarda PKK'nın İran'daki uzantısı sayılan PJAK örgütünün faaliyetlerinde gözlemlenen artış dolayısıyla PJAK'a karşı Kuzey Irak'ı da kapsayacak şekilde operasyonlar gerçekleştiren İran, Türkiye ile terör örgütüne karşı her türlü işbirliğine açık olduğunu açıklamıştır. İran açık olarak belirtmese de ABD tarafından kendisine yönelik bir operasyonda Kürtlerin kullanılmasından endişe etmektedir. Bu nedenle uzmanlar yakın gelecekte İran'ın bölgedeki Kürt unsurlar ve PKK'ya ilişkin tavrının değişmeyeceğini ifade etmektedirler.

2004 yılında Türkiye'den İran'a başbakanlık düzeyinde bir resmi ziyaret gerçekleştirilmiş ve bu ziyaretle birlikte iki ülke arasında güvenlikle ilgili önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar neticesinde, geçmişte iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyen güvenlik sorunlarına ilişkin anlaşmaya varılmıştır. Alınan bu kararlarla birlikte İran, PKK'yı terör örgütü olarak kabul ederken; Türkiye de, Halkın Mücahitleri Örgütü'nü yakın takibe alıp istihbarat bilgilerini paylaşımında bulunmayı kabul etmiş ve terörle mücadelede işbirliği konusunda iki ülke arasında

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gökhan Çetinsaya, "İran ve Güvenlik...", s.156-157.

²⁸ 1980'den sonra İran rejimine karşı silahlı eyleme geçen Halkın Mücahitleri Örgütü,1984'ten sonra Irak'a yerleşmiş ve Saddam'ın desteği ile kendine savaş silahlarına sahip bir ordu kurmayı başarmıştır. İran, Saddam'ın devrilmesinden sonra bu örgütün İran'a teslimi için çaba sarf etmişse de olumlu sonuç alamamıştır. Dolayısıyla İran bu konuda Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymuştur.

²⁹ Arif Keskin, "İran -Türkiye İlişkilerinin Tutkalı: PKK/PJAK Odaklı Güvenlik İşbirliği"
<<http://www.tumgazeteler.com/?a=4397964>>(12.11.2009)

mutabakat zaptı imzalanması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte, siyasi, askeri ve istihbarat ile ilgili işbirliğini koordine edecek üç ortak komitenin kurulması kararı alınmıştır.³⁰

Günümüzde Ortadoğu'da değişen dengeler ve ABD'nin bölgeye yönelik politikaları İran-Türkiye arasında işbirliğini ortamı oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Irak'ın işgali sonrası ABD'nin Kürtlere yönelik destek politikaları, İran ve Türkiye'yi ortak bir endişeye sevk etmiştir. Aynı zamanda terör örgütü PKK'nın, İran'da faaliyet gösteren kolu PJAK İran için de bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Irak Kürdistan Özerk Yönetimi ve ABD'nin desteğini alan PKK ve PJAK'ın İranlı güvenlik güçlerine saldırıları 2005 ve 2006 yıllarında oldukça artmıştır. ABD, hem PKK'yı hem de diğer Kürt hareketlerini İran'ın üzerinde kullanarak İran içerisinde etnik bölünmeler ve istikrarsızlık yaratmaya çalışmaktadır.³¹ Bu etmenler Türkiye ve İran'ı aynı noktada buluşturmakta ve ortak hareket etmeleri gereğini ortaya çıkarmaktadır.

İran'ın Kürt etnik milliyetçiliğine dair mevcut çekinceleri şu nedenlerden kaynaklanmaktadır:

- Etnik milliyetçi dinamiklerin bu kez İran istihbaratı değil, Tahran'ın en önemli ölçüde tehdit algıladığı ABD tarafından yönlendiriliyor olması ve Tahran'ın denetimi dışına çıkması,
- Kürt etnik milliyetçiliğinin Irak'ın kuzeyini merkez alacak şekilde bölgede güçlü bir yapıya bürünerek kendi ulusal bütünlüğünü tehdit etmesi,
- PJAK'ın artan saldırılarının rejim karşıtı grupları cesaretlendirmesi,
- ABD tarafından yönlendirilen söz konusu etnik milliyetçi hareketin geleceğine yönelik coğrafi belirsizlikler.³²

14 Ağustos 2008 tarihinde imzalanan “Uyuşturucu Kaçakçılığı, Organize Suçlar ve Terörizmle Mücadelede İşbirliği Anlaşması”³³ da iki ülkenin terör

³⁰ Yavuz Cankara, *Yeni Oyun İran'ın Nükleer Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.214

³¹ Sedat Laçiner, “İran, ABD ve PKK”, *USAK Stratejik Gündem*, 06.05.2006
< <http://www.usakgundem.com/yazar/301/iran-abd-ve-pkk.html> > (18.11.2009)

³² Can Kasapoğlu, “Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine...”, s.27.

³³ Anlaşma metninin içeriği için bkz. <<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0671.pdf>>(20.12.2009)

konusunda eskisine oranla daha fazla birlikte hareket etmek istediklerinin bir göstergesi niteliğindedir. İmzalanan bu anlaşma neticesinde, iki ülke bu konularla ilgili olarak istihbarat paylaşımı ve deneyim aktarımında bulunulmasının yanı sıra, eğitim programlarında ve çalışma ziyaretlerinde bulunulması, uzman değişiminin gerçekleştirilmesi gibi konularda uzlaşmaya varmıştır. Ayrıca imzalanan bu işbirliği anlaşmasının, Yüksek Güvenlik Komisyonu, Ortak Güvenlik Komitesi ve Alt Güvenlik Komiteleri aracılığıyla iki ülke arasında devam etmekte olan güvenlik alanındaki işbirliği çalışmalarına yasal bir zemin hazırlaması ve bu sayede ikili ilişkilerin gelişimine de katkıda bulunması amaçlanmıştır. Bu anlaşma her iki taraftan biri anlaşmayı fesih etmediği sürece yürürlük tarihi dolduğu sürelerde her üç yılda bir kendiliğinden yenilenecektir. Anlaşmanın 3. Maddesinde yer alan ve anlaşmanın uygulanması açısından terörist eylem olarak kabul edileceği ifade edilen eylemler şunlardır:

1. Toplum veya toplumun belirli bir kesimini sindirmek, ya da hükümetten imtiyaz almak amacıyla, kişilere, sivil ve askeri hedeflere karşı yapılan her türlü zor ve şiddet başvurusu veya şiddet kullanmakla tehdit etmek,
2. Ölüm veya ağır yaralanmaya neden olacak, kişilerin fiziki bütünlüğüne yönelik her türlü saldırı, ayrıca, 1979 Rehin Alma Eylemleriyle Mücadele Sözleşmesinde yer alan tanıma uygun olan her türlü rehin alma eylemi,
3. Yasadışı olarak ateşli silah, patlayıcı madde, nükleer, radyoaktif, biyolojik veya kimyasal silah bulundurulması, taşınması, kaçakçılığı, elde edilmesi veya kullanımı ile kimyasal silahlar konusunda araştırma ve geliştirme çalışmaları,
4. Şiddet kullanarak ya da şiddet kullanmakla tehdit etmek suretiyle, ulusal güvenliğe veya ülke bütünlüğüne karşı yapılan her türlü eylem,
5. Uçak kaçırma, sivil havacılık veya sivil havacılığın hizmetinde olan havaalanlarının güvenliğine karşı yapılan her türlü eylem ve uçakta işlenen suçlar ve diğer eylemlerle mücadele konusundaki 1963 Tokyo Sözleşmesi, illegal şekilde (yasadışı olarak) uçağın ele geçirilmesiyle mücadele konusundaki 1971 Montreal Sözleşmesi kapsamına (konusuna) giren tüm suçlar,

6. Diplomatik Görevliler Dahil Uluslararası Dokunulmazlığı Olan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair 1973 Sözleşmesinde tanımlanan uluslararası dokunulmazlığı olan kişilere yönelik yapılan her türlü eylem,
7. Hükümete veya kamuya ait tesislere, ulaşım sistemine, bilişim sistemleri dahil altyapıya, kıta sahanlığında bulunan sabit platforma, kamuya ait yer veya özel mülkiyete, insan hayatını tehlikeye sokabilecek veya telafisi mümkün olmayan maddi kayıplara yol açabilecek zararlar vermek,
8. İnsan yaşamını tehlikeye atabilecek şekilde, tehlikeli maddeleri serbest bırakmak, yangına, patlamaya veya sele kasten yol açmak,
9. Kasten su, elektrik veya hayati öneme sahip diğer doğal kaynakların tedarikine insan hayatını tehlikeye atabilecek ölçüde kasten müdahale etmek,
10. Adam kaçırmak veya rehin almak,
11. Bilgi ve malzeme temini veya faaliyetlerini herhangi bir yolla finanse etmek dahil, bir terör örgütünün faaliyetlerine, topluluğun suç eylemlerine katkıda bulunduğu bilinciyle katılmak, bu eylemlerin işlenmesini teşvik etmek veya teşebbüs etmek³⁴

Özellikle son dönemde Türkiye-İran ilişkilerinde güvenlik bağlamında terörist eylemlere ve terör örgütlerine yaklaşım açısından bir sorun yaşanmamaktadır. Geçmişte terör konusunda yaşanan anlaşmazlıklar iki ülke ilişkilerinde bir gerilim unsuru olmuşsa da bu durum günümüzde değişime uğramış ve terörün dışlanması konusunda iki taraf arasında bir uzlaşma sağlanmış görünmektedir. Yukarıda sıraladığımız anlaşma maddelerinin içeriklerinden de anlaşılacağı üzere, geçmişte yaşanan olumsuzlukların aksine, iki ülke son dönemde terörle mücadele açısından kapsamlı bir işbirliği gerçekleştirmektedir. İki ülke arasındaki bu işbirliği çerçevesinde, istihbarat paylaşımının yanı sıra zaman zaman terör örgütüne yönelik eşzamanlı saldırılarda düzenlenmiştir. Her iki ülke de kendi topraklarında

³⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, <<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0671.pdf>> (20.11.2009)

PKK/PJAK faaliyetlerini önlemeye yönelik çaba sarf etmiş yakalanan teröristlerin iadesi ve yargılanması konusunda da işbirliği içinde hareket etmişlerdir.³⁵

İkili ilişkileri güvenlik bağlamında uzun yıllar olumsuz etkileyen terör sorununda bugün için bir uzlaşmaya varılmış olsa da İran'ın, önümüzdeki süreçte Türkiye'ye karşı etnik terörizmi tekrar destekleyebileceği ileri sürülmektedir. Bu durum İran'da yaşanan PKK terör faaliyetleri ile çelişkili gibi görünse de, Kürt silahlı gruplarının tarihsel/dini/bölgesel bölünmüşlüğü İran'dan destek alacak grupların her zaman bulunabileceğini göstermektedir. İran'ın ayrıca, durumun gidişatına bağlı olarak ABD ve Türkiye karşıtı radikal dini eğilimli Kürt hareketlerinin terör faaliyetlerini de destekleyebileceği düşünülmektedir. İran radikal dini eğilimli terörizm hareketlerini destekleme gücüne sahiptir. Ayrıca konu terörizm olduğunda mezhep ayrılığı sorun olmaktan çıkabilmekte, bu nedenle de İran sadece Şii örgütlerden değil, Sünni örgütlerden de kolayca destek alabilmektedir.³⁶

Kısacası, İran çoğu zaman terör örgütlerini çeşitli maksatlarla kullanmaktan sakınmamakta, bugün halen birçok yasadışı oluşumu desteklediği bilinmektedir.³⁷ Türkiye'nin ise, uzun yıllardan beri en büyük problemlerinin başında yer alan teröre karşı tavrı oldukça nettir. Türkiye, terörün her türlüsüne karşı olduğunu sürekli olarak dile getirmekte ve bu yönde politikalar uygulamaktadır. Her ne kadar iki ülkenin teröre karşı genel tutumlarındaki farklılık devam etse de, bugün İran'ın kendi ülkesinde faaliyet gösteren PKK terör örgütüne ilişkin olarak Türkiye ile ortak hareket etme gerekliliğinin ortaya çıkmasından ötürü terör konusunda iki ülke arasında işbirliği yaşanmaktadır. Ancak İran'ın geçmişte bu örgütle kurmuş olduğu sıkı ilişki ve halen birçok yasadışı örgüt ile bağlantıda olduğu iddiaları, İran'ın PKK'ya karşı tavrının kalıcı olup olmadığı ve bugün halen düşük miktarda da olsa örgütün Türkiye'de faaliyet gösteren koluna çeşitli şekillerde destek sağlayıp sağlamadığı sorularını akla getirmekte, bu yönde çeşitli yorumlar yapılmasına neden olmaktadır. Yapılan bu yorumlar içerisinde, İran'ın PKK terör örgütüyle mücadele

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. "PKK'ya Karşı İran'la 'tost' Harekâtı, Hürriyet Gazetesi, (20.04.2008); İran'ın Teslim Ettiği İki Terörist Tutuklandı", Zaman Gazetesi,(19.06.2008); "İran Kandili Bombalıyor", Radikal Gazetesi (15.04.2008); İlgili TBMM Kanun Tasarısı:

<<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0671.pdf>>(18.02.2010)

³⁶ Nihat Ali Özcan, "İran Sorununun Geleceği, Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler", TEPAV, *Ortadoğu Çalışmaları-I*, Haziran 2006, s.68-69.

³⁷ Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: Ali Semin,"İran'ın Hizbullah ve Hamas Taktiği" 05.12.2009

<<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/614/iranin-hizbullah-ve-hamas-taktigi.aspx>> (18.02.2010)

etmesine ve Türkiye ile bu konuda işbirliği yapıyor olmasına rağmen halen kendi toprakları üzerinden bu örgüte lojistik destek sağlanmasına göz yumduğunu ileri sürenlerde mevcuttur.³⁸

Sonuç olarak, İran ile Türkiye arasında terör ile ilgili olarak varılan bu uzlaşma her iki ülke içinde olumlu bir gelişme olmuştur. Türkiye-İran ilişkileri son dönemde, içişlerine karışmamak, iyi komşuluk ve güvenlik işbirliği esasına dayanmaktaysa da iki ülke ilişkilerinin temelini daha çok güvenlik işbirliği alanı oluşturmaktadır. Bu işbirliği daha çok PKK ve Halkın Mücahitleri Örgütü etrafında şekillenmektedir. İran'ın bu işbirliği çerçevesinde ara sıra sınır kontrollerinden kaynaklanan aksaklıklara sebebiyet verdiği ileri sürülse de son dönemde bu konuda pek bir anlaşmazlık yaşanmamıştır. İki ülke arasında bu alandaki mevcut işbirliği askeri alanda bir işbirliğinden ziyade istihbarat paylaşımı ve karşılıklı tedbirlerin alınması şeklinde yürütülmektedir.

İki ülke ilişkileri son yıllarda olumlu yönde ilerlerken, İran'ın geçmişte terörist gruplara vermiş olduğu destek bugün içinde varılan uzlaşmalarda içten içe endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Her ne kadar bugün terör konusunda Türkiye ve İran arasında bir uzlaşma sağlanmış gibi görünse de gelecekte İran'ın bu tutumunda ne kadar kararlı olacağı hala şüphelidir. İlişkilerin olumlu yönde sürmesini ülkelerin gelecekte sergileyecekleri tavır büyük ölçüde etkileyecektir.

1.4 Bölgedeki Etnik Kökenli Sürtüşmelerin Yansımaları

Ortadoğu bölgesi etnik unsurlar bakımından oldukça zengin bir alandır ve bölge ülkeleri aynı anda pek çok etnik nüfusu bünyesinde barındırmaktadır. Bölgede çeşitli etnik unsurlar üzerinden yürütülen ayrıştırıcı faaliyetler içsel çatışmaları da beraberinde getirmekte, bu durum bölgede istikrarın sağlanmasını güçleştirdiği gibi dış güçlerin bölgeye müdahalesini de kolaylaştırmaktadır. Örneğin, Irak'ta Arap, Kürt ve Türkmenler arasında yaşanan çekişmeler ABD'nin buraya müdahalesini kolaylaştırdığı gibi, bugün istikrarın sağlanmasını da aynı ölçüde güçleştirmektedir.

Irak'ta yaşanan etnik kökenli sürtüşmeler sınır komşuları olan Türkiye ve İran'ı da yakından ilgilendirmektedir. Her iki ülkede buradaki mevcut istikrarsız ortamdan

³⁸ Armağan Kuloğlu, "Türkiye-Suriye-Irak-İran Dörtgenindeki Gelişmeler" *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1 Sayı:12, Aralık 2009, s.90-92.

rahatsızdır. Bununla birlikte Irak nüfusu içerisinde yaşayan Kürt etnik grubun Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurması olasılığı her iki ülkeyi de aynı şekilde kaygılandırmakta, her iki ülkenin de bu konuda fikir birliği içinde oldukları gözlemlenmektedir. Bilindiği üzere her iki ülkede kendi içlerinde belirli oranlarda Kürt etnik nüfusunu barındırmaktadır ve ayrılıkçı Kürt etnik terörü ile mücadele halindedir. Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütü PKK ve bu örgütün İran'da ki uzantısı olan PJAK Irak'ın kuzeyinde çeşitli terör kamplarına sahiptir ve bu örgütlerin bu bölgeden destek sağladığı bilinmektedir. Bu durum PJAK'ın İran'daki faaliyetlerinin son yıllarda büyük oranda artmasıyla birlikte iki ülkeyi Irak'ın kuzeyi konusunda birlikte hareket etmeye yönlendirmiştir.³⁹ Bu kapsamda bölgeye eş zamanlı askeri operasyonlar düzenleyen iki ülke, aynı zamanda istihbarat paylaşımı ve sınırlarda güvenliğin artırılması gibi işbirlikleri de gerçekleştirmiştir.

Bölgede yaşanan bir diğer etnik sürtüşmede Filistin ve İsrail arasında yaşanan fakat genel olarak Arap-İsrail çatışması olarak adlandırabileceğimiz sorundur. İsrail devleti ile İran'ın arasının hiçte iyi olmamasına karşın Türkiye ve İsrail arasında böyle bir husumetten söz edilemez. Bununla birlikte, özellikle son dönemde Türkiye'nin İsrail'in Filistin'e ilişkin tutumuna yönelik çıkışları, arasının hiçte iyi olmadığı İran'ı oldukça memnun etmiştir. Bu durum İran'ın, İsrail'le olan ilişkilerinden ötürü Türkiye'ye karşı duyduğu güvensizliği büyük ölçüde geri plana itmiştir.

İran'ın ülkesinde yaşayan Azeri ve Türkmenlere yönelik kaygıları da etnik temelli bir sürtüşme olarak nitelendirilebilir. İran bu etnik grupların bölünme taleplerinden ve özellikle Türkiye ile işbirliği içerisinde olarak kendisine yönelik olumsuz faaliyetler yürütmesinden çekinmiş, bu gruplara karşı her zaman temkinli davranma yolunu seçmiştir.⁴⁰ Ancak son dönemde Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin oldukça iyi seyretmesi ve Türkiye'nin bugüne dek bu etnik gruplar üzerinden herhangi bir siyaset gütmemesi İran'ın bu konudaki endişelerini hafifletmiş gözükmektedir.

³⁹ Can Kasapoğlu, "Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine...",s.24.

⁴⁰ Arif Keskin, "ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde İran'da Etnik Milliyetçilik"

<http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=154&Itemid=1>
(02.01.2010)

1.5 Diğer Bölgesel Faktörler

1.5.1 Azerbaycan Unsuru

İki ülke ilişkilerinde olumsuzluk yaratma potansiyeline sahip bir diğer bölgesel unursa Azerbaycan'a ilişkin tutum farklılıklarıdır. Türkiye-İran ilişkilerine Kafkasya açısından baktığımızda Azerbaycan'ın gerek Türkiye gerekse İran'a olan kültürel, dilsel ve etnik yakınlığı, bunun yanı sıra bölge ülkelerinin kendi içlerinde ve birbirleriyle yaşadıkları çatışmalar, aynı zamanda büyük güçlerin bölgeye olan ilgisi dâhilinde gelişen müdahaleler, Kafkasya'yı Türkiye-İran ilişkilerinde gerginlik yaratan bir konu haline getirmiştir. Özellikle Ebulfeyz Elçibey döneminde (Haziran 1992-Haziran 1993), İran karşıtı ve Türkiye yanlısı Azeri milliyetçiliğinin öne çıkarılması Türkiye-İran ilişkilerini gerginleştirmiş ve belli oranda İran-Ermenistan yakınlaşmasını hazırlamıştır. İran, Türkiye'nin İran topraklarında yaşayan Türkler üzerinde etki ve kontrol sağlayacağından şüphelendiği için Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk nüfusu varlığına önem vermiş, bu bölgede Türkçülüğün siyasi bir olgu olarak ortaya çıkmasından endişe duymuştur.⁴¹ Son olarak 2006 Mayısında ortaya çıkan ayaklanmaların ardından, İran Güney Azerbaycan bölgesinde yaşanan bu ayaklanmaların dış güçler tarafından ortaya çıkarıldığını ileri sürmüş, sorumlu ABD ve Batılı Devletler gösterilse de, bu ayaklanmaların Azerbaycan ve Türkiye tarafından desteklendiği iddia edilmiştir.⁴²

İran nüfusunun önemli bir bölümünü Azerilerin oluşturuyor olması, İran'ın bu gruba ilişkin her gelişmeyi yakından takip etmesine, mümkün olduğunca olayların gidişatına yön vermeye çalışmasına neden olmaktadır. İran'da sayıları 20 milyona yaklaşan Azeri nüfus yoğun olarak İran'ın kuzeyinde, Güney Azerbaycan olarak adlandırılan bölgede yaşamaktadır.⁴³ Bu bölgenin Azerbaycan ve Türkiye sınırında bulunması ve İran Azerilerinin Türkiye ve Azerbaycan ile yakın kan bağlarının bulunması İran'ın bu iki ülkeye ilişkin politikalarında etkili olmaktadır. İran ülkesinde yaşayan Azerilerin bu iki ülkenin desteğini alarak bağımsızlık talebinde

⁴¹ Arif Keskin, "Tüm Boyutları ile Türkiye-İran ilişkileri", *Stratejik Analiz*, Cilt:5, Sayı:53,2004, s.24.

⁴² Davut Turan, "İran'ın Azerbaycan'a Karşı Psikolojik Savaşı" 05.04.2007

<http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=141&Itemid=44> (01.02.2010)

⁴³ Arif Keskin, "Güney Azerbaycan, İran'da Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Yeşil Hareketi" 13.08.2008

<<http://www.turksam.org/tr/a1752.html>> (01.02.2010)

bulunmasından endişe etmekte, bu nedenle özellikle Türkiye'nin Azerilere yönelik her açıklamasını dikkatle incelemektedir.

İran'da ki Azeriler sahip oldukları siyasal güç, nüfus miktarı ve yaşadıkları bölgenin jeopolitik konumu gibi nedenlerden ötürü İran'da her zaman önemli bir topluluk olmuşlardır.⁴⁴ Bu da Azerileri İran'da yaşayan diğer etnik gruplardan ayrı bir konuma taşımaktadır. Türkiye'nin Azerilerle olan ilişkisi ise kültürel ve dilsel bağlardan ziyade akrabalık ilişkisi düzeyindedir. Türkiye bugüne kadar birçok konuda Azerbaycan'ın yanında olmuş, onların sorunlarının çözümüne destek olmaya çabalamıştır. Fakat Türkiye'nin doğrudan İran'da yaşayan Azerilere ilişkin pek bir girişimi bulunmamaktadır. Türkiye her ne kadar Azerilerle olan ilişkilerini Azerbaycan devleti sınırları dâhilinde tutsa da, İran durumun kendi ülkesi içerisinde yaşayan Azerileri de etkileyeceğinden çekinmektedir. İran'ın bu tedirginliği Türkiye ile olan ilişkilerine de zaman zaman yansımaktadır. Fakat İran'ın bu konuda endişelenmesini gerektirecek herhangi bir somut gerekçe yoktur. Bugüne dek Türkiye İran Azerilerine yönelik herhangi bir etki politikası gütmemiştir.

1979 İran İslam Devrimi sonucunda İran'da yükselen etnik milliyetçilik İran'da yaşayan Azerileri de etkilemiş ve sonucunda bir siyasi oluşum olarak faaliyet gösteren 'Güney Azerbaycan Milli Hareketi' ortaya çıkmıştır. Türkçülük etrafında şekillenen bu siyasal oluşum Türkiye'nin Azerilere karşı tavrını sıklıkla yakından takip etmiştir.⁴⁵ Buna karşın Türkiye'nin İran Azerilerine yönelik uyguladığı özel bir politika yoktur. Esasen Türkiye İran'ın kimi zaman şüphe ettiği gibi İran'ın parçalanmasına yönelik bir faaliyet içinde değildir. Aksine bölgede herhangi bir istikrarsızlık ve çatışmadan kaçınan bir politik tavır içerisinde dir. Uluslararası sistemde dengelerin kolaylıkla değişebildiği ve doğru ve yanlışın kolaylıkla yer değiştirebildiği gerçeğinden yola çıkarsak ülkelerin paranoya gibi görünen tutumlarını anlamakta çok zor olmamaktadır. Bu nedenle parçalanmaya müsait bir şekilde çok fazla etnik unsuru aynı anda bünyesinde barındıran ve zorlu bir coğrafyada varlığını sürdürmeye çabalayan İran'ın Azeriler ve Türkiye arasındaki ilişkilerden endişe etmesi de olağan görünmektedir.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

Dolayısıyla, İran Azerilere ilişkin her daim tetikte olmayı sürdürecektir, bu konu Türkiye-İran ilişkilerindeki varlığını sürdürmeye devam edecek gibi gözükmektedir. Türkiye'nin İran Azerilerine yönelik herhangi bir politikasının olmayışı bu konunun bugün için Türkiye-İran ilişkilerinde ciddi bir güvensizlik unsuru olmasını engellese de, Türkiye'nin Azerbaycan'la olan yakın münasebetlerinin İran'ın Azerbaycan politikasına aykırı oluşu bu konuyu yine de bir güvensizlik unsuru olarak korumaktadır. Nitekim İran güçlü bir Azerbaycan'ın kendi ülkesinde yaşayan Azeriler için cazibe merkezi olmasından endişe etmekte, Türkiye ise birçok alanda Azerbaycan'a desteğini sürdürmektedir.

1.5.2 Ermenistan Unsuru

İran'ın Ermenistan'la oldukça yakın ilişkileri mevcutken Türkiye'nin Ermenistan'la olan ilişkileri bunun tam aksi yönde gelişmiştir. İran ayrıca Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan Karabağ sorununda da Ermenistan'ı dolaylı olarak da olsa desteklemektedir. Türkiye ise bu sorunda Azerbaycan'ın yanında yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye ve İran'ın birbirine zıt tavır sergilediği alanlardan birisi de Ermenistan'a yönelik farklı tutumlardır.

İran'ın Ermenistan'a karşı tutumunda rol oynayan en büyük etmen Azerilerdir. İran, daha evvelde bahsettiğimiz üzere, nüfusu içerisinde ciddi bir paya sahip olan Azerilerin Türkiye ve Azerbaycan'ın desteğiyle ülkede ciddi bir bağımsızlık hareketi başlatmasından endişe etmekte, bu nedenle bölgede Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı elinde bir koz tutmak istemektedir. Bunun için en uygun ülke de Türkiye ve Azerbaycan'la olan olumsuz ilişkilerinden ötürü Ermenistan'dır.

İran ve Ermenistan, birbirlerine politik ve ekonomik açılardan ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda iki ülke arasında stratejik önemde bazı projeler bulunmaktadır. İran Ermenistan'ı Kafkaslardaki etkinlik sağlamak için uygun bir alan ve Kafkaslara giriş noktası olarak görürken; Ermenistan ise, İran'ı kapalı sınırlar ve sorunlu komşulardan kurtulmak için önemli görmektedir.⁴⁶

⁴⁶ Mithat Çelikpala "İran-Ermenistan İlişkileri ve Kafkaslara Yansımaları", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Ataşe Başkanlığı Yayınları, Yıl:7, Sayı:13, Ankara 2009, s.124.

İran'ın Ermenistan'a yönelik politikasını belirleyen temel faktörler şu şekilde sıralanabilir:⁴⁷

- Ermenistan, Türkiye'nin bölgedeki pozisyonunu dengelemek ve Rusya ile olan ilişkilerin geliştirilerek sürdürülmesi için önemli bir unsurdur.
- İran Azerilerinin olası birleşme taleplerine karşılık Ermenistan desteği alınabilir.
- ABD ve Batılı ülkelerde İran aleyhinde faaliyetlerde bulunan Yahudi lobisine karşı Ermeni lobisinin desteğini kazanmak, diplomatik açıdan önemli bir araç olarak görülmelidir.
- İran doğalgazının yeni pazarlara ulaştırılması Ermenistan üzerinden gerçekleştirilebilir.
- Ticari faaliyetler açısından Ermenistan, İran için yakın bir pazar konumundadır.

Sonuç olarak, tüm bu nedenlerden ötürü İran- Ermenistan arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Türkiye'nin Ermenistan'la olan diyalogu ve İran'ın Ermenistan politikası birlikte değerlendirildiğinde bu yakınlaşmanın Türkiye ve İran'ın ayrı saflarda yer aldığı bir alana işaret ettiği gözlenmektedir. Her ne kadar Türkiye son dönem dış politika anlayışı olan komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Ermenistan'la olan ilişkilerini normalleştirmeye yönelik girişimlerde bulunmuşsa da, bugün için ilişkilerde bir normalleşme sağlanmış değildir. İran'ın Ermenistan'la olan ilişkileri ise yukarıda sıralanan faktörler dolayısıyla olumlu seyretmektedir. Netice itibariyle, iki ülkenin Ermenistan'la olan ilişkilerindeki bu farklılık bugün için Türkiye-İran ilişkilerine olumsuz etki eden bir unsur olmasa da, Türkiye açısından şüphe yaratan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Bölgesel unsurlar bağlamında Türkiye İran ilişkilerini etkileyen faktörler yukarıda sıralanan başlıklarla da kalmamaktadır. Hazar Denizi'nin statüsü ve Amerika'nın Türkiye ve İran'la olan mevcut ilişkileri gibi konularda iki ülke arasında göze çarpan diğer bölgesel unsurlardır.

⁴⁷ Ibid, s.125.

1.5.3 Hazar'ın Statüsü Sorunu

Hazar Denizi, enerji kaynakları bakımından oldukça zengin ve hukuki statüsü henüz karara bağlanmamış olan bir alandır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına dek İran ve Sovyetler Birliği'nin ortak kullanımında olan bu bölge, dağılmanın ardından yeni bir paylaşım gerektirmiştir. Bugün Hazar Denizine kıyısı olan devletler, Türkmenistan, Kazakistan, Azerbaycan, İran ve Rusya'dır. Fakat günümüzde tüm dünyada enerji kaynaklarına olan yoğun ilgi bu bölgede de kendini göstermekte, buradaki zenginlik diğer birçok ülkenin de iştahını kabartmaktadır. Bu nedenle bu bölgenin gelecekte nasıl bir yapılanmayla şekilleneceği sadece Hazar'a kıyısı olan devletleri değil diğer birçok devleti de ilgilendirir gözükmektedir. Bu durumda birçok ülke bu bölgede daha fazla söz sahibi olmak, buradaki kaynaklardan olabildiğince nemalanmak yönünde çaba sarf etmektedir.

Bu bölge için öngörülen petrol boru hatları tamamlandığında, 2010 yılı itibarı ile Hazar Denizi'nden günde 3.9 milyon varil ham petrol çıkarılabileceği hesaplanmaktadır. Doğalgaz üretiminin de yine iç ve dış pazarlardaki tüketim artışına ve Sovyetler Birliği zamanında inşa edilmiş olan hatların kullanımına bağlı olarak artabileceği düşünülmektedir.⁴⁸

Hazar petroleri, aktarımla ilgili zorluklar ve fiyatı nedeniyle Ortadoğu petrolleriyle yarışabilir durumda değildir. Bu nedenle bu kaynak bölgeyle ilgili asıl rekabet boru hatları konusunda yaşanmaktadır. Türkiye ve İran'ın Hazar'a ilişkin çekişmesi de tam bu noktada kendini göstermektedir. Hazar petrollerini dış dünyayla buluşturan boru hatlarının önemli bir kısmı enerji güvenliği açısından sıkıntıların yaşandığı Dağıstan, Çeçenistan ve Dağlık Karabağ bölgelerinden geçmektedir. Bu boru hatlarına alternatif güvenli bir boru hattı güzergâhı belirlenmesi noktasında Türkiye ve İran'ın rekabeti söz konusudur. İran, Hazar enerji kaynaklarının Rusya-Kazakistan-Türkmenistan-İran güzergâhıyla dış pazara taşınmasını savunurken Türkiye ise, Azerbaycan-Türkiye arasında inşa edilen Bakü- Tiflis-Ceyhan Boru hattı ile aktarımından yanadır.

İran özellikle ülkesindeki Güney Azerbaycan sorunu nedeniyle Azerbaycan'ın boru hatları bakımında üstünlük sağlamasına karşıdır. İran böyle bir durumda

⁴⁸ Sinan Oğan, "Hazar Sorunu" <<http://www.turksam.org/tr/a153.html>>(02.02.2010)

Azerbaycan'ın gücünün artacağını ve kendi ülkesinde yaşayan Azeriler için bir cazibe merkezi olacağından endişelenmektedir. Türkiye ise, Hazar'a kıyısı bulunan Türk devletlerinin haklarının korunmasını ve olabildiğince kazançlı çıkmalarını istemekte, ayrıca boru hattının Türkiye üzerinden geçişini sağlayarak Hazar kaynaklarından yararlanmayı amaçlamaktadır. İran ayrıca Hazar'a ilişkin olarak kıyıdaş devletler dışında herhangi bir devletin duruma müdahil olmasına karşı çıkmakta, Azerbaycan'ı destekler biçimde özellikle batılı güçlerin bölgede aktif konuma gelmesinden endişe etmektedir.⁴⁹

Sonuç itibariyle, Hazar'ın gelecekteki statüsü ve Hazar petrollerinin taşımacılığı konusunda Türkiye ve İran rekabet içindedir. Fakat bu rekabet bugün için ilişkilere olumsuz yansıtacak düzeyde bir sorun arz etmemektedir.

1.5.4 İsrail Unsuru

İkili ilişkileri güvenlik bağlamında yakından etkileyen bir diğer faktör ise, 1990'ların ortalarından itibaren stratejik boyut kazanan ve inişli-çıkışlı bir seyir izleyen Türkiye-İsrail ilişkileridir. İran hem Hatemi hem de Rafsancani döneminde Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesinden duyduğu rahatsızlığı sıklıkla dile getirmiş, bu rahatsızlık Ahmedinejad döneminde de devam etmiştir. Türkiye ve İsrail arasında 23 Şubat 1996 tarihinde imzalanan 'Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması' sonrasında, İsrail'in Lübnan'da bulunan İran yanlısı Hizbullah terör örgütüne düzenlediği operasyon İran'ı rahatsız etmiş, hatta İran bu dönemde Suriye ile savunma alanında işbirliği arayışında bile bulunmuştur. Fakat son yıllarda Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinde takındığı dengeli tavır Türkiye-İran ilişkilerinde bu konuda yaşanan olumsuzluğu büyük oranda azaltmıştır.⁵⁰

İran, ideolojik yaklaşımı ve güvenlik kaygıları çerçevesinde İsrail'i hedef olarak gördüğünü dile getirmektedir. Buna karşılık İsrail'de İran'ı kendi güvenliği açısından tehdit olarak algıladığını açıklamaktadır. İran'ın geliştirdiği füze teknolojileri ve kitle imha silahları İsrail açısından ciddi bir endişe kaynağıdır.

⁴⁹ Stephen Blank, "Kafkasya Güvenliğinde Yeni Eğilimler", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt:13, İlkbahar 1998, s.5; Mustafa Gökçe, "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet" *The Journal Of International Social Research*, Vol. 1/3, Spring 2008, s.177-209.

⁵⁰ Gökhan Çetinsaya, Talha Köse, "SETA-İran Dosyası".

<http://www.setav.org/document/ST2_706_SETA_Iran_Dosyasi.pdf > (14.12.2009)

Çünkü İsrail, kitle imha silahları ve füze saldırılarını etkisiz kılabilmek için ihtiyacı olan stratejik derinliğe sahip değildir. Bu bağlamda İsrail'in, füze saldırılarını etkisiz kılmak, erken ikaz ve ihbar sistemi kurabilmek amacıyla Türkiye'nin desteğine ihtiyacı vardır. Bu kapsamda Türkiye-İsrail arasındaki askeri işbirliğinin artması ve gerekli alt yapının Türkiye-İran sınır bölgesinde oluşturulması, İran tarafından tehdit olarak algılanabileceği gibi, İran, askeri etkinliğini azaltacak bu işbirliğini, kendisine yönelmiş düşmanca tutum olarak görebilecektir.⁵¹

Sonuç olarak Türkiye-İsrail ilişkilerinde bu bağlamda gerçekleşebilecek işbirliği Türkiye-İran ilişkilerini olumsuz etkileyecek bir unsurdur. Bu nedenle Türkiye'nin İsrail'le işbirliği geliştirirken bu durumun İran'la olan ilişkilerine nasıl yansıtacağını da hesaba katması gerekmektedir.

Aslına bakılırsa İran, Türkiye-İsrail yaklaşmasını doğrudan kendisine yönelik bir işbirliği olarak görmemelidir. Çünkü Türkiye, bulunduğu bölgede herhangi bir istikrasızlık ya da çatışma yaşanmasını istememekte ve bu yönde politika uygulamaktadır. Nitekim Türkiye, İran'a karşı olan herhangi bir işbirliğinin içinde bulunmak istese, bugün için İran'ın nükleer programına karşı çıkan ve sert yaptırımlar uygulama taraftarı olan ülkelerle ortaklaşa hareket etme yolunu seçebilir. Fakat yanı başında yaşanacak böylesi bir karmaşadan yarar değil zarar elde edeceğinin bilincinde olan ve bunu son yıllarda Irak'ta yaşananlarla tecrübe etmiş olan Türkiye, İran'ın nükleer çalışmalarına ilişkin olarak batılı güçler ve İsrail'den ayrı hareket etmekte yaptırım ya da tehditlerin yerine uzlaşıdan yana tavır almaktadır. Ayrıca Türkiye NATO füze savunma sisteminin bir parçası olarak kendi savunma sistemini güçlendirecek çeşitli savunma sistemleri inşa edebilir. Bu sayede İsrail'e de savunma konusunda destek verebilir. Bunun için doğrudan İsrail'le işbirliği yapması gerekmemektedir. Netice itibariyle, İran'ın varlığına tehdit oluşturacak biçimde bir işbirliği içinde olmak Türkiye'nin bugünkü dış politika vizyonu ile örtüşmemektedir.

Dolayısıyla Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerini İran'ın doğrudan kendisine yönelik bir işbirliği olarak algılamasında bugün için pek de bir gerekçe görünmemektedir. Ancak yine de İran Türkiye'nin İsrail ile işbirliği içinde olmasını ve hatta İsrail karşıtı olmamasını olumsuz bir unsur olarak değerlendirmektedir.

⁵¹ Nihat Ali Özcan, *İran Sorununun Geleceği...*, s.64.

Bununla birlikte, son dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerindeki durum İsrail'in Türkiye-İran ilişkilerinde gerginlik unsuru olmasının önüne geçmektedir.

Bilindiği üzere 2009 yılında İsviçre'nin Davos kasabasında düzenlenen 'Davos Zirvesi' sırasında Türkiye başbakanı ve İsrail cumhurbaşkanı arasında yaşanan ve 'one minute' krizi olarak anılan restleşme Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerginliğe neden olmuş, bunu takiben, ortak askeri tatbikattan vazgeçilmesi gibi bir dizi gelişmeyle birlikte en son yaşanan 'alçak koltuk krizi' de Türkiye-İsrail ilişkilerinin halen olumlu seyretmediğini ortaya koymuştur. Türkiye başbakanının Davos'ta takındığı tavır sonrasında İranlı yetkililer Türkiye'nin tavrı için övgü dolu sözler sarf etmişler, yaşanan bu gelişmeden duydukları memnuniyeti dile getiren açıklamalarda bulunmuşlardır.⁵² Bunlara ek olarak yaşanan Mavi Marmara krizi ile birlikte İsrail-Türkiye ilişkileri önemli ölçüde zedelenmiştir. Gazze'ye insani yardım malzemesi taşıyan Mavi Marmara adlı gemiye yapılan saldırıyı Türkiye'den sonra en ağır biçimde kınayan ülke İran olmuş, ardından İran'da Gazze'ye yardım gemileri gönderme kararı almıştır.⁵³ İsrail'in gerçekleştirdiği bu saldırının Türkiye'nin İran nükleer krizinin çözümüne yönelik girişimlerine verdiği desteğe İsrail tarafından verilen bir tepki olduğu da olay sonrası dile getirilenler arasındadır.⁵⁴ Tüm bu gelişmeler bugün için İsrail'i Türkiye-İran ilişkilerinde gerginlik yaratan unsur olmaktan çıkarmaktadır.

1.5.5 Türkiye İran İlişkilerinde ABD Faktörü

İran ve Türkiye'nin bugün için Amerika ile geliştirdiği ilişkiler birbiriyle örtüşmemektedir. İran ABD karşıtı söylemlerini sürdürdüğü gibi, ABD'de İran'ı bölge ve dünya barışı açısından tehdit olarak görmektedir. Türkiye'nin ise bu iki ülkeyle de çeşitli ilişkileri mevcuttur. ABD ve İran arasında bir gerilim durumu hâkimken, ABD ve Türkiye ilişkileri için stratejik ortaklık/müttefiklik terimleri sıklıkla telaffuz edilmektedir. İran genel olarak batı karşıtı söylemlerine ABD'yi de

⁵² Açıklamalar İçin Bakınız: Namık Kemal Zeybek, "İran'lı Yetkililer ve Halk Davos İçin Ne Dedi?" <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=923809> (18.02.2010)

⁵³ Celalettin Yavuz, "İsrail'in Gazze Konvoyu Baskınına Orta Doğu Ülkelerinin Tepkileri" 10.06.2010 <<http://www.avsam.org/tr/yazdir2076.html>> (17.06.2010)

⁵⁴ Tarık Oğuzlu, "Mavi Marmara'ya Yapılan Saldırıyı Anlamak" 01.06.2010 <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=825> (17.06.2010)

dahil etmekte, Türkiye ise ABD ve batı ile diyalog kurarak iyi ilişkiler geliştirme yönünde politika izlemektedir.

ABD diğer birçok devleti de arkasına alarak İran'ı uluslararası ortamda yalnızlaştırarak adımlar atmaya gayret ederken, Türkiye ABD ile birçok konuda sıkı ilişkiler içerisinde. Yani ABD Türkiye için dost ve müttefikken, İran için varlığına yönelik tehdit içeren politikalar güden bir ülkedir. Dolayısıyla Türkiye ve İran'ın ABD'ye bakışı birbirinden oldukça farklıdır. Ancak yine de, bugün için Türkiye'nin ABD'nin İran'a yönelik politikalarının destekçiliğini yapmaması, özellikle İran nükleer çalışmalarına ilişkin olarak, ABD'nin sert tavrına karşılık Türkiye'nin, İran'ın nükleer teknoloji geliştirme hakkı olduğunu savunması ve bu konuda İran lehine arabuluculuk yapıyor olması Türkiye ve İran'ı yakınlaştırmaktadır. ABD ve diğer Batılı Devletlerin İran'a yönelik ciddi yaptırım uygulama tehditleri de aynı zamanda İran'ın Türkiye'yle iyi ilişkiler geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Sonuç itibariyle her ne kadar Türkiye ABD ile iyi ilişkiler içinde olsa da, ABD'nin İran'a yönelik tutumu şu an için Türkiye'nin desteğinden mahrumdur. ABD'nin olası bir İran müdahalesinden en çok zarar göreceği olan ülke büyük ölçüde Türkiye'dir. Bu nedenle Türkiye buna yönelik bir tutumu engellemek yönünde çaba sarf etmekte, olası bir yaptırımı ya da silahlı müdahaleyi önlemeye yönelik politikalar geliştirmektedir.

2. İkili Unsurların Yansımaları

2.1 İkili Unsur Olarak Enerji ve Yansımaları

İki ülke arasında enerji alanında gerçekleşen işbirliği daha çok doğalgaz ticaretine dayanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin İran'dan petrol ithalatı yaklaşık 5 milyar dolar civarındadır. Dünya petrol rezervlerinin % 10'luk kısmını elinde bulunduran ve OPEC içerisinde en büyük ikinci petrol üreticisi konumunda olan İran ham petrol üretiminde dünya dördüncüsü olmasına karşın, petrol işleme

altyapısının yeterli olmamasından ötürü benzin vb. rafine petrol ithal etmektedir.⁵⁵ Bu kapsamda Türkiye'nin de İran'a benzin satması öngörülmektedir.⁵⁶

Giderek enerjiye daha da bağımlı olan günümüz dünyasında Türkiye'nin de enerjiye olan talebi her geçen gün artış göstermektedir. Hızla büyüyen ekonomisiyle Türkiye, dünyada en süratli büyüyen enerji pazarlarından biri haline gelmiştir. Türkiye, son yıllarda enerji sektörünün her alanında hızla artan bir taleple karşı karşıyadır. Enerji talebi konusunda yapılan son dönem tahminlerine göre, önümüzdeki yıllarda bu talebin yılda % 6-8 artış göstereceği; 2006 yılında 92 milyon ton olan enerji tüketiminin, 2010 yılında 126 milyon tona, 2020 yılında ise 222 milyon tona ulaşacağı öngörülmektedir.⁵⁷ İran, dünyanın ikinci büyük doğalgaz rezervine sahipken, Türkiye'nin doğalgaz talebin de her geçen gün gerçekleşen artış iki ülke arasında bir işbirliği zemini hazırlamaktadır.

Türkiye enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla ithal ettiği doğalgazın büyük bir kısmını Rusya'dan temin etmektedir. Türkiye'nin doğalgaz teminini gerçekleştirdiği ikinci ülke ise İran'dır. İran'da ekonomik açıdan ciddi bir öneme sahip olan petrol yerini giderek doğalgaza bırakırken, Türkiye'de bu ülkeden 2001 yılından bu yana fiilen doğalgaz ithal etmeyi sürdürmektedir.⁵⁸

Türkiye-İran doğalgaz ticaretine yönelik çalışmalar uzun bir geçmişe sahiptir. İki ülke arasında yürütülen "İran- Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi"ne ilişkin 1990 yılında İran milli gaz şirketi "NIGC" ile imzalanan protokol çerçevesinde ortak çalışma grupları kurulmuş ve her iki ülkede güzergâh etütleri gerçekleştirilmiştir. Bu etütler 1991 yılında tamamlanmış, Tebriz'den başlayarak birisi Urumiye ve Van göllerinin kuzeyini takiben Ankara'ya ulaşacak, diğeri de bu iki gölün güneyinden Ceyhan'a kadar uzanacak iki alternatif boru hattı güzergâhı belirlenmiştir. Yaklaşık 1400 km'si İran'da, 1000 km'si ise Türkiye'de olmak üzere toplamda yaklaşık 2400

⁵⁵ DEİK, İran Ülke Bülteni-2010 (28.05.2010)

<<http://www.deik.org.tr/Lists/Bulden/Attachments/100/Iran%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010%20TR.pdf>>

⁵⁶ "Türkiye İran'a Benzin Yolluyor" (28.05.2010)

<<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=999081&Date=27.05.2010&CategoryID=100>>

⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Enerji Stratejisi" (15.11.2009)

<http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf>

⁵⁸ Arif Keskin, "İran-Türkiye İlişkilerinde Doğalgazın Önemi" 13.11.2009

<<http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3087&kat=27>> (15.11.2009)

km'lik kuzey güzergâhı geçen süre zarfında çok fazla bir değişikliğe uğratılmayarak bugün İran'dan doğalgaz alımı yaptığımız boru hattı güzergâhını oluşturmuştur.⁵⁹

Türkiye'nin İran doğalgazına yönelmesindeki nedenleri sıralayacak olursak; öncelikle İran, enerji arz güvenliğinin sağlanması noktasında Türkiye için Rusya doğalgazına alternatif bir enerji sağlayıcısı konumundadır. Türkiye'nin İran doğalgazına yönelmesinin bir başka nedeni ise, zengin doğalgaz kaynaklarına sahip olan İran ile gerçekleştirilecek işbirliği sonucunda, İran doğalgazının Türkiye üzerinden batı ülkelerine aktarımının sağlanması olasılığı ve neticede bu durumun Türkiye'nin enerji koridoru olmasına büyük katkı sağlayacak olmasıdır. Bu sayede Türkiye, geçiş güzergâhında bulunacağından, İran'ın Avrupa'ya ithal edeceği gazdan transit geçiş ücreti temin edecektir. Yine bu durum, Türkiye'nin Avrupa ülkeleri karşısındaki konumunun güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra diğer alternatifleriyle kıyaslandığında İran doğalgazının doğrudan Türkiye'ye aktarılıyor olması, Türkiye'nin buradan alınan doğalgaz için transit ücreti ödememesini sağlamaktadır. Bu da Türkiye açısından daha az maliyet demektir.⁶⁰

Bu hususta İran'ında Türkiye ile doğalgaz konusunda anlaşmaya varmasından elde edeceği faydalar mevcuttur. Bunların başında ABD'nin İran'a yönelik yaptırım politikaları çerçevesinde, önemli bir gelir kaynağı olan doğalgazı Avrupa ülkelerine pazarlama ihtiyacı gelmektedir. Türkiye, İran'ın bu hedefini gerçekleştirmesi noktasında en uygun ülke konumundadır. Bununla birlikte İran doğalgazının Türkiye üzerinden batıya aktarımının gerçekleşmesi neticesinde İran'ın batı ülkeleriyle diyalogu güçlenecektir.⁶¹

İran'ın 1998 yılına kadar ürettiği doğalgaz miktarı ile tükettiği miktar birbirine çok yakındır. Bu tarihten sonra tükettiği doğalgaz miktarı ürettiği miktara göre biraz artmıştır. İran, Türkmenistan'dan doğalgaz satın alarak iç pazar ihtiyacını karşılamakta, kendi doğalgazını da Türkiye'ye ihraç etmektedir. Fakat ihraç ettiği gaz miktarı sahip olduğu rezerve göre oldukça düşüktür. Bunun en önemli

⁵⁹ H.Nadir Bıykoğlu, "Enerji, Doğalgaz ve Türkiye'nin Enerji Güvenliğindeki Rolü-II" <http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=113:enerji-doalgaz-ve-tuerkyenn-enerj-guevenlndek-rolue-ii&catid=15:stratej&Itemid=38>(08.01.2010)

⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz. Arzu Celalifer Ekinci, "İran Türkiye Enerji İşbirliği" <<http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/aZeMYSYCDBTNITOQ79IxbTXDJQuZTV.pdf>> (17.10.2009)

⁶¹ Ibid.

nedenlerinden biri doğalgazını Avrupa pazarlarına taşıyacak boru hattının olmayışıdır.⁶² Pakistan ve Hindistan arasındaki gerilim İran-Pakistan-Hindistan arasında yapılabilecek boru hattı projesini olumsuz etkilerken, Hindistan'a deniz yoluyla yapılacak bağlantının maliyeti de çok fazla tutmaktadır. Avrupa'ya, İran, Ermenistan, Karadeniz ve Ukrayna üzerinden yapılabilecek bir hattın da yine çok maliyetli olacağı değerlendirilmektedir. Bütün bunlar düşünüldüğünde İran'ın Avrupa'ya boru hatları ile ulaşabileceği en iyi yol Türkiye olarak değerlendirilmektedir.⁶³

Görüldüğü üzere, konuya ilişkin olarak her iki tarafında karşılıklı bağımlılık ve çıkarları mevcuttur. Yapılan ikili anlaşmalar sonucunda enerji alanındaki işbirliğinin giderek genişletilmesi hedeflenmektedir. Bu durum her iki ülkeye de olumlu katkılar sağlayacaktır. İki ülke arasında bu hususta imzalanan ya da imzalanması öngörülen anlaşma ve mutabakat zaptları mevcuttur.

2.1.1 Türkiye-İran Doğalgaz Hattı

Türkiye-İran arasındaki doğalgaz ticareti 5 Mayıs 1995 tarihinde iki ülke arasında imzalanan doğalgaz satış sözleşmesi ile resmileşmiştir. Sözleşme 8 Ağustos 1996 tarihinde "NIGC-İran ile Doğalgaz Alım ve Satım Antlaşması" olarak imzalanmış ve bu antlaşma ile beraber İran, Türkiye'ye iki ülke arasında inşa edilen boru hattı üzerinden yıllık 3 milyar metreküp doğalgaz temin etmeyi ve bu miktarı 2007 yılında 10 milyar metreküpe çıkarmayı taahhüt etmiştir.⁶⁴ Başlama tarihi 2001 yılı olarak belirlenen anlaşmanın süresi yirmi beş yıl olarak kararlaştırılmıştır. Haziran 2001 sonu itibarıyla tüm boru hattı gaz temin edebilir duruma gelmiş, İran Bazargan'daki Ölçüm İstasyonu'nun tamamlanmasıyla uzunluğu yaklaşık 1491 km olan boru hattından 10 Aralık 2001 tarihinde İran'dan gaz alımı başlamıştır.⁶⁵

⁶² Havva Çaha, "Asya ve Avrupa'yı Birbirine Bağlayan Enerji Koridorunda Türkiye'nin Yeri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:7, Sayı:25, Mayıs-Temmuz 2005, s.22-23.

⁶³ Gareth M. Winrow, "Turkey and The East-West Gas Transportation Corridor", *Turkish Studies*, Vol.5, Issue:2, Summer 2004, s.30.

⁶⁴ Arzu Celalifer Ekinci, "İran Türkiye Enerji İşbirliği"
<<http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/aZeMYSYCDBTNITOOQ79IxbTXDJQuZTV.pdf>>
(17.10.2009)

⁶⁵ BOTAŞ, "NIGC-İran ile Doğalgaz Alım-Satım Antlaşması" <<http://www.botas.gov.tr/index.asp>>
(17.10.2009)

2.1.2 13 Temmuz 2007 Tarihli Doğalgaz Mutabakatı

Türkiye-İran arasında imzalanan bu mutabakat zaptına göre; İran ve Türkmenistan doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması, İran'ın, 14 trilyon metreküp rezerve sahip olan Güney Pars bölgesindeki doğalgaz sahalarından üçünü ihalesiz olarak Türkiye'ye vermesi, TPAO'nun bu sahalarda yatırım yaparak sahaları geliştirmesi kararlaştırılmıştır. Üretimi planlanan 20 milyar metreküp civarındaki doğalgazın İran'a ait payı verildikten sonra, bir kısmının Türkiye'nin iç tüketiminde kullanılmak üzere Ceyhan Limanı'na getirilmesi, diğer kısmının da Türkiye-Avrupa Birliği Doğalgaz Hattı (Nabucco) üzerinden Avrupa'ya iletilmesi hedeflenmiştir. Fakat iki ülke arasında çeşitli uzlaşmazlıklar yaşanması neticesinde bu mutabakat sonucu imzalanması öngörülen anlaşma metni imzalanamamıştır. Bir yılı aşkın müzakereler sonucunda bu mutabakat zaptı üzerinde bir anlaşmaya varılamasa da bazı konularda uzlaşma sağlanmış ve 17 Kasım 2008 tarihinde ikinci bir mutabakat zaptı imzalanmıştır.⁶⁶

2.1.3 17 Kasım 2008 Tarihli Doğalgaz Mutabakatı

Türkiye ile İran'ın enerji alanındaki mevcut işbirliğini daha da geliştirmeyi öngören mutabakat zaptına göre, Türkiye'nin 12 milyar dolarlık yatırım yapacağı Güney Pars Havzası'ndaki doğalgaz sahalarının geliştirilmesine ortak olması kararlaştırılmıştır. İran doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılması, Türkmenistan doğalgazının İran üzerinden Türkiye ve Avrupa'ya transferinin sağlanması, iki taraftan da yılda yaklaşık 35 milyar metreküp doğalgazın transferini öngören proje kapsamında, Güney Pars havzasından günde 46 milyon metreküp doğalgaz çıkarılması planlanmıştır. Türkiye, bu miktarın yarısını kullanma hakkını elde etmiş, İran ise Türkiye üzerinden Avrupa'ya aktarımını gerçekleştireceği doğalgaz miktarı kadar Türkmenistan doğalgazını Türkiye'ye ulaştırmayı taahhüt etmiştir. İran'dan ithal edilen günlük 27 milyon metreküp doğalgazın, projenin yaşama geçirilmesiyle 50 milyon metreküpe ulaşması öngörülmüştür.⁶⁷

⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz. Arzu Celalifer Ekinci "İran Türkiye Enerji İşbirliği" <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/aZeMYSYCDBTNITOOQ79IxbTXDJQuZTV.pdf> >(17.10.2009)

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: "Türkiye ile İran Doğalgaz için Anlaş" http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=201:tuerkye-le-ran-doalgaz-cn-anlati&catid=10:doalgaz&Itemid=162 >(17.10.2009)

Mevcut uzlaşma hem Türkiye, hem İran hem de Avrupa ülkeleri için büyük bir öneme sahiptir. İran bu sayede doğalgazını ulaştıracağı yeni pazarlara kavuşacak, Türkiye boru hatlarından gelir elde edecek, Avrupa ülkeleri ise alternatif bir doğalgaz kaynağına kavuşmuş olacaktır.

2.1.4 NABUCCO Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Projenin çalışmaları, Şubat 2002’de BOTAŞ’ın girişimi ve Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya) ve OMV Gas (Avusturya) Şirketi ile yaptığı görüşmeler sonucunda oluşturulan çalışma grubu ile başlamıştır. Daha sonra, Nabucco hattının yapımı ile ilgili olarak finansman modelinin geliştirilmesi, yatırımcılar için uygun teşviklerin araştırılması, pazarlama faaliyetlerinin planlanması ve muhtemel tedarikçilerle sözleşme müzakerelerinin geliştirilmesi faaliyetlerinin tek bir elden yürütülmesi amacıyla ilgili 5 şirket tarafından merkezi Viyana’da ‘Nabucco Company Study Pipeline GmbH’ şirketi kurulmuştur. Daha sonra proje geliştirme sürecinde gelinen aşama göz önünde bulundurularak, projenin finansmanını sağlayıp yatırımlarını gerçekleştirmesi amacıyla 2005 yılında şirketin ‘Nabucco Gas Pipeline International Şirketi’ne (NIC) dönüşümü kabul edilmiştir. Bununla birlikte her bir transit ülkede, boru hattının geliştirilmesi, yapımı, işletilmesi, bakımı ve devamlılığından sorumlu olarak ‘Nabucco Yerel Şirketi’ (NNC) kurulması kararlaştırılmıştır. Hâlihazırda Romanya, Macaristan, Avusturya ve Bulgaristan’da yerel şirket kuruluşları tamamlanmış olup, Türkiye’de yerel şirket kuruluşuna dair girişimler sürmektedir.⁶⁸

RWE Midstream GmbH Şirketi, 5 Şubat 2008 tarihinde resmi olarak Nabucco Projesi’nin 6’ncı ortağı olurken, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile 7’nci ortak adayı olarak görüşmeler yapılmıştır. Nabucco projesinin, BOTAŞ’ın dışında Almanya’dan RWE, Avusturya’dan OMV, Macaristan’dan MOL, Bulgaristan’dan Bulgargaz ve Romanya’dan Transgaz şirketlerinin payı bulunmaktadır.⁶⁹

⁶⁸ BOTAŞ, “2008 Faaliyet Raporu”

<http://www.botas.gov.tr/icerik/docs/faalrapor/2008/tur/fr2008_full.pdf> (12.01.2010)

⁶⁹ CNN Türk Haber: “Nabucco: Aşk, Entrika ve Savaşın Hikâyesi” 13.07.2009

<http://www.cnntrk.com/2009/ekonomi/genel/07/13/nabucco.ask.entrika.ve.savasin.hikayesi/534734_0/index.html> (19.10.2009)

Ortadoğu ve Hazar Bölgesi doğalgaz rezervlerini Avrupa pazarlarına bağlamayı öngören Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğalgaz Boru Hattı (Nabucco) ile ilk etapta geçiş güzergâhı üzerindeki ülkelerin gaz ihtiyacının karşılanması planlanmaktadır. Takip eden yıllarda ise Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğalgaz dağıtım noktası olma özelliğinden de faydalanılarak diğer ülkelerin gaz taleplerinde ki gelişmelere göre Batı Avrupa'ya ulaşılması amaçlanmaktadır.

Yaklaşık uzunluğunun 3.300 km olması planlanan Nabucco Doğalgaz boru hattının inşasına 2011 yılında başlanması öngörülmektedir. Boru hattından ilk gaz transferinin 2014'te gerçekleşmesi beklenen projede, ilk etapta 8-10 milyar metreküplük bir gaz akışı sağlanması daha sonra yıllar itibarıyla bu miktarın artırılması ve kapasitenin yıllık 30 milyar metreküpe çıkarılması hedeflenmektedir.⁷⁰

Mevcut şartlara bakıldığında, Azerbaycan Şah Deniz, Türkmenistan ve diğer Trans-Hazar kaynakları ile İran gazının taşınması öngörülmektedir. Uzun vadede Irak ve Suriye üzerinden Mısır gaz kaynağı başta olmak üzere diğer çevreleyen kaynaklardan da gaz taşınması planlanmaktadır.⁷¹

Nabucco Projesi'ne ilişkin olarak yapılması öngörülen anlaşmalar (Ortaklık Anlaşması, Hükümetler arası Anlaşma, İşletme Anlaşması, Ev Sahibi Ülke Anlaşması v.s) ve diğer işler üzerinde çalışmak üzere oluşturulan Hukuk Çalışma Grubu çalışmalarını sürdürmektedir. Hükümetler arası anlaşma 13 Temmuz 2009'da Ankara'da imzalanmıştır.⁷²

İran doğalgazının Avrupa'ya Türkiye üzerinden ulaştırılmasının, Türkiye-İran ilişkilerine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. İran'ın Nabucco Projesi'ne dâhil edilmesiyle İran doğalgazı Türkiye üzerinden geçeceğinden, İran'ın Türkiye'ye verdiği doğalgazı kesmesi halinde Türkiye'de geçiş ücretini artırmak gibi politik avantajlar elde edebilecektir. Ayrıca Nabucco Projesiyle, Türkiye'nin önemli miktarda yatırım çekmesi, binlerce kişiye farklı dönemlerde istihdam sağlanması, boru hattının geçtiği ülkedeki uzunluğa göre vergi alınması teklifi kabul görürse Türkiye'nin hattın tam kapasiteyle çalıştığı durumda Botaş'ın %16,6'lık hissesinden

⁷⁰ "Nabucco'da İmzalar Atıldı" 13.07.2009 < <http://www.cnnturk.com> >(17.10.2009)

⁷¹ Nabucco projesi kapsamında öngörülen güzergâhlar için bkz. EKLER/EK-2/Harita-2.

⁷² BOTAŞ Uluslararası Projeler, <<http://www.botas.gov.tr/index.asp> > (17.10.2009)

ötürü yılda 400 milyon Avro'ya varan gelir elde etmesi öngörülmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye diğer ortaklar gibi hattın kapasitesinin %50'ye varan miktarını doğal afet, siyasi anlaşmazlıklar vb. durumlardan kaynaklanan ihtiyaç halinde kullanabilecektir.⁷³ Aynı zamanda, İran hattının kapasitesinin artırılarak İran'ın takas yöntemiyle Türkmenistan'ın doğalgazını Türkiye'ye aktarması sağlanabilecektir.⁷⁴

Sonuç itibariyle Nabucco Proje'sinin hayata geçirilmesiyle Türkiye'nin İran için önemi artacaktır. Bununla birlikte İran gazının Türkiye üzerinden batıya aktarımı İran için en uygun güzergâhtır. İran bu proje kapsamında Türkiye'yle işbirliği yaparak pazar sıkıntısından kurtulacak ve enerjiden elde ettiği geliri önemli miktarda artıracaktır. Bu gelişme her iki ülkeye de kazanç sağlayacağı gibi ikili ilişkileri de olumlu yönde etkileyebilecektir. Dolayısıyla enerji konusunun karşılıklı bağımlılıktan doğan olumlu bir güvenlik unsuru olduğu söylenebilir.⁷⁵

Görüldüğü üzere, Türkiye ve İran arasında enerji alanında geçmiş yıllarda imzalanan birçok anlaşma mevcuttur. İran Türkiye'nin en büyük doğalgaz tedarikçilerinden biridir. En son Kasım 2008 yılında imzalanan doğalgaz anlaşması mutabakat zaptı Ekim 2009 tarihinde İran'a gerçekleştirilen ziyaret sırasında yenilenmiştir. Bununla birlikte son dönemde Nabucco projesiyle İran gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması söz konusu olmuştur. Bu durum tam bir netlik kazanmasa da ilerleyen dönemlerde olumlu gelişmeler ortaya çıkarması beklenmektedir.

Türkiye'den İran'a 26-28 Ekim 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilen ziyaret sırasında enerji alanında daha somut adımlar atılmış; iki anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan birisi Türkiye ve İran sınırlarında biri 4000 diğeri 2000 megavat olmak üzere toplam 6000 megavat kapasiteli iki elektrik santrali kurulması anlaşmasıdır. Enerji alanında atılan adımların ikincisi, Türkiye ve İran arasında Kasım 2008'de imzalanan doğalgaz anlaşması mutabakat zaptının yenilenmesidir. Bu anlaşmanın üç önemli unsuru vardır. Bunlar; Türkiye'nin Güney Pars doğalgaz havzasında arama ve üretim yapması; üretilecek gazın yüzde 50'sinin kullanım

⁷³ Mert Bilgin, "Enerjinin Kurtlar Sofrası", < <http://www.stargazete.com> > (29.12.2009)

⁷⁴ Selim Gökçegöz, "Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri" *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı:5, Yıl:3, Haziran 2007, s.188.

⁷⁵ Genel Hatlarıyla Nabucco Projesine İlişkin Boru Hattı Güzergâhları: Bkz. EKLER/EK-3/Harita-3.

hakkının Türkiye'ye verilmesi ve Türkmen gazının İran toprakları üzerinden Türkiye'ye sevkidir. Bununla birlikte, TPAO'nun İran'da doğalgaz aramak ve üretmek amacıyla 4 milyar dolar civarında yatırım yapması beklenmektedir. Ancak Türkiye daha önce kendisine tahsis edilen doğalgaz alanlarının nispeten daha zengin sahalarla değiştirilmesini istemektedir ve bu amaçla bir çalışma grubu kurulmuştur.⁷⁶

2.2 İran'ın Nükleer Çalışmaları

Çalışmamamızın İkinci Bölümü'nde ele alındığı gibi İran, öncelikle nükleer yakıt konusunda dışa bağımlı olmamak maksadı ile 1970'li yıllardan itibaren uranyum zenginleştirme çalışmalarına başlamıştır.⁷⁷ İran nükleer silah yapımında da kullanılabilen uranyum zenginleştirme çalışmalarında başarılı sonuçlar alabilecek kapasiteye ulaşmış gözükmekte ve bu nedenle çeşitli uluslararası baskılara maruz kalmaktadır. Uluslararası kamuoyunda artan bu baskılar sonucunda İran, Kasım 2003'te Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na (UAEK) daha sıkı denetim imkânı tanıyan Ek Protokolü imzalamak zorunda kalmıştır ancak İran Meclisi Ek Protokol'ü onaylamamıştır.⁷⁸

Ortadoğu ülkelerinin ve özellikle bu bölgede Türkiye'nin komşularının ileri düzeyde askeri kapasiteye sahip olmaları ve bu ülkelerin mevcut kapasitelerini kullanmak yönünde zaman zaman başvurdukları tehditler Türkiye ulusal güvenliği açısından önemli bir tehlike unsuru arz etmektedir. İran ve Suriye'nin kitle imha silahlarına sahip olmaları, bununla birlikte İran'ın nükleer kapasitesini artırma çabasına ilişkin raporlar Türkiye açısından ciddi bir güvenlik endişesi yaratmaktadır. Türkiye'nin merkezleri, barajları, güç istasyonları, hava üsleri ve askeri karargâhları bu füze sistemlerinin menzili içerisinde.⁷⁹ İran'ın nükleer programından doğrudan bir tehdit algılamayan Türkiye, yine de yanı başında yaşanan bu sorundan rahatsızdır. İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer çalışmalar yapma hakkının olduğuna inanmakta

⁷⁶ "İran ile Türkiye Arasında Tarihi Anlaşma", <<http://www.cnnturk.com>>, (29 Ekim 2009)

⁷⁷ Fatih Aydoğan, "İran'ın Nükleer Programı" *Stratejik Boyut Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, Mart 2006.s.26.

⁷⁸ Davut Turan, "İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkması", <<http://www.tasam.org/index.php?altid=598>> (15.02.2010)

⁷⁹ Türel Yılmaz, "Ortadoğu'da Güvenlik Sorunu ve Türkiye" (der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir), *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*(içinde), Seçkin Yayıncılık, Ankara, Nisan 2002, s.134.

bununla birlikte, İran'ın daha uzlaşmacı bir tavır sergilemesinin başta kendisinin, daha sonra bölge istikrarının yararına olacağını düşünmektedir.⁸⁰

İran'ın nükleer silah geliştirmesi ise Türkiye'nin kesinlikle karşı olduğu bir konudur. Bunun nedeni nükleer silahlara sahip bir İran'ın Türkiye için tehdit oluşturacağı endişesinden ziyade, bu silahlara sahip bir İran'dan ötürü bölgede istikrarsızlıklar yaşanmasından duyulan endişedir. Bununla birlikte nükleer silahlara sahip bir İran stratejik bakımdan da bölge dengelerini değiştirecektir. Bu durum Türkiye'nin bölgesel politikaları aleyhine gelişecek bir durumdur. Türkiye Irak'tan sonra bölgede ikinci bir istikrarsızlık kaynağı istememektedir. Irak savaşı sonrası ortaya çıkan Şii kuşağı faktörü de düşünüldüğünde böyle bir durum İran'ı oldukça avantajlı bir konuma getirecektir. Türkiye ise Ortadoğu ve Avrasya'nın stratejik dengeleri açısından böyle bir durumla karşı karşıya kalmaktan kaçınmaktadır.⁸¹

Türkiye tarafından son dönemde bu konuya ilişkin olarak birçok İran ziyareti gerçekleştirilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ile Almanya'dan oluşan 5+1 ülkeleri İran'ın nükleer faaliyetlerinden özellikle rahatsızlık duymakta ve bu konudaki sorunun çözümü için İran'a öneri paketleri sunmaktadırlar. Bu konuda Türkiye mevcut krizin aşılması için arabuluculuk rolü üstlenmektedir. Türkiye bu tavırla nükleer krizin derinleşmesinin ve bölgede çeşitli sorunlara yol açmasının önüne geçmeye çalışmaktadır.

İran aksini iddia etse de özellikle Batılı devletler İran'ın nükleer programındaki asıl amacın nükleer silah üretmek olduğunu ileri sürmektedir.⁸² Bu konudan ciddi derecede rahatsızlık duyan ülkeler bu durumun önüne geçmek için İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarına devam etmesini kınayan kararlar almanın yanı sıra bu ülkeye karşı çeşitli yaptırımlar uygulama gibi yöntemlere de başvurmuşlardır. Hatta zaman zaman durum İran'a yönelik bir askeri harekâttan söz edilmesi noktasına dahi gelebilmektedir.

⁸⁰ Arzu Celalifer Ekinci, "Türkiye-İran İlişkilerindeki..."

<<http://www.usakgundem.com/yazar/215/turkiye---iran-iliskilerindeki-donum-noktaları-ve-son-gelismelerin-degerlendirilmesi.html>> (11.10.2009)

⁸¹ Gökhan Çetinsaya-Talha Köse, SETA İran Dosyası.

<http://www.setav.org/document/ST2_706_SETA_Iran_Dosyasi.pdf> (14.12.2009)

⁸² Michael Klare, *Blood and Oil: How America's Thirst for Petrol is Killing Us*, Penguin Books, London 2004, s.106.

En son 27 Kasım 2009 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) tarafından İran'ı uranyum zenginleştirme tesisini gizlice geliştirdiği gerekçesiyle kınayan bir karar tasarısı onaylanmıştır. Tasarıya Rusya ve Çin de destek vermiştir. Türkiye ise tasarının onaylanmasında çekimsiz oy kullanmıştır.⁸³ Türkiye, bu tasarının oylanmasından önce Ekim 2009'da İran'a gerçekleştirilen ziyarette de nükleer programın barışçı sınırlar çerçevesinde kalması halinde İran'a desteğinin devam edeceğini açıklamıştır.⁸⁴ Yine Şubat 2010'da iki ülke dışişleri bakanlarının Türkiye'de gerçekleştirdikleri görüşme sonrasında halen Türkiye Cumhuriyeti dışişleri bakanlığı görevini yürüten Ahmet Davutoğlu "İran'ın tüm diğer ülkelerle eşit şekilde barışçıl nükleer teknoloji geliştirme hakkına sahip olduğuna inanıyoruz"⁸⁵ şeklinde bir ifadeyle Türkiye'nin bu konudaki görüşünü dile getirmiştir.

AB'nin 27 üyesi, UA EK'nın İran'ı kınayan kararının hemen ertesinde bu ülkeye karşı ambargolu destekleme kararı almıştır. Bunun yanı sıra ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin liderleri, BM'de tehditkâr nitelikte açıklamalarda bulunarak 'uranyum zenginleştirme tesislerini kapatmadığı sürece İran'a geçmiştekinden daha ağır ambargo uygulayabileceklerini' dile getirmişlerdir.⁸⁶ AB ülkelerini bu konuda kaygılandıran mesele aslında İran'ın UEA K ile nükleer reaktörlerin yakıtı konusunda anlaşmaya varmamasıdır. Nitekim Tahran, İran'ın düşük zenginlikli uranyumunun yakıtı dönüştürülmek üzere deniz aşırı ülkelere gönderilmesini öngören planı tümüyle kabule yanaşmamaktadır.

Bu konuda, 2009 Aralık ayı içerisinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UA EK) Başkanı Muhammed el Baradey nükleer enerji üretmek isteyen İran'ın zenginleştirdiği uranyumu yakıtı dönüştürmek için Türkiye'ye göndermesini teklif etmiş,⁸⁷ teklif Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır. İran'dan farklı yönlerde gelen birçok açıklamanın ardından nihayet Dışişleri Bakanı Mutteki 18 Kasım 2009'da bir açıklama yaparak İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokunu kesinlikle

⁸³"UA EK'dan İran'a Kınama", 27.11.2007 <<http://www.lpghaber.com/Uaek`dan-Iran`a-Kinama--haberi-319584.html>> (16.02.2010)

⁸⁴ Semih İdiz, "Erdoğan'dan İran'a Hem Destek, Hem Uyarı" *Milliyet Gazetesi*, 29 Ekim 2009.

⁸⁵ "Mutteki-Davutoğlu'ndan Sıcak Mesajlar" 03.02.2010 <<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/02/03/mutteki.davutoglundan.sicak.mesajlar/562199.0/>> (16.02.2010)

⁸⁶ Ali Ahmedi, "Batının Yaptırım Tehditleri İran'ı Korkutmuyor", *Radikal Gazetesi*, 20 Aralık 2009.

⁸⁷ "IAEA chief: Iran should store enriched uranium in Turkey," *Today's Zaman*, 9 Kasım 2009.

ülke dışına çıkarmayacağını duyurmuştur. Ancak İran'ın yüzde 20 zenginleştirilmiş uranyumu aldıktan sonra kendi stoklarının bir bölümünü verebileceği eşzamanlı bir takas uygulanabileceğini açıklamıştır.⁸⁸ Buna ek olarak, bir çözüme ulaşılabilmesi için mevcut diplomasinin devam etmesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁹

Diğer taraftan Batılı ülkelerin müzakerelerin olumlu sonuç vermesi için İran'a tanıdıkları süre dolmak üzeredir. ABD Başkanı Barack Obama bu konuyla ilgili son olarak müzakerelerin olumsuz sonuçlanması durumunda alternatifin "uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesi için İran üzerindeki baskının artırılmasını içeren bir yaklaşım" olacağını söylemiştir.⁹⁰ Sonuç olarak, İran'ın nükleer enerji konusundaki tutumunda olumlu bir gelişme yaşanmamakla birlikte, durum bu şekilde sürdüğü sürece sorunun daha da büyümesi ve sertleşen ambargoların ardından silahlı müdahaleye varan girişimlerin yaşanması da muhtemeldir.

İran'a karşı düzenlenecek olası bir harekâtın Türkiye'ye yönelik olumsuz yansımaları ise sadece ekonomi, enerji güvenliği ve çevre sorunları ile sınırlı kalmayacaktır. İran'a karşı gerçekleştirilecek geniş çaplı bir müdahale ve sonrasında uygulanacak yaptırımlar Irak örneğinde yaşandığı gibi İran'ın siyasi birliğini ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atacaktır. Türkiye-İran sınırının İran tarafında gerçekleşebilecek bir otorite zayıflığı, Irak'ın kuzeyinde olduğu gibi Türkiye'nin iç güvenliğini tehdit edebilecek bir sorun meydana getirebilir. Bununla birlikte İran'a uygulanacak ekonomik yaptırımlarda, İran ile farklı alanlarda ekonomik ilişkileri bulunan Türkiye'yi olumsuz etkileyebilir. ABD ile çeşitli alanlarda işbirliği içinde olan Türkiye, İran-ABD arasında yaşanan gerilimin büyümesi halinde zor bir durumla karşı karşıya kalacaktır.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin İran nükleer tehdidi karşısında uluslararası kamuoyu ile ortak hareket etmesinin doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. İran'ın nükleer programına yönelik olarak Türkiye'nin atacağı adımları dikkatli seçmesi oldukça önemlidir. İran'ın nükleer silahlara sahip

⁸⁸ Bayram Sinkaya, "İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü", *Ortadoğu Analiz*, Aralık 2009, Cilt:1, Sayı:12, s.77.

⁸⁹ Michael Slackman, "Minister Says Iran Won't Ship Uranium Abroad," *The New York Times*, 18 Kasım 2009.

⁹⁰ Peter Nicholas, Borzou Daragahi, "U.S., Russia Agree on Dissatisfaction with Iran over Nuclear Program"

<<http://articles.latimes.com/2009/nov/16/world/la-fgw-obama-asia17 2009nov17>>18.02.2010

olması, İran'ı Türkiye karşısında askeri açıdan daha güçlü bir konuma getirmenin yanı sıra, bölgede çeşitli sorunların ortaya çıkmasına da sebebiyet verebilecektir. İran'ın sahip olduğu 1.350 km menzilli Şahab-3 balistik füzeleri ve halen geliştirilme aşamasında olan daha uzun menzilli Şahab-4 füzelerinin varlığı da düşünüldüğünde, nükleer bir İran'ın Türkiye'nin hemen hemen tüm şehirlerini vurma yeteneğine sahip olacağı düşünülmektedir.⁹¹ Ayrıca, İran'ın nükleer silah üretmesi durumunda bölgedeki diğer ülkelerde bu yönde bir tavır sergileme kararı alabilecektir. Bu durumsa bölge güvenliği açısından ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Tüm bu muhtemel gelişmeler Türkiye'nin güvenliği açısından ciddi risk faktörleridir.

Bununla birlikte, İran'ın nükleer enerji konusundaki tutumunda ısrarcı olması ve neticesinde ortaya çıkabilecek bir müdahale Türkiye'nin İran'dan temin ettiği doğalgazın akışını olumsuz etkileyecektir.⁹² Enerji arzında yaşanacak böyle bir kesinti bir taraftan Türk ekonomisini olumsuz yönde etkileyecek bir yandan da doğalgazdan karşılanan ihtiyaçların giderilmesinde sıkıntıya yol açarak günlük hayatta aksamalara neden olacaktır.

Bu olumsuz yansımaların yanı sıra, İran nükleer çalışmalarının Türkiye'ye bazı avantajlar sağladığı da ifade edilmektedir. Bu görüşe göre, İran'ın nükleer bir güç olma yönündeki çabaları her ne kadar ABD ve İsrail'in bölgeye müdahale tehditlerini ortaya çıkarsa da, öte taraftan da bu ülkelerin İran'a saldırılarını zorlaştırmaktadır. Bu sayede bölgedeki olası bir müdahalenin önüne geçilmiş olmaktadır. Bununla birlikte, İran'ın nükleer güç olma yönündeki çabaları Türkiye'nin ABD, AB ve İsrail yanında stratejik önemini artırmaktadır. Nükleer tehdit olan bir İran karşısında ABD ve İsrail, Türkiye ile ilişkilerini yürütürken daha özverili olabilmektedir. Aynı zamanda İran'ın nükleer güce sahip olması Türkiye'nin bu konudaki çalışmalarını meşrulaştırarak nükleer teknolojiye sahip olması için ciddi destek elde etme fırsatı sağlayabilir.⁹³

Hali hazırda Türkiye, İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer teknoloji geliştirme hakkı olduğuna inanmakta, fakat geliştirilen bu teknolojiyi bugün ya da ilerleyen zamanlarda nükleer silah üretmek amacıyla kullanmasına karşı olduğunu

⁹¹ Kemal Turan, "İran Nükleer Krizinde..." s.48.

⁹² Detaylı bilgi için bkz. < http://www.botas.gov.tr/faliyetler/dg_ttt.asp > (15.12.2009)

⁹³ Arif Keskin, "İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", 25.01.2005 <http://www.turksam.org/tr/a77.html> (15.12.2009)

açıklamaktadır. İran'ın nükleer çalışmalarındaki asıl amacın nükleer silah üretmek olduğuna inanan batılı devletlerin İran'a karşı tutumunda ise arabulucu rol üstlenmeye çalışmakta, bölge de yaşanabilecek olası bir gerginliğin önüne geçmek istemektedir. Kısacası Türkiye İran'ın nükleer silah üretmesine karşı olmakla birlikte, İran'ın nükleer teknoloji geliştirme hakkının korunmasına yönelik bir tutum izlemektedir. Bu konuya ilişkin problemlerin diplomasi ile çözümünden yanadır ve İran'a karşı bu konuda uygulanabilecek herhangi bir ortaklaşa yaptırım projesinde yer almaktan kaçınmaktadır.

Neticede İran'ın nükleer çalışmalarına karşı çıkan çok sayıda ülke mevcutken Türkiye'nin de bu konuda sert bir tutum takınarak İran'ın karşısında yer alması durumun mevcudiyetini değiştirmeyeceği gibi Türkiye-İran ilişkilerine de olumsuz etki edecektir. Bu nedenle içinde bulunulan aşamada Türkiye'nin bu konuda doğru bir politika izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye her ne kadar İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer teknoloji üretmesini destekliyor olsa da, ilerleyen yıllarda geliştirilen bu teknolojinin ne yönde kullanılacağı belirsizdir ve bu belirsizlik Türkiye'yi endişelendirmektedir. Nitekim İran özellikle Ahmedinejad döneminde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın bu konudaki denetlemelerine soğuk bakmakta ve her geçen gün nükleer teknoloji konusunda ilerleme kaydettiklerini duyurmaktadır. İran'ın nükleer teknolojiyi kötüye kullanarak nükleer silah üretmesi ikili ilişkilere olumsuz bir etki yapacağı gibi Türkiye ve bölge ülkelerinin güvenliğini de tehlikeye atacaktır. Ancak İran'ın nükleer enerji geliştirme hakkı olduğunu savunan Türkiye ve İran arasında bugün için bu konuda herhangi bir problem yaşanmamakta, Türkiye, İran ve batılı güçler arasında arabuluculuk rolünü sürdürmektedir.

2.3 İdeoloji Faktörünün Yansımaları

Önceki bölümde ele alındığı gibi geçmişten bugüne Türkiye-İran ilişkilerine baktığımızda, iki ülke arasındaki etkileşimde söz konusu olan konulardan biride iki ülkenin ideolojik farklılıklarıdır. İdeolojik ayrılık Türkiye ve İran arasında genellikle sorun teşkil eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 1979 İran İslam devrimi sonrası iki ülke arasındaki rejim farklılığı da daha belirgin bir hal almıştır.⁹⁴ İran

⁹⁴ Arif Keskin, "Tüm Boyutları ile...", s.23-24.

özellikle devrim sonrası yapılanmayla birlikte Şii İslam geleneğine dayalı bir rejime sahip olurken, Türkiye mevcut durumu itibariyle laik bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte Türkiye genel itibariyle batıyla iyi ilişkiler kurma yolunu seçerken İran özellikle devrim sonrası dönemde daha çok İslam ülkeleriyle işbirliği içinde olmayı tercih etmiştir. Tüm bu nedenler iki ülkeyi birbirinden farklılaştırmakta ve birer zıtlık unsuru olarak belirlemektedir.

İran Devrimi'nde Türkiye'nin endişelenmesine yol açan, İran'ın yeni yönetim biçimi değil bu yönetim biçiminin Türkiye'ye ihraç edilebileceğinden duyulan kaygı olmuştur.⁹⁵ Bazı dönemlerde Türkiye-İran ilişkileri bu bağlamda gerilmiş hatta İran'ın Türkiye'de ki yasadışı terör örgütlerine destek verdiği ve bu yöntemle Türkiye'deki laik sistemi yıkmaya çalıştığı iddia edilmiş, bu durum zaman zaman diplomatların karşılıklı olarak çekilmesine dahi neden olmuştur.⁹⁶

İran, İslam devriminden sonra, Türkiye'yi, laik, demokratik ve modern yapısından dolayı hem rakip, hem de kendi rejimine bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bu nedenle rejim ihraç politikası izlemiş ve Türkiye'yi zayıflatmak için PKK terör örgütüne destek sağlamıştır. Ancak son 5-6 yıllık dönem içinde PKK terör örgütünün İran kolu olan PJAK ile mücadele halinde olması, ayrıca Batılı ülkelerin özellikle ABD'nin baskısı altında olması, İran'ı Türkiye politikasında değişiklik yapmaya itmiştir.⁹⁷

Son dönemde İran Türkiye'yle terör konusunda ortak hareket etme yönünde adımlar atmış geçmişte bu konuda yaşanan gerilimler yerini bu konudaki işbirliğine bırakmıştır. İdeolojik farklılıktan doğan korkular sağlanan uzlaşmalarla birlikte geri plana itilmiştir. Ancak her ne kadar bugün durum böyle olsa da her iki ülkenin belleğinde yer etmiş korkular, bu konudaki endişelerin ilerleyen dönemlerde yeniden alevlenmesine neden olabilir.

Sonuç olarak, bugün iki ülke birçok konuda uzlaşa sağlamış olsa da, uluslararası konjonktür sürekli değişim içindedir ve Türkiye-İran ilişkilerinin geleceğinin ne yönde olacağını da büyük ölçüde bu gidişat belirleyecektir. Devletlerin uluslararası arenada duygusal davranmaları beklenemeyeceğinden ötürü,

⁹⁵ Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.158.

⁹⁶ Yavuz Cankara, *Yeni Oyun İran'ın...*, s.209.

⁹⁷ Armağan Kuloğlu, "Türkiye-Suriye-Irak...", s.90.

ne sonsuza kadar dost ne de sonsuza kadar düşman olunacağı söylenemez. İnişli-çıkışlı ilişkiler, ortak kaygılar ya da farklılaşan çıkarlar etrafında daima değişmeye devam edecektir. Bu bağlamda, her ne kadar bugün iki ülkenin çıkarları doğrultusunda birbirine yakınlaşmasından ötürü ideolojik farklılık ilişkilerde sorun teşkil etmiyorsa da, hedef ve çıkar uyumsuzluğunun yaşanması ve zıtlıkların artması durumunda her iki ülkenin de bilinçaltında yer etmiş olan bu unsur gerek bir silah gerek bir korku ve endişe kaynağı olarak iki ülke ilişkilerindeki yerini alacaktır. Sonuç olarak İran ideolojisi, eskisi kadar olmasa da, Türkiye için halen bir güvenlik endişesi yaratmaktadır. Türkiye’de rejimin değiştirilebileceğine dair içsel bir kaygının var olması, İran’ın devrim sonrası büründüğü yapıyla birlikte bu ülkeden rejim ihracı yaşanabileceğine yönelik kaygıları doğurmuştur. Fakat bugün bu kaygılar ikili ilişkilerin çeşitli alanlarda gelişmesi ile birlikte azalmış ve eskisi kadar yoğun bir güvenlik endişesi olmaktan çıkmıştır.

2.4 Etnik Unsurlar

Önceki bölümde belirtildiği gibi Azeriler her iki ülke açısından da hassas birer unsurdur. İran topraklarında yaşayan Azeri nüfus zaman zaman Türkiye-İran ilişkilerinde sıkıntıya yol açan konulardan biri olmuştur. İran resmi makamlarının da desteklediği ileri sürülen bir düşünceye göre Pan-Türkistler, Türkiye’nin desteğini alarak İran’ı parçalamak ve Büyük Azerbaycan’ı kurmak istemektedirler.⁹⁸ İran’da Humeyni devriminden sonra artan Fars-Azeri çekişmesi baskı ve şiddet politikaları ile kontrol altına alınmıştır. Ancak İran’da Azerilerin yoğun olarak yaşadıkları Güney Azerbaycan olarak adlandırılan bölgede muhalefet sürmüş, çeşitli dernekler kurulup dergiler basılmış, Türk dilinde yayınlar yapılmıştır. 1980 yılında Azerbaycanlı milliyetçi aydınlar tarafından kurulan Halk Müslüman Partisi rejimin ağır baskısıyla karşılaşmışsa da, 1996 yılında bu hareketin önde gelenleri yeniden bağımsızlık ve Kuzey Azerbaycan ile birleşme isteklerini dile getirmeye başlamışlardır.⁹⁹

⁹⁸ Emre Bayır, Araz Aslanlı, “Tehdit Merkezli Bir Dış Politika: İran’ın Azerbaycan Politikası”, *Stratejik Analiz*, Cilt:2, Sayı:18, 2001, s.49.

⁹⁹ Emre Bayır, “Fars Milliyetçiliği’nin Gelişimi ve Güney Azerbaycan Milli Direnişi”, *Avrasya Dosyası*, Cilt.5, Sayı:3, Ankara 1999, s.90-124.

İran, Azerbaycan'ın milliyetçi tavrı dolayısıyla bu konuda tedirginlik yaşarken Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dostane ilişkilerde İran'ı endişelendirmektedir. Azerbaycan ise, İran'ın ülkesindeki propaganda biçimli faaliyetlerinden rahatsızlık duyduğunu dile getirmektedir.¹⁰⁰ İran, kendi nüfusu içinde barındırdığı Azeri-Türk kökenli vatandaşların gelecekte bir bağımsızlık hareketinde bulunmalarından ve Türkiye'nin de böyle bir durumu destekleyeceğinden endişe etmektedir. Bu nedenle Türkiye'de ki bazı yasadışı oluşumları desteklediği de ileri sürülmektedir.¹⁰¹

Bunun yanı sıra, Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan güç boşluğu, İran ile Türkiye arasında Orta Asya ve Kafkasya üzerinde lider olma mücadelesi ortaya çıkarmıştır. Bu rekabet daha çok Azerbaycan üzerinde ekonomik, siyasi ve kültürel etkinlik kazanmak üzerine gerçekleşirken, bununla birlikte her iki ülkede Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının Batı'ya aktarımının sağlanacağı boru hatlarını kendi istedikleri güzergâhta var olmasını istemiş ve bu sayede Azerbaycan'ın enerji politikası üzerinde etkili olma gayreti içerisinde olmuştur. Bu durum iki ülke arasında gerçekleşen rekabetin önemli bir parçasını da oluşturmuştur.¹⁰² Türkiye Azerbaycan'la olan bağlarından ötürü herhangi bir sorunda sıklıkla Azerbaycan'ın yanında olmayı seçmektedir. Bu bağlamda, İran'ın Yukarı Karabağ sorununda Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemesi de Türkiye'yi rahatsız eden diğer bir konudur.

Etnik meseleler bazında ikili ilişkiler irdelendiğinde ortaya çıkan bir diğer başlıksa ayrılıkçı Kürt hareketleridir. Her iki ülkede kendi nüfusları içerisinde belli oranlarda Kürt etnik nüfusu barındırmaktadır ve barındırdıkları bu etnik nüfus içerisinde gelişen ayrılıkçı hareketler bugün her iki ülke içinde sorun teşkil etmektedir.

Türkiye uzun yıllardan beri, kendi ülkesindeki Kürt ayrılıkçı hareketlerden olan terör örgütü PKK'nın faaliyetleriyle mücadele içerisinde olmuştur. PKK terör örgütünün faaliyetleri bugünde son bulmuş değildir ve bu örgütün faaliyetleri halen Türkiye'nin en büyük sorunlarından birisini oluşturmaktadır.

¹⁰⁰ İhsan Çolak, "Değişen Stratejiler Işığında İran-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde Yeni Gelişmeler", *Avrasya Dosyası*, Cilt:5, Sayı:3, 1999, s.213-216.

¹⁰¹ Nihat Ali Özcan, "İran'ın Türkiye Politikasında...", s.340.

¹⁰² Cavid Veliev, "Bir Uzak Bir Yakın: İran-Türkiye İlişkileri" 28.06.2007
<<http://uiportal.net/content219.html>> (20.11.2009)

İran'da bugün ülkesindeki Kürt etnik gruptan kaynaklanan ayrılıkçı hareketlerden ötürü sorun yaşamaktadır. 11 Eylül saldırıları sonrasında gelişen Amerika'nın Irak Operasyon'u, İran'ın Kürtlere yönelik endişelerini de artırmıştır. Amerika'nın Irak operasyonu çerçevesinde Kürt oluşumlar ile ittifak yapması ve Kürtleri silahlandırması, bununla birlikte İran'da rejime karşı faaliyet gösteren Halkın Mücahitleri Örgütü'nü desteklemesi, İran'ın ABD'ye karşı duyduğu güvenlik kaygılarının yanı sıra, ülke içindeki Kürt azınlığa karşıda derin güvenlik kaygıları duymaya başlamasına neden olmuştur.

Önceki yıllarda terör örgütü PKK'nın Türkiye'de gerçekleştirdiği yasadışı faaliyetlerde çoğu kez İran'ın da adı geçmiştir. İran'ın Türkiye'de ki terör eylemlerine doğrudan destek sağlaması ya da terör örgütünün özellikle İran sınır bölgelerini kullanarak uyguladığı eylemleri önleyici tedbirler almakta Türkiye'yle işbirliği yapmaması iki ülke ilişkilerini uzun yıllar olumsuz etkilemiştir. Fakat son yıllarda PKK'nın İran'daki uzantısı olan PEJAK terör örgütünün küresel güçler tarafından İran'ın zayıflatılmasına yönelik olarak kullanılmaya başlanması,¹⁰³ İran'ı etnik ayrılıkçı Kürt terörü ile daha etkin mücadele etmesine ve bu konuda Türkiye ile ortak hareket etme noktasına gelmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte her iki ülkede nüfusları içerisinde barındırdıkları Kürt etnik nüfustan ötürü Irak'ın geleceğiyle yakından ilgilenmektedir. Türkiye ve İran'ın sınır komşusu olan Irak önemli ölçüde Kürt etnik nüfusa sahiptir. Irak'ta mevcut olan bu Kürt nüfus bugün ABD'nin de desteğini alarak ülkede önemli bir unsur haline gelmiştir. Irak'ın Amerikan işgaline uğramasından bu yana gelinen son aşamada Irak'ın gelecekte nasıl bir yapıya bürüneceği halen belirsizliğini korumaktadır ve çeşitli parçalanma senaryolarıyla birlikte kuzeyde bir Kürt devleti kurulması da farklı zamanlarda dillendirilmektedir. Bu bağlamda, Irak'ın gelecekte parçalanarak kuzeyinde bir Kürt devleti kurulması olasılığı iki ülkeyi de önemli ölçüde rahatsız etmektedir. Türkiye ve İran'ın, Irak'ın kuzeyinde kurulabilecek etnik yapıya dayalı bir Kürt devletine karşı birlikte hareket ettiklerini söylemek pekte yanlış olmayacaktır. Çünkü her iki ülkede kendi içlerinde Kürt etnik nüfusa sahiptir ve bu nüfusla ilgili çeşitli problemler yaşamaktadır. Bu nedenle bölgede kurulacak bir Kürt

¹⁰³ James Risen, *State of War: The Secret History of the CIA and the Bush Administration*, Pocket Books, New York 2007,s.212-218.

devletinin kendi ülkelerinde yaşayan Kürt etnik nüfusun ayrılma taleplerini doğuracağından endişe etmektedirler.

Aynı zamanda bugün için iki ülkenin de ortak sorunu olan etnik terörün Irakta yuvalanıyor olması Türkiye ve İran'ı bu konuda birlikte hareket etmeye sevk etmektedir. Her iki ülkenin de iç sorunu niteliğindeki bu sorun bugün iki ülkeyi dış politikada ortak hareket etmek noktasına getirmiştir.

Sonuç olarak, etnik unsurlar bazında ikili ilişkilere bakıldığında Azeri ve Kürt etnik unsurlarının iki ülkeyi ayrıştırıcı ve birleştirici rol üstlendikleri görülmektedir. İran içerisinde yaşayan Azeri nüfusun bu ülkede önemli bir çoğunluğa sahip olması ve Türkiye ile çok yakın ilişkilerinin bulunması İran'ı bu konuda tedirgin olmaya itmektedir. Bununla birlikte her iki ülkede nüfusları içerisindeki Kürt etnik nüfusa yönelik bazı kaygılar gütmektedir ve bu durum iki ülkenin özellikle son dönemde ortak hareket ettikleri noktalardan birisini oluşturmaktadır.

Fakat genel olarak son dönem ilişkileri baz alındığında etnik unsurların ayrıştırıcı olmaktan çok birleştirici bir rol üstlendikleri görülmekte, güvenlik kaygıları çerçevesinde Kürt etnik unsurunun iki ülke ilişkilerinde birleştirici rol üstlendiği gözlemlenmektedir. Nitekim İran, kendi ülkesinde yaşayan Azeri nüfus nedeniyle Türkiye'nin Azeri milliyetçiliğini körükleyeceğinden kuşku duymuştur. Fakat bu düşünce Türkiye'nin bölge politikasıyla pekte örtüşmemektedir. Türkiye bölgede istikrarsızlık yaşanmasından en fazla çeken ülkelerin başında gelmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin İran nüfusu içerisinde yerleşik olan Azerilere yönelik olarak ne geçmişte ne de bugün herhangi bir politikası olmamıştır. Bu da zamanla İran'ın bu yöndeki kuşkularında azalmaya sebep olmuştur. Bu durumda iki ülkenin son dönemde birçok alanda yakınlık sağlamaları da etkindir. Tüm bunların yanı sıra geçmişte Türkiye, Kürt etnik terörüne ilişkin İran'dan tehdit algılarken, bugünkü koşullar iki ülkenin bu konuda ortak hareket etme zeminini oluşturmuş ve Kürt etnik terörü her iki ülkenin de ortak güvenlik sorunu haline gelmiştir. Zamanla farklılaşan algılamalar etnik unsurların, geçmiştekinin aksine, bugün için iki ülke güvenlik anlayışına olumlu etki eden bir faktör olarak belirmesine neden olmuştur.

2.5 Sınır Güvenliği

Türkiye-İran sınırı 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla belirlenmiş ve bu antlaşmadan sonra iki ülke arasında toprak için savaş yaşanmamıştır. İki ülke arasında toprak yüzünden bir anlaşmazlık olmamasına karşın, sınırın özellikle Türkiye'ye karşı bazı yasadışı grup veya örgütler tarafından kullanılmasından ötürü güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Osmanlı döneminde Ermeniler tarafından eylem sonrası kaçıp saklanmak için kullanılan İran sınırı, 1920'lerde Kürt isyancılar, 1980'lerden sonra ise terör örgütü PKK tarafından aynı amaçlarla kullanılmıştır.¹⁰⁴

Türkiye-İran kara sınırı, 560 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Buradaki sınırı korumakla görevli birliklerin ve teknik imkânlarının yetersiz oluşu, arazi şartlarının olumsuzluğu, terör faaliyetleri ve sınıra yakın birçok sınır köyünün varlığı gibi faktörlerin yanı sıra iki ülke arasında zaman zaman yaşanan anlaşmazlıklarda sınırı kaçak göç, silah, uyuşturucu ve akaryakıt kaçakçılığı gibi yasadışı faaliyetler için oldukça elverişli bir ortam haline getirmektedir.

Türkiye-İran ilişkilerinin son iki yüz yıllık tarihi incelendiğinde iki ülke arasında yaşanan sorunların temelinde sınır güvenliğinin yarattığı sorunların oldukça büyük bir payının olduğunu görmekteyiz. Sınırın her iki tarafında yaşayan Kürt aşiretlerinin sınırın her iki tarafına da sıklıkla geçiş yapmaları iki ülke arasında sürekli bir sorun teşkil etmiştir. 1890'larda sınırla ilgili sorun daha çok Ermeni meselesinden kaynaklanmıştır. Ermeni kökenli saldırıların İran sınırını kullanarak Doğu Anadolu'da eylemler gerçekleştirmeleri ve daha sonra yine İran sınırından kaçmaları o dönemde iki ülke ilişkilerinde sorunlara neden olmuştur. 1920'lerin ikinci yarısına gelindiğinde ise temel sorun Kürt isyanları olmuştur. O dönemde gerçekleşen Ağrı isyanlarında Kürt isyancılar İran sınırından Türkiye'ye geçerek çeşitli eylemlerde bulunmuştur.

İki ülke ilişkilerinde sınır sorunları yüzünden sürekli anlaşmazlık yaşanırken bu sorunları ortadan kaldırmak amacıyla 1926 yılında Türkiye-İran Güvenlik ve Dostluk Anlaşması imzalanmış fakat bu konudaki sorunlar ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Özellikle 1930 Ağrı İsyanı sırasında bu nedenle iki ülke neredeyse

¹⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, "Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye", (der. Sabahattin Şen) *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, (içinde)Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994,s.332-524; Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 13. Baskı, Ankara 2005.s.88-110.

savaşın eşiğine gelmiş, İran Türkiye'nin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. 1932'de imzalanan anlaşmalarla bu sorun bir süreliğine de olsa çözüme kavuşmuşsa da, 1980 ve 90'lara gelindiğinde yine aynı sınır PKK tarafından yasadışı terör eylemlerinde maksadıyla kullanılmış ve bu durum Türkiye'ye maddi ve manevi zararlar verdiği gibi ikili ilişkilerde de sorunun devam etmesine neden olmuştur.¹⁰⁵

1980-88 yılları arasında gerçekleşen İran-İrak savaşı sırasında Türkiye'nin Kuzey Irak'a düzenlediği operasyonlar, o dönemde bölgedeki Kürtlerle ittifak halinde olmasından ötürü İran'ı rahatsız etmiştir. Türkiye'nin savaş sürerken buraya her hangi bir müdahalede bulunmasını çıkarlarına aykırı bulan İran, Kasım 1984 tarihinde imzalanan bir anlaşmayla kendi topraklarında Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek bir gelişmeye izin vermeyeceğini taahhüt etmiştir. Bu anlaşmayla birlikte, İran-İrak savaşı bitene dek, İran sınırı kullanılarak Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen terör faaliyetlerinin sayısı ciddi oranda azalış göstermiştir. Savaşın bitimini izleyen Şubat 1999'da PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan yakalanmış ve bu duruma tepki olarak gerçekleştirilen en büyük gösteriler İran'da ki PKK'lular tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde de sıkça İran sınırından Türkiye'de terörist faaliyet gerçekleştirmek maksadıyla geçişler olmuş bu durum iki ülke ilişkilerini yeniden gerginleştirmiştir. Bunun ardından gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde iki ülke dışişleri müsteşarlığı seviyesinde yılda iki kez toplanacak bir çalışma grubu kurulmasını kararlaştırmış, bu karar doğrultusunda ikili bölgesel ve uluslararası konularda danışmalarda bulunulması kararına varılan mutabakat zaptı Ocak 2000'de imzalanmıştır. Bununla birlikte PKK konusunda Türkiye ve İran arasında bir işbirliği gerçekleştirmeye başlamış ve uzun yıllar ikili ilişkileri sekteye uğratan bu sorun büyük oranda ortadan kalkmıştır.¹⁰⁶

Neyse ki son yıllarda, Türkiye-İran ilişkilerini uzun yıllar olumsuz etkileyen sınır güvenliği konusunda olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. İki ülke arasında terörle mücadele ve sınır güvenliği alanlarında işbirliği mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu kapsamda imzalanmış olan anlaşmalar gereğince zaman zaman sınır güvenliği toplantıları yapılmaktadır. Örneğin, İran'dan gelen heyetle Haziran 2009'da Hakkâri'de bir toplantı yapılmış ve toplantıda terör ve kaçakçılıkla mücadelenin yanı

¹⁰⁵ Gökhan Çetinsaya, Talha Köse, "SETA-İran Dosyası".

<http://www.setav.org/document/ST2_706_SETA_Iran_Dosyasi.pdf > (14.12.2009)

¹⁰⁶ Ibid.

sıra ticari konularda da fikir alışverişinde bulunulmuştur.¹⁰⁷ Bununla birlikte iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla karşılıklı olarak üst düzey ziyaretlerde bulunulmaktadır. Son olarak, İran cumhurbaşkanı tarafından 14-15 Ağustos 2008 tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirilen ziyaret sırasında “Uyuşturucu Kaçakçılığı, Organize Suçlar ve Terörizmle Mücadelede İşbirliği Anlaşması” imzalanarak bu konularda ortaklaşa hareket edileceği mesajı verilmiştir.¹⁰⁸ Bu anlaşmanın 4.maddesinde terör örgütü; “terör eylemi organize etmek veya gerçekleştirmek üzere anlaşmalı olarak hareket eden üç ve ya üçten fazla kişinin oluşturduğu ve birbirleriyle yapısal ilişkileri bulunan örgütlü birliktelik”¹⁰⁹ olarak tanımlanmıştır.

Son yıllarda, iki ülke ilişkilerindeki en büyük sorunlardan birisi İran'ın İslamcı ve ayrılıkçı Kürt terör hareketlerini desteklediği ve bu amaçla sınırdan yasadışı geçişlere göz yumduğu iddiası olmuştur. Günümüzde bu konular önemini yitirdiği gibi sınır güvenliğinin sağlanması ve terörizme karşı mücadelede işbirliği Türkiye-İran ilişkilerinde ön plana çıkmıştır. Önceleri PKK faaliyetleri Türkiye ile İran arasında ciddi sorunlara yol açarken şimdi iki ülkeyi işbirliği yapmaya sevk eden bir faktör olmuş, teröre karşı tutum ve sınır güvenliğinin yeterince sağlanmasından kaynaklanan sorunlar yerini işbirliğine bırakmıştır.

Türkiye-İran sınırının terör faaliyetlerine yönelik yasadışı geçişlerde kullanılması konusunda karşılıklı işbirliği çerçevesinde gelişme sağlanmıştır. Fakat sınır yalnızca terör eylemlerine yönelik geçişlerde kullanılmamaktadır. Türkiye; Afganistan, Pakistan, Irak, İran, Bangladeş gibi ülke vatandaşlarının Avrupa ülkelerine geçişi için transit güzergâh konumundadır. Doğu-batı geçiş güzergâhı üzerinde bulunan Türkiye kaçak göçmen faaliyetlerine maruz kalan ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşmayı hedefleyen kaçak göçmenlerin arasında çoğunlukla İranlı göçmenlere de rastlanmaktadır. Türkiye'ye illegal yollarla giriş-çıkış yapmaya çalışırken veya ülkemizde yasadışı konumda iken yakalanan yabancıların sayısı 1995 yılında 11362 iken, 2000 yılında 94514'e yükselmiş, 2001 yılında 92.365, 2002 yılında 82.825, 2003 yılında 56.219, 2004 yılında 61.228 ve

¹⁰⁷ İHA: “Türkiye İran Sınır Güvenliği Toplantısı”

<<http://www.iha.com.tr/haber/detay.aspx?nid=75821&cid=5>>(16.05.2010)

¹⁰⁸ Anlaşma Metninin İçeriği için Bakınız: Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi Sitesi,

<<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0671.pdf> > (18.12.2009)

¹⁰⁹ Ibid.

2005 yılında ise 57.428 olarak tespit edilmiştir.¹¹⁰ 1995-2007 yılları arasında Türkiye’de yakalanan yasadışı göçmen sayısı 700.000’i aşmıştır.¹¹¹ Yapılan araştırmalar günümüzde gerçekleştirilen yasadışı göç faaliyetlerinin terör örgütleri başta olmak üzere çeşitli illegal örgütler tarafından düzenlendiğini göstermektedir. Bu durumda terör örgütlerinin yasadışı göç organizasyonlarından önemli ölçüde bütçe sağladığı ortaya çıkmaktadır.

Yasadışı göç faaliyetleri karşısında çeşitli çözümler geliştirmeye ve yakalanan kaçak göçmenlere ilişkin sorunları çözmeye çabalayan Türkiye, bu kapsamda gerçekleştirilen, göçe kaynaklık eden ülkelerle anlaşma girişimleri sonucunda, Suriye, Yunanistan, Kırgızistan, Romanya ve Ukrayna ile geri kabul anlaşmaları imzalamıştır. 2001 yılında İran’a da ‘Geri Kabul Anlaşması’ imzalanması teklif edilmiş fakat henüz Türkiye-İran arasında bu yönde bir anlaşmaya varılamamıştır.¹¹²

Sonuç olarak, iki ülke arasındaki sınırın denetiminin, arazi koşulları gibi nedenlerle, oldukça güç olması ve coğrafik olarak doğu-batı geçiş güzergâhı üzerinde yer alması, sınırda kaçakçılık, yasadışı göç faaliyetleri gibi sorunların tümüyle ortadan kalkmasını engellemektedir. Bununla birlikte sınır güvenliği konusu uzun yıllar, özellikle terör bağlamında, Türkiye-İran arasında ciddi bir sorun olmuş olsa da; bugün bu konu da varılan çeşitli uzlaşmalar neticesinde, sınırda güvenliğin sağlanmasına ilişkin önlenebilir problemler büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

¹¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti, İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Etütler Merkezi, “Avrupa Birliği Bağlamında Yasadışı Göçle Mücadele”, <http://www.arem.gov.tr/rapor/bilgi/AB_yasadisi_goc.htm> (18.02.2010)

¹¹¹ Türkiye Cumhuriyeti, Emniyet Genel Müdürlüğü, “Yasadışı Göç ve Göçmen Kaçakçılığı” <<http://www.egm.gov.tr/hizmet.yabancilar.goc.asp>> (18.02.2010)

¹¹² Ibid.

SONUÇ

Güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin ilgi alanındaki temel uğraş alanlarından birisi olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu disiplin içerisinde ulusal ve uluslararası güvenlik başlıkları etrafında şekillenen güvenlik kavramı, daha özel olarak askeri güvenlik, enerji güvenliği, sınır güvenliği gibi alt başlıklara da ayrılmaktadır.

Herhangi iki ülke arasındaki ilişkilere etkisi bakımından güvenlik, bazı faktörleri içermekte ve bu faktörler, küresel, bölgesel ya da ikili faktörler olabilmektedir. Bu unsurların neler olduğu ise günün koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Günümüzde etnik ya da dini çatışmalar, terör ve enerji güvenliği gibi konuların güvenlik kavramı çerçevesinde ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Günümüzde Türkiye-İran ilişkilerinin işleyişine etki eden güvenlik unsurlarının ikili olmaktan ziyade bölgesel unsurlar olduğu gözlemlenmektedir. Öyle ki temelde ikili unsur olarak ifade ettiğimiz sınır güvenliği konusu dahi bölgenin etnik yapılanmasının iç içe geçmişliğinden ve bölge coğrafyasında sınırların keskin hatlarla çizilememesinden büyük ölçüde etkilenmektedir.

Güvenlik bağlamında ilişkilere etki eden bölgesel unsurların başında hiç şüphesiz ki Irak konusu gelmektedir. Irak, Türkiye ve İran'ın sınır komşusu olmanın yanı sıra barındırdığı etnik unsurlardan ötürü de her iki ülkeyi yakından ilgilendirmektedir. ABD işgalinden bu yana, Irak için istikrarlı bir ortam halen sağlanabilmiş değildir. Yanı başlarında bulunan istikrarsız bir Irak her iki ülkenin de güvenlikleri açısından tercih ettikleri bir durum değildir. Bununla birlikte her iki ülkeyi de birebir ilgilendiren Kürt etnik nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Kuzey Irak'ın geleceği de halen belirsizliğini korumaktadır. Gelecekte bu bölgede kurulması muhtemel bir Kürt devleti iki ülkenin de sıcak bakmadığı bir olasılıktır. Bununla birlikte iki ülke de Irak'ın kuzeyinde yuvalandığı bilinen Kürt etnik milliyetçiliğine dayalı terör örgütü PKK/PJAK ile mücadele halindedir. Her iki

ülkenin de güvenliğini yakından ilgilendiren bu nedenler, Türkiye ve İran'ı Irak konusunda birlikte hareket etmeye sevk etmektedir.

Kürt etnik milliyetçiliğine dayalı terör olgusu uzun yıllardan bu yana Türkiye'nin en büyük iç güvenlik meselelerinden birini oluşturmaktadır. Terör örgütü PKK'nın yürüttüğü faaliyetler Türkiye'nin maddi/manevi büyük kayıplar yaşamasına yol açmıştır. Örgütün Türkiye'de gerçekleştirdiği eylemlerde İran sınırını kullanması ve örgüte destek veren ülkeler içerisinde İran'ın adının da sıklıkla anılması uzun yıllar Türkiye-İran ilişkilerini olumsuz etkileyen unsurlar arasında yer almıştır. Ancak son yıllarda durum değişime uğramış, PKK'nın İran uzantısı olan PJAK'ın İran'da sıklıkla gerçekleştirmeye başladığı terör faaliyetleri neticesinde İran PKK konusunda Türkiye ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Her ne kadar İran'ın halen PKK'ya çeşitli biçimlerde destek sağlamaya devam ettiği öne sürülüyor olsa da, iki ülkenin bu konuda geçmişe oranla oldukça önemli ilerleme kaydettiği söylenebilir.

Bununla birlikte, PKK konusunda son dönemde gerçekleştirilen işbirliğini bir kenara bırakırsak, İran ve Türkiye'nin terör örgütlerine karşı genel tavırlarının birbirinden oldukça farklı olduğu söylenebilir. Türkiye terör konusunda oldukça net bir tutum sergileyerek terörün her türlüsüne karşı olduğunu sürekli dile getirirken, İran'ın Ortadoğu'da ki bazı örgütlerle temas halinde olduğu bilinmektedir. İran'ın geçmişte Türkiye'deki pek çok terör olayında adının geçmiş olması ve bugün halen birçok terör örgütü ile irtibat halinde olduğunun bilinmesi, İran'ın gelecekte PKK'ya yönelik tavrının bugünkü haliyle sürüp sürmeyeceği hususundaki şüpheleri artırmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse, bir güvenlik unsuru olan terör konusu bugün için geçmiştekinin aksine Türkiye-İran ilişkilerinde birleştirici bir rol oynamaktadır. İki ülke son dönemde Kuzey Irak'ta bulunan PKK kamplarına eş zamanlı operasyonlar gerçekleştirmiş, İran sınırından terörist geçişlerinin önlenmesi ve yakalanan örgüt üyelerinin iadesi konularında uzlaşma sağlanmıştır. İran'ın terör örgütleriyle geçmişten bugüne kurduğu ilişkiler ve yakın zamana kadar Türkiye'deki terör faaliyetlerine verdiği destek gelecekte bu konuda yeniden olumsuz bir tutum sergileyebileceğine dair kuşklar ortaya çıkarsa da, mevcut endişelerin düzeyi bugün için ilişkilerin gidişatını olumsuz etkileyecek boyutta değildir.

Türkiye-İran ilişkilerine güvenlik bağlamında etki eden bir diğer unsur ise sınır güvenliği konusudur. Türkiye-İran arasındaki sınır genellikle yüksek dağlık alanlardan geçmektedir. Bölgenin coğrafi özelliklerinin yanı sıra iklim koşullarının da oldukça sert olması sınırda denetimin sağlanmasını güçleştirmektedir. Bununla birlikte, bölgenin etnik dağılımındaki iç içe geçmişlikten ötürü, sınır uzun yıllardan bu yana yerel halk tarafından karşılıklı geçişlerle ihlal edilmiştir. Aynı zamanda, sınırın doğu-batı geçiş güzergâhı üzerine bulunması insan kaçakçılığı amacıyla kullanılmasına neden olduğu gibi, bölge halkının ekonomik olanaklardan büyük ölçüde yoksun olmaları bölgede daha farklı birçok kaçakçılık (uyuşturucu, patlayıcı madde, akaryakıt vs.) eylemlerinin gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Bölge halkının yanı sıra PKK terör örgütü de buradaki kaçakçılık faaliyetlerinden önemli ölçüde nemalanmaktadır. Terör örgütü PKK aynı zamanda sınırdan yasadışı geçişler yapmak suretiyle Türkiye’de bugüne dek pek çok terör eylemi gerçekleştirmiştir.

Sınır güvenliğinin aksamasından kaynaklanan bu gibi problemler Türkiye-İran ilişkilerinde uzun yıllar sorun yaratmışsa da son yıllarda karşılıklı varılan uzlaşmalar neticesinde sınır güvenliği konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda zaman zaman iki ülke arasında sınır güvenliği toplantıları yapılmakta, güvenliğin yeterli ölçüde sağlanması maksadıyla fikir alışverişlerinde bulunmaktadır.

İkili ilişkilerde göze çarpan bir diğer güvenlik faktörü ise İran’ın nükleer çalışmalarıdır. Bilindiği üzere nükleer teknoloji, enerji temininde kullanılabilceği gibi nükleer silah üretmek maksadıyla da faydalanılabilen çift yönlü bir yapıya sahiptir. İran’ın özellikle İsrail’e yönelik tehditkâr söylemleri, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu’nun İran’daki denetimlerini dilediği gibi yürütememesi gibi nedenler, arasının pek de iyi olmadığı birçok Batılı ülke, ABD ve İsrail tarafından okların İran’a çevrilmesine neden olmaktadır. İran’ın nükleer teknoloji geliştirme konusundaki ısrarlı tutumu özellikle Batılı güçler tarafından olumlu karşılanmamakta ve İran bu nedenle bazı yaptırımlara ve silahlı müdahale tehditlerine maruz kalmaktadır. İran’ın nükleer çalışmalarındaki asıl amacının nükleer silah üretmek olduğunu ileri süren ülkeler İran’ın nükleer program yürütmesine karşı çıkmaktadırlar. Bu hususta, diğer pek çok ülke gibi İran’ın da nükleer teknoloji geliştirme hakkı olduğunu savunan Türkiye, uluslararası alandan büyük ölçüde dışlanan İran ve Batılı güçler arasında arabuluculuk rolü üstlenmektedir.

Türkiye'nin bu tavrında Irak'ta tecrübe edilenler sonrasında bölgede böylesine olumsuz bir durumun tekrar yaşanmaması yönündeki çabalarda etkili olmaktadır. Şüphesiz ki İran'a gerçekleşecek olası bir askeri operasyondan olumsuz etkilenecek ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Olası bir savaş durumunda, Türkiye'nin İran'dan doğalgaz sevkiyatı önemli ölçüde sekteye uğrayacaktır. Türkiye-İran arasındaki ticari ilişkiler de bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Bununla birlikte, Türkiye-İran sınırının güvenliği hususunda ciddi sorunlar ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda dünya petrol fiyatlarında ciddi bir artış söz konusu olacaktır. Tüm bu nedenler, Türkiye'yi İran'ın nükleer teknoloji geliştirmesi konusunda yaşanan gerginliğin giderilmesi yönünde çaba sarf etmeye itmektedir. Türkiye elbette bu duruma karşı olan diğer tüm ülkeler gibi İran'ın nükleer silah üretmesine karşıdır. İran'ın olası bir girişimi bölgedeki birçok ülkenin de nükleer silah üretme arzusunu tetikleyebilir. Öyle ki bugün bölgedeki birçok ülke nükleer enerji elde etmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Nükleer enerji üretiminin nükleer silahlanmaya dönüşmesi bölge güvenliği açısından çeşitli riskleri de beraberinde getirecektir. Türkiye bugün için üstlendiği arabuluculuk rolüyle bölge güvenliğiyle birlikte kendi güvenliğini de tehlikeye atacak olası bir oluşumun önüne geçmek için çaba sarf etmektedir.

İran, birçok devletin yaptırım tehditlerine maruz kaldığı bu durum karşısında Türkiye'nin olumlu çabalarından oldukça memnundur. Türkiye'nin, İran'ın nükleer teknoloji geliştirmesi hususundaki tutumu uluslararası alanda giderek yalnızlaşan İran'ı memnun etmekte, Türkiye'nin arabuluculuğu ve desteği Türkiye-İran ilişkilerine olumlu katkı sağlamaktadır.

Türkiye-İran ilişkilerine etki eden bir diğer unsur enerji güvenliğidir. Bilindiği üzere Türkiye ihtiyaç duyduğu doğalgazın yüzde 20-25'lik kısmını İran'dan temin etmektedir. İran'dan doğalgaz temininde zaman zaman sıkıntılar yaşayan Türkiye bu konuda alternatifler yaratma girişimlerinde bulunmakla birlikte, İran'la olan mevcut anlaşmalarını da yenilemekte ve İran'da doğalgaz arama ve üretme faaliyetlerinde bulunmak üzere anlaşmalar yapmaktadır.

Enerjiye olan bağımlılığın giderek fazlaştığı günümüz şartlarında, enerjiye ihtiyaç duyan ülkeler enerji sağlayıcılara ulaşmak için çaba sarf ederken, enerji sağlayıcısı konumunda olan ülkelere var olan kaynaklarını çeşitli pazarlara

ulaştırmanın gayreti içerisindeyler. Her iki tarafın da ihtiyaç duyduğu şey alternatiflerin çoğaltılmasıdır. Tek bir alıcıya ya da tek bir sağlayıcıya bağımlı olmak enerji güvenliği açısından risk oluşturmaktadır. Bir ülke enerji teminini yeterli düzeyde sağlayamadığı takdirde o ülkede hayat durma noktasına gelebilecektir. Bu nedenle enerji kaynaklarına ulaşmak ve enerji güvenliklerini sağlamak ülkeler için hayati önem taşımaktadır.

Enerjinin aktarımında önemli yer tutan boru hatları bu kapsamda oldukça önemlidir. Boru hatları kaynak ülkeleri uzak pazarlara taşıırken, hattın geçtiği ülkelere de gelir sağlamakta, enerji geçişi konusunda söz sahibi yapmaktadır. Bu kapsamda son dönemde üzerinde çalışılan projelerden birisi de NABUCCO projesidir. Bu proje ile Ortadoğu ve Hazar bölgesi doğalgaz kaynaklarının batıya aktarımı öngörülmektedir. Türkiye bu proje kapsamında inşa edilecek hattın önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Hattın doğalgaz temininin sağlanması aşamasında yer alacak ülkeler arasında İran'ın da adı geçmektedir. İran doğalgazının bu hat üzerinden batıya aktarımı söz konusu olduğu takdirde İran mevcut rezervlerini ulaştıracak yeni bir pazara kavuşmuş olacak, Türkiye'nin İran için önemi artacaktır.

Hazar kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması amacıyla inşa edilecek boru hatları konusunda ise İran ve Türkiye'nin istekleri birbirinden farklıdır. İran boru hattının Rusya-Kazakistan-Türkmenistan-İran güzergâhında yer almasını isterken, Türkiye aktarımın Azerbaycan-Türkiye arasında inşa edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı üzerinden gerçekleşmesini istemektedir. Her iki ülke de enerji güvenlikleri açısından boru hattının kendi öngördükleri güzergâhta ilerlemesinden yanadır. Bununla birlikte İran boru hattının Azerbaycan'dan geçmesini milli çıkarlarına aykırı bulmakta, Türkiye ise Azerbaycan'ın yanında yer almaktadır. Neticede, Hazar enerji kaynakları konusunda Türkiye ve İran'ın çıkarları ve güvenlik kaygıları örtüşmemektedir.

Bununla birlikte, ABD, Ermenistan, İsrail ve Azerbaycan devletleriyle iki ülkenin geliştirdiği ilişkiler arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. ABD-Türkiye ilişkileri için stratejik ortaklık kavramı sıklıkla telaffuz edilmekteyken, ABD-İran ilişkileri oldukça gergin seyretnmektedir. Son yıllarda ABD-İran ilişkilerinin güvenlik kaygıları etrafında şekillendiği ve her iki ülkenin de karşılıklı olarak birbirinden tehdit algıladığı söylenebilir. Türkiye ve İran'ın ABD ile olan ilişkileri birbirinden

oldukça farklı olmasına karşın, bugün için Türkiye-İran ilişkilerinde bir güvensizlik yaşanmasına neden olmamaktadır. Bu durumda Türkiye'nin tek yönlü bir politika izlemek yerine dengeli bir dış politika anlayışıyla hareket ediyor olmasının etkisi büyüktür. İran nükleer çalışmalarına ilişkin ABD'nin sert çıkışları karşısında Türkiye arabuluculuk rolü üstlenmekte ve ABD ile ortak hareket etmek yerine uzlaşma yolunu seçmektedir.

Türkiye ve İran'ın Ermenistan'la olan ilişkileri de iki ülkenin zıt tutum sergilediği alanlardan birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkileri yok denecek düzeydedir. Bilindiği üzere Ermenistan'ın Türkiye'ye yöneltmekte olduğu Ermeni soykırımı suçlamaları Türkiye-Ermenistan arasında ilişki kurmayı güçleştiren en temel nedendir. Buna karşın İran özellikle ülkesinde yaşayan Azerilere yönelik politikaları çerçevesinde Ermenistan'la yakın ilişkiler yürütmekte, bununla birlikte karşılıklı birçok çıkarı dayalı olarak yürütülen Ermenistan-İran ilişkileri olumlu seyretmektedir.

Türkiye ve İran'ın Azerbaycan'la olan ilişkileri de birbirinden farklıdır. İran nüfusunun büyük bir bölümü Azerilerden oluşmaktadır. Bu faktör İran'ın Azerbaycan'la olan ilişkilerinde önemli bir rol oynamaktadır. İran kendi ülkesinde yaşayan Azerilerin Azerbaycan'la birleşme taleplerinden çekinmekte, bu nedenle Azerbaycan'ın kendi ülkesindeki Azeriler için bir cazibe merkezi haline gelmesini engellemek istemektedir. Türkiye'nin ise Azerbaycan'la yakın ilişkileri bulunmaktadır. Türkiye'nin birçok konuda Azerbaycan'ın çıkarlarını gözetmesi İran'ı rahatsız etmektedir. İran Azerbaycan'ın kalkınmasına kendi güvenliği açısından karşı konumdayken, Türkiye pek çok konuda Azerbaycan'ın yanında yer almaktadır. İlişkilerdeki bu farklılık kimi zaman Türkiye-İran ilişkilerine olumsuz etki yapmaktadır.

İran'ın ülke nüfusu içerisinde önemli ölçüde Azeri nüfusa sahip olması ve ülkede yaşayan Azerilere ilişkin çeşitli bölünme, ayaklanma senaryolarının bulunması İran'ı Azeriler konusunda çeşitli politikalar üretmeye itmektir. Bununla birlikte, geçmişten buyana Türkiye'nin Azerilere yönelik olumlu tutumu İran tarafında kaygılar yaşanmasına yol açmıştır. Ancak Türkiye'nin bugüne dek İran'da yaşayan Azerilere yönelik herhangi bir politika gütmemiş olması, buna ek olarak son dönemde ilişkilerin olumlu seyrediyor olması ve Türkiye'nin dış politikası gereğince

komşularında herhangi bir iç çatışma ya da istikrarsızlıktan dikkatle kaçınıyor olması İran'ın bu konudaki kaygılarını geri plana itmiş benzetmektedir.

İki ülkenin İsrail ile ilişkileri de genel olarak birbirinden ayrılmaktadır. Bugün İran ve İsrail arasında ciddi bir sürtüşme mevcuttur. Bu durum karşılıklı tehditlerle devam etmektedir. Türkiye İsrail arasında da son dönemde ilişkilerde aksaklığa yol açacak çeşitli durumlar yaşanmıştır, fakat bu gerilimin düzeyi İsrail-İran arasında yaşanan gerilim boyutunda değildir. İsrail-İran arasındaki gerilim her iki ülkeyle de ilişkileri bulunan Türkiye'yi dengeli bir politika izlemek durumunda bırakmaktadır. Türkiye'nin İsrail'le imzalamış olduğu Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması İran için tedirginlik kaynağıdır. İran'ın füze teknolojisine yönelik önlem almak isteyen İsrail bu konuda Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymaktadır. İran ise, kendi güvenliği için Türkiye'nin İsrail'le yakın ilişkiler yürütmesini istememekte, Türkiye'nin İsrail'le yakın ilişki kurması İran tarafında güvenlik kaygıları yaşanmasına yol açmakta, ilişkilerden duyulan rahatsızlık İranlı yetkililer tarafından da zaman zaman dile getirilmektedir. Buna karşın son dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinin pek de olumlu seyretmiyor olması İran tarafından memnuniyetle karşılanmakta, bu durum bugün için İsrail'le olan ilişkilerin Türkiye-İran ilişkilerinde bir sorun yaratmasını da engellemektedir.

Netice itibarıyla, Türkiye ve İran'ın sayılan bu ülkelerle farklı diyaloglar yürütmesinin güvenlik çıkarlarına ters düşecek oranda ilişkileri olumsuzlaştırması gibi bir durum bugün için söz konusu değildir. Türkiye ve İran arasında geliştirilen ilişkilerin olumlu seyrediyor olması bu farklılıkların ikili ilişkilerde ciddi bir sorun yaratmasının önüne geçmektedir.

Türkiye-İran ilişkilerine etki eden bir diğer etmense ideoloji unsurudur. 1979 İran İslam Devrimi sonrasında, İran siyasal sistemi Şii İslam anlayışına dayalı bir ideolojik çerçeve etrafında şekillenmiştir. Bugün halen Şii İslam'a dayalı bir ideolojik rejimle yönetilmekte olan İran İslam Cumhuriyeti'ne karşın, Türkiye Cumhuriyeti laiklik ve demokrasi ilkelerini benimsemektedir. İki rejim arasındaki bu farklılık her iki ülkenin de uzun yıllar birbirinden tehdit algılamasına yol açmış, İran Türkiye'deki laik rejimi kendi rejimi açısından tehdit olarak görürken, İran'da ki mevcut ideolojik rejim ise "Türkiye İran olur mu?" kaygılarına neden olmuştur. İran, devrimin ilk yıllarında rejim ihraç politikası izlediği endişelerine yol açacak

eylemlerde bulunurken, Türkiye’de gerçekleşen pek çok faili meçhul cinayette de İran bağlantısı olduğu ileri sürülmüştür. Uzun yıllar her iki ülkede de yankı bulan rejime yönelik karşılıklı tehdit algılamaları günümüzde ikili ilişkilerin olumlu ilerleyişiyle geri plana itilmiş görünmektedir.

İki ülke arasında yaşanan problemler, teröre ilişkin sorunları da kapsayacak biçimde büyük oranda sınır güvenliğine ilişkin yaşanmıştır. Türkiye’nin PKK terör örgütüne karşı uzun yıllardan beri mücadele vermesi ve buna karşın İran sınırının bu örgüt faaliyetlerinde sıkça kullanılması ve İran’ın bu konuya ilişkin tutumu Türkiye-İran arasında uzun yıllar gerilim unsuru olmuştur. Bununla birlikte iki ülke arasındaki ideolojik farklılıktan doğan sıkıntılarda uzun yıllar ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

Her ne kadar yukarıda sıraladığımız sorunlar sebebiyle ikili ilişkiler uzun yıllar sekteye uğrasa da bugün Türkiye-İran ilişkilerinde Irak’ın toprak bütünlüğü ve PKK ile mücadelede karşılıklı işbirliği yaşanmakta, geçmişte özellikle terör konusu iki ülke ilişkilerinde olumsuzluk unsuruyken bugün birleştirici rol oynamaktadır. İran ve Türkiye arasında ticari faaliyetlerin artırılması yönünde çaba sarf edilirken, enerji ve boru hatları gibi konularda fikir birliğine varılmakta, Türk işadamlarının İran’da yatırımları artmaktadır. Türkiye-İran ilişkilerinin gelecekte nasıl bir şekle bürüneceğini şimdiden kestirebilmek oldukça güç olsa da, mevcut ilerleyişinin iki ülke ilişkileri ve bölgesel güvenlik açısından olumlu sonuçlar doğuracağı söylenebilir.

Türkiye’nin İran ile ilişkilerinde var olan yaklaşımı, işbirliğine açık fakat sınırlı düzeyde işbirliği öngören bir politika olarak tanımlanabilir. Türkiye bu yaklaşımla, İran ile kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda ilişkilerini sürdürürken, İran’ın uluslararası ortamdan tamamen soyutlanmasının da önüne geçmiş olmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD’nin Afganistan ve Irak’a düzenlediği operasyonlarla birlikte İran’ı da tehdit olarak algıladığının altını sıklıkla çizmesi İran’ın uluslararası ortamda yalnızlaşmasına yol açmıştır. İran’ın izlediği batı karşıtı politikaları nedeniyle uluslararası camiadan giderek dışlanması ve 11 Eylül saldırıları sonrasında gelişen olaylarla birlikte, ABD tarafından kendisine yönelebilecek olası bir saldırıdan çekinmeye başlaması, İran’ı Türkiye ile olan ilişkilerini düzeltmeye yönelten faktörlerden biri olmuştur.

İran ve Batı ülkeleri arasındaki ilişkilerin düzelmesi durumunda Türkiye'ye büyük bir avantaj sağlaması beklenmektedir. Bunun yanı sıra, Avrupalı güçler ve ABD'nin İran'a karşı tutumlarının hiç de sıcak olmadığı günümüz ortamında, Türkiye'nin İran ve Batı ile ilişkilerinde dengeli bir tavır takınmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Ancak bu ülkelerin etkisi Türkiye-İran ilişkilerini sınırlayan tek faktör değildir. İki ülke arasındaki ideolojik farklılıkların yanı sıra, bölgesel politikaya ilişkin olarak zaman zaman yaşanan ayrışmalarda Türkiye-İran ilişkilerinin gidişatını etkilemektedir. Türkiye'nin ABD ve İsrail'den uzaklaşması İran tarafından her zaman olumlu karşılanırken, Türkiye'nin Filistin meselesindeki yaklaşımı, bölge ülkelerine ilişkin olarak işbirliğini öne çıkarma girişimi ve nükleer enerji ile ilgili olarak İran'ın karşısında yer almayışı, İran'ın Türkiye'yi bölgede güçlü ve kendine rakip bir devlet olarak algılamasına ve kaygılanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle İran kendi ekonomik ve siyasi çıkarları açısından Türkiye ile ilişkilerin ilerletilmesini savunurken bu iyi ilişkilerin yüksek düzeyli işbirliğine dönüştürülmesine çokta sıcak bakmamaktadır.

Özetlemek gerekirse, uluslararası ortam sürekli bir değişim halindedir ve bu değişim ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerine de yansımaktadır. Geçmişten gelen kemikleşmiş sorunlar ortaya çıkan yeni durumlarla birlikte çözüme kavuşabilmekte, buna karşın yeni gelişmelerle birlikte tekrar sorun haline dönüşebilmektedir. Bu büyük ve hızlı devinim sürecinde ülkelerin dış politikaları da aynı hızla değişmekte, çatışan taraflar ve müttefikler sürekli farklılaşmaktadır. Bu bağlamda bugünün koşulları Türkiye ve İran'ı pek çok konuda işbirliği gerçekleştirmeye itmiş, geçmişten bu yana ilişkilerde süre gelen güvenlik sorunlarının pek çoğu ortaya çıkan işbirliği durumlarıyla birlikte bugün için çözüme kavuşmuş ya da geri plana itilmiştir. Fakat bu durumun kalıcı bir iyileşme olduğunu söylemek oldukça güçtür. İki ülke güvenlik çıkarları örtüştüğü oranda işbirliği gerçekleştirmeyi sürdürecektir, ortaya çıkan uyuşmazlıklar ani manevraları da beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

1.Kitap ve Makaleler

- Acaroğlu, Mustafa. “Biyokütle Enerjisinin Global Potansiyeli, Biyoenerji Politikaları, Avrupa Birliği ve Türkiye”, *I.Ege Enerji Sempozyumu ve Sergisi*, Mayıs 2003, s.4.
- Akdemir, Salih. “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, *Avrasya Dosyası* (Arap Dünyası Özel), Cilt:6, Sayı:1, ASAM Yayınları, Ankara 2000, s.201.
- Al-Sayyid, Mustapha Kamel. “Arap Ülkelerinde Meşruiyet ve Güvenlik” (der. Augustus Richard Norton) *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik: Yeni Yönelimler*, (içinde) Büke Yayınları, Mayıs 2000, s.89.
- Altın, Vural. *Bilim ve Teknik Dergisi*, Nükleer Enerji Eki, TÜBİTAK Yayınları, Ağustos 2004, s.4.
- Arı, Tayyar. *2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999(a).
- Arı, Tayyar. *İran, Irak ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004(a).
- Arı, Tayyar. “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, (der. İdris Bal), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*,(içinde), Nobel Yayınları, Ankara 2004(b), s.667-699.
- Arı, Tayyar. “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler”, (der. İdris Bal), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*,(içinde) Nobel Yayınları, Ankara 2004(c), s.703-706.
- Arı, Tayyar. *Irak, İran, ABD ve Petrol*, 2.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2007(a).
- Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2007(b).
- Armaoğlu, Fahir. “Değişen Dünyada Balkanlar ve Türkiye”, (der. Sabahattin Şen) *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, (içinde)Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994,s.332-524.
- Atlıoğlu, Yasin. “2008 Yılında Suriye ve Lübnan’ın Kronolojisi”, 27.12.2008
http://www.bilgesam.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=248:2008-yilinda-suriye-ve-luebnannkronolojisi&catid=77:ortadoguanalizler&Itemid=150

(13.02.2010)

- Aydın, Mustafa; Nihat Ali Özcan; Neslihan Kaptanoğlu, “Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye”, TEPAV Orta Doğu Çalışmaları II, Temmuz 2007.<http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/iragin_gelecegi_ve_turkiye.pdf> (26.10.2009)
- Aydugan, Fatih. “İran’ın Nükleer Programı” *Stratejik Boyut Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2, Mart 2006, s.26.
- Ayhan, Veysel. *İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006.
- Ayhan, Veysel. “Türkiye-İrak İlişkileri: Bölge Ülkelerinin Irak Politikası Bağlamında Bir Analiz” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1, Sayı:9, Eylül 2009, s.26-27.
- Bal, Mehmet Ali. *Modern Devlet ve Güvenlik*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Bal, İdris. “Terörizm, Liberal Devlet ve Uluslararası İşbirliği” (der. Tülin İçli-Fatih Karaosmanoğlu) *Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik*,(içinde) Nobel Yayınları, Ankara 2003, s. 87.
- Baldwin, David A.,”The Concept Of Security,Review of International Studies” (der.Kamer Kasım-Zerrin A.Bakan)*Uluslararası Güvenlik Sorunları*(içinde), 1.Baskı, Ankara 2004, s. 14-21.
- Bayır, Emre; Araz Aslanlı “Tehdit Merkezli Bir Dış Politika: İran’ın Azerbaycan Politikası”, *Stratejik Analiz*, Cilt:2, Sayı:18, 2001, s.49.
- Bayır, Emre. “Fars Milliyetçiliği'nin Gelişimi ve Güney Azerbaycan Milli Direnişi”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:5, Sayı:3, Ankara 1999,s.90-124.
- Belder, Ferit. “Ortadoğu'da Etnik ve Dini Çatışmalara Genel Bakış” 22.11.2009 <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=499> > (22.11.2009)
- Beyatlı, Aydın. “ABD’nin Irak’ı İşgalinin Bölge Ülkelerine Etkisi”,27.11.2008, KÖKSAV. <http://www.koksav.org.tr/ebulten/eyl-ek-kas2008/081127_hk_abeyatli.html> (25.10.2009)
- Bıyıkoğlu, H.Nadir. “Enerji, Doğalgaz ve Türkiye'nin Enerji Güvenliğindeki Rolü – II” <http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=113:enerj-doalgaz-ve-tuerkyenn-enerj-guevenlndek-rolue-ii&catid=15:stratej&Itemid=38 >(08.01.2010)
- Bilgin, Mustafa Sıtkı. “Türk Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu” (der. Ümit Özdağ, Sedat Laçiner, Serhat Erkmen) *Irak Krizi*,(içinde) ASAM Yayınları, Ankara 2003, s.213-237.
- Bilgin, Mert. “Enerjinin Kurtlar Sofrası”, <<http://www.stargazete.com/acikgorus/enerjinin-kurtlar-sofrasi-202204.htm> > (29.12.2009)

- Blank, Stephen. “Kafkasya Güvenliğinde Yeni Eğilimler”, *Avrasya Etüdleri*, Cilt:13, İlkbahar 1998, s.5
- Booth, Ken. “Güvenlik ve Özgürleşme” (çev. Çiğdem Şahin), *Avrasya Dosyası*, Cilt:9, Sayı:2, 2003, s.58.
- Boztemur, Recep. “Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu” *Ortadoğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları Sempozyumu*, Ankara 2008, s. 157.
- Budak, Ömer. *Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri*, Bilge Yayınları, Ankara 2006.
- Buzan, Barry. *People, States and Fear: The National Security Problems in International Relations*, The University of North Carolina Press, Chicago 1983.
- Cankara, Yavuz. *Yeni Oyun İran'ın Nükleer Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Celalifer Ekinci, Arzu. “Türkiye-İran İlişkilerindeki Dönüm Noktaları ve Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi”. 09.02.2006
<<http://www.usakgundem.com/yazar/215/turkiye---iran-iliskilerindeki-donum-noktaları-ve-son-gelismelerin-degerlendirilmesi.html>>(11.10.2009)
- Celalifer Ekinci, Arzu. “İran Türkiye Enerji İşbirliği” USAK Bilgi Notları, Kasım 2008
<http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/aZeMYSYCDBTNITOQ79IxbTXDJQuZTV.pdf> (17.10.2009)
- Çaha, Havva. “Asya ve Avrupa’yı Birbirine Bağlayan Enerji Koridorunda Türkiye'nin Yeri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:7,Sayı:25, Mayıs-Temmuz 2005, s.22-23.
- Çamurcu, Kenan. *Firuze Köprüsünde Üçüncü Cumhuriyet: Velayet Demokrasısından Demokratik Cumhuriyete İran*, Şehir Yayınları, İstanbul 2000.
- Çaycı, Sadi. “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Terörle Mücadeleye İlişkin Kararları”, *Stratejik Analiz*, Cilt:6, Sayı:69, Ocak 2006, s.68.
- Çelikipala, Mithat. “İran-Ermenistan İlişkileri ve Kafkaslara Yansımaları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Ataşe Başkanlığı Yayınları, Yıl:7, Sayı:13, Ankara 2009, s.124.
- Çetinsaya, Gökhan. “Türk-İran İlişkileri 1945-1997”(der. Faruk Sönmezoğlu) *Türk Dış Politikasının Analizi*(içinde), Der Yayınları, İstanbul 1998, s.123-124.
- Çetinsaya, Gökhan. “İran ve Güvenlik Algılamaları”(der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir) *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*(içinde) Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002, s.155-159.
- Çetinsaya, Gökhan. “Irak ve Komşuları”, *Anlayış Dergisi*, Sayı:31, Aralık 2005, s. 60.

- Çetinsaya, Gökhan; Talha Köse, “Tarihsel Perspektifte Türkiye İnan İlişkileri ve Nükleer Sorun” SETA İnan Dosyası.
<http://www.setav.org/document/ST2_706_SETA_Iran_Dosyasi.pdf >
(14.12.2009)
- Çevik, Halis. *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul 2005.
- Çiçekli, Bülent. “Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Göç:11 Eylül Sonrası Terör Tehdidi ve Göç Kontrol Politikalarının Terörizmle Mücadelede Kullanımı”, (der. Kamer Kasım-Zerrin A. Bakan) *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, (içinde)Asam Yayınları, Ankara 2004, s.196.
- Çolak, İhsan. “Değişen Stratejiler Işığında İnan-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde Yeni Gelişmeler”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:5, Sayı:3, 1999, s.213-216.
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul 2001.
- Dedeoğlu, Beril. *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, 1.Basım, Yeniüzyıl Yayınları, İstanbul 2008.
- Dedeoğlu, Beril. “ABD-İnan-Türkiye Ekseninde Irak-Türkiye'nin Açılımlarını Nasıl Okumalı?” 05.05.2008
<<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=685248>>(19.12.2009)
- Demiray Muhittin; İsmail H.İşcan,”Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, Ağustos 2008, s.151-165.
- Denker, M.Sami; Erol Kurubaş, “Jeo Politika ve Jeo Strateji Açısından Kürt Konusu, PKK ve Türkiye” <<http://sbe.dpu.edu.tr/7/225.pdf> > (15.06.2010)
- Dumanlı, Cihangir. “Türkiye ile ABD'nin Çıkarları Örtüşmüyor”,*Cumhuriyet Strateji*, Sayı 3, Temmuz 2006.
- Eralp, Atilla; Özlem Tür, “İnan'la Devrim Sonrası İlişkiler”, (der. Meliha Benli Altunışık), *Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik ve Güvenlik*,(içinde) Boyut Kitapları, Eylül 1999, s 70.
- Erkmen, Serhat. “Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Irak Ziyareti Işığında Türkiye Irak İlişkileri” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1,Sayı:4, s.9.
- Fırat, Melek; Ömer Kürkçüoğlu. “Ortadoğu'yla İlişkiler” (der. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*,(içinde) Cilt:1, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s.195-196.
- Fischer, Dietrich. *Non-Military Aspects of Security: A System's Approach*, Dartmouth Publishing Company, Mayıs 1993.

- Giritli, İsmet. *Superpowers in The Middle East*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972.
- Gnansounou, Edgard. "Assessing the Energy Vulnerability: Case of Industrialised Countries, Energy Policy, Vol:36, Issue:10, October 2008, p.3734–3744.
<<http://ideas.repec.org/a/eee/enepol/v36y2008i10p3734-3744.html>>
(18.10.2009)
- Gökçe, Mustafa. "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet" *The Journal Of International Social Research*, Vol. 1/3, Spring 2008, s.177-209.
- Gökçeğöz, Selim. "Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri" *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı:5,Yıl:3, Haziran 2007, s.188.
- Gökırmak, Mert. "Türkiye-Rusya ilişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir Değerlendirme", (der. Faruk Sönmezoğlu), *Değişen Dünya ve Türkiye*, (içinde) Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1996, s.154.
- Gözen, Ramazan. "Kuzey Irak Sorunu", (der. İdris Bal), *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*,(içinde), Nobel Yayınları, Ankara 2004,s.769-790.
- Güngörmüş Kona, Gamze. "Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi", *Akdeniz İİBF. Dergisi*, Yıl:2004, Sayı:8, s.119.
- Güngörmüş Kona, Gamze. Orta Doğu'da Etnik Yapı ve Din, 11.06.2008
<<http://uiportal.net/content471.html>>(01.01.2010)
- Haris, William. "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", (çev. Alper Şen), *Avrasya Dosyası (Irak Özel)*, Cilt:6, Sayı:3, Sonbahar 2000, s. 58-64.
- Hasan, Mazin; Soran Şükür. "Kerkük Kerkük",*Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:4, Sayı:47, Mart 2004, s.24.
- İçduygu, Ahmet. "Transit Migrants and Turkey", *Boğaziçi Journal: Review of Social Economic and Administrative Studies*, Vol.10 No.1-2,1996, p.139-140.
- İdiz, Semih. "Erdoğan'dan İran'a Hem Destek, Hem Uyarı" *Milliyet Gazetesi*
29 Ekim 2009
- İlhan, Suat. *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005.
- İşyar, Ömer Göksel. "Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:2, Cilt:3 Kış 2008, s.5-6.
- İzci, Rana. "Uluslararası Güvenlik ve Çevre", (der. Faruk Sönmezoğlu), *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*,(içinde) Der Yayınları, İstanbul 1998, s. 404.

- İzzeti, İzzetullah. *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Küre Yayınları, İstanbul, Ocak 2005.
- Kasapoğlu, Can. “Türkiye’nin Ulusal Güvenliğine Yönelik Etnik Ayrılıkçı Terör Tehdidinin Analizi ve Irak’ın Kuzeyi’nde Bir Kürt Devleti Kurulmasına İlişkin Değerlendirme” BUSAM Araştırma Raporu, İstanbul 2008,s.34.
<<http://www.busam.bahcesehir.edu.tr/.../ulusalguvenlik-etnikayrimcilik.pdf>>
(28.10.2009)
- Kaya, İbrahim. *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*, USAK Yayınları, Ankara 2005.
- Keskin, Arif. “Tüm Boyutları ile Türkiye-İran ilişkileri”, *Stratejik Analiz*, Cilt:5, Sayı:53, 2004, s.23-24.
- Keskin, Arif. “İran’ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar”, 25.01.2005 <<http://www.turksam.org/tr/a77.html>> (15.12.2009)
- Keskin, Arif. “İran Ne Yapmak İstiyor?”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:7, Sayı:73, Mayıs 2006, s. 67.
- Keskin, Arif. “İran -Türkiye İlişkilerinin Tutkalı: PKK/PJAK Odaklı Güvenlik İşbirliği” 03.12.2008
<<http://www.tumgazeteler.com/?a=4397964>>(12.11.2009)
- Keskin, Arif. “Güney Azerbaycan, İran’da Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Yeşil Hareketi” 13.08.2008 <<http://www.turksam.org/tr/a1752.html>> (01.02.2010)
- Keskin, Arif. “İran-Türkiye İlişkilerinde Doğalgazın Önemi” 13.11.2009
<http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3087&kat=27> (15.11.2009)
- Keskin, Arif. “ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde İran’da Etnik Milliyetçilik” <http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=154&Itemid=1>(02.01.2010)
- Kılıç, Remzi. *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Anlaşmaları*, Tez Yayınları, İstanbul 2001.
- Klare, Michael. *Blood and Oil: How America’s Thirst for Petrol is Killing Us*, Penguin Books, London 2004.
- Kocaoğlu, Mehmet. *Parçalanmak İstenen Topraklar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995(a).
- Kocaoğlu, Mehmet. *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995(b).
- Kocaoğlu, Mehmet. “Üç Kıtanın Kesişim Noktasında Bir İstikrar unsuru Türkiye” *Yeni Forum Dergisi*, Şubat 1996(a), Cilt:17, Sayı:321, s.25-27.
- Kocaoğlu, Mehmet. “Kuzey Irak ve Petrol”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:3,Sayı:1, Ankara 1996(b), s.45.

- Koçer, Gökhan. “Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye’nin Ulusal Güvenliği” *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Yıl:3, Sayı:5, Ankara, Temmuz 2005, s.289.
- Kuloğlu Armağan, “Türkiye-Suriye-Irak-İran Dörtgenindeki Gelişmeler” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:1 Sayı:12, Aralık 2009, s.90-92.
- Kurubaş, Erol. “Irak Kürt Hareketi: İç Çekişme-Dış Destek-Ayaklanma”, (der. Sedat Laçiner, Ümit Özdağ, Serhat Erkmen), *Irak Krizi* (içinde), Asam Yayınları, Ankara, 2003,s.41.
- Kurubaş, Erol. “Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 8, No:1,Yıl:2009, s.40.
- Küçükkaragöz, İsmet. *Irak'taki Türkmen Varlığı*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 2000.
- Küçükşahin, Ahmet. “Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?” *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 2006, s.13-35.
- Küçükşahin, Ahmet. “Türkiye'nin Tehdit Belirleme Yöntemi ve Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde Düşman Kavramının Değerlendirilmesi”, *Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu*, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 2007, s.46.
- Küçükşahin, Ahmet; E.Önder Uyar; Erçin Tahminciler; Duygu Dinçer. “Türkiye’nin Güvenlik Strateji Belgesi Nasıl Hazırlanmalıdır?” *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:4 Sayı:7 Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2008, s.9-14.
- Küçükşahin, Ahmet. “Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları”, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, *Enerji Güvenliği Sempozyumu*, 28-29 Nisan 2009
<http://www.harpak.edu.tr/saren2/files/GSD/SEMBOZYUM%20KITABI_TUR.pdf> (18.10.2009)
- Laçiner Sedat, “İran, ABD ve PKK”, *USAK Stratejik Gündem*, 06.05.2006
<<http://www.usakgundem.com/yazar/301/iran-abd-ve-pkk.html>>
(18.11.2009)
- Laqueur, Walter. *The Age of Terrorism*, Little Brown and Company Boston 1987.
- Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler, (çev. Seha L. Meray), Yapıkredi Yayınları, 2.Baskı, Cilt:1, İstanbul 2001.
- Machiavelli, Niccolo. *Prens*, (çev. Nazım Güvenç), Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.

- Mandil, Claude. "Energy Security: The IEA's Perspective, Petrostocks 2007: New Perspectives", <<http://www.iea.org/speech/2007/mandil/NewOrleans.pdf>> (21.12.2009)
- Martin, Lenore G. "Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik: Bütünsel Bir Yaklaşım Doğru", (der. Augustus Richard Norton), *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik: Yeni Yönelimler*, (içinde) Buke Yayınları, Mayıs 2000, s.12.
- Marufoğlu, Sinan. *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Nicholas, Peter; Borzou Daragahi. "U.S., Russia Agree on Dissatisfaction with Iran over Nuclear Program" <<http://articles.latimes.com/2009/nov/16/world/la-fgw-obama-asia17-2009nov17>>18.02.2010
- Oğan, Sinan. "Hazar Sorunu" <<http://www.turksam.org/tr/a153.html>>(02.02.2010)
- Oğuzlu, Tarık. "Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Açılıyor mu?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:3, Sayı:6, Aralık 2007. s.17.
- Oğuzlu, Tarık. "Mavi Marmara'ya Yapılan Saldırıyı Anlamak" 01.06.2010
<<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=825>> (17.06.2010)
- Oran, Baskın, *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996(a).
- Oran, Baskın, "Çekiç Güç ve Kürt Devleti", *Avrasya Dosyası*, Cilt:3, Sayı:1, Ankara 1996(b), s.149.
- Özcan, Nihat Ali. "İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili Bir Manivela: PKK", *Avrasya Dosyası*, Cilt:5, Sayı:3, Sonbahar 1999, s.325-340.
- Özcan, Nihat Ali. "İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler", *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları-I*, Haziran 2006, s.14-69.
- Özdağ, Ümit. "PKK ve Kuzey Irak", *Avrasya Dosyası*, Irak Özel Sayısı, Cilt:3, Sayı:1, Ankara 1996, s.81.
- Özdağ, Ümit. *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK*, Asam Yayınları, Ankara 1999.
- Özdağ, Ümit. *Türk Ordusu'nun PKK Operasyonları*, Pegasus Yayınları, İstanbul 2007.
- Özey, Ramazan. *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası: Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar*, Özeğitim Yayınları, İstanbul 1997.
- Risen, James. *State of War: The Secret History of the CIA and the Bush Administration*, Pocket Books, New York 2007.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 13. Baskı, Ankara 2005.
- Saray, Mehmet. *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- Sarı Ertem, Helin, "Neo-Avrasyacı Perspektiften, Sıcak Denizlere Açılan Kapı İran", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Avrupa/Avrasya Özel Sayısı, Yıl:6, Sayı:23, İstanbul 2004, s.269-272.

- Saygın, Hasan; Timur Küpeli; Ahmet K c k ahin; Ayhan Demir. “Güvenlik Boyutunda Nükleer Enerjinin Sorunları ve Türkiye”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Harp Akademileri Basımevi, Haziran 2006, Yıl:2, Sayı:3, s.9-11.
- Semin, Ali. “İran’ın Hizbullah ve Hamas Taktiği” 05.12.2009
<<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/614/iranin-hizbullah-ve-hamas-taktigi.aspx>>
(18.02.2010)
- Sezal, Rana. “İrak’ta Devlet ve Şiiler”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:6, Sayı:3, Sonbahar 2000, s.111.
- Silleli, Turan. *Büyük Oyunda Türkiye- Irak İlişkileri*, IQ Yayınları, İstanbul 2005.
- Sinkaya, Bayram. “İran’ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve DÜŞÜŞÜ”, *Ortadoğu Analiz*, Aralık 2009, Cilt:1, Sayı:12, s.77.
- Slackman, Michael. “Minister Says Iran Won’t Ship Uranium Abroad,” *The New York Times*, 18 Kasım 2009.
- Smit, Christian Reus. ”Realist and Resistance Utopias: Community, Security and Political Action in the New Europe”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol:21, No.1, 1992, s.17.
- Soysal, İsmail. “Ortadoğu”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Türk Dış Politikası  zel Sayısı, Yıl:1, Sayı:3, 1995, s.464.
- Soysal, İsmail. “Son Elli Yıllık Dönemde Türk-Arap İlişkileri(1918-1997)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç Sempozyumu*(Ankara 15-17 Ekim 1997), (içinde) ,TTK Yayınları, Ankara 1999,s.515.
- Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000.
- Spindlove, Jeremy R. ; Clifford E. Simonsen. *Terrorism Today: The Past, The Players, The Future*, Prentice Hall, NJ. 1999.
- Şalvarcı, Yakup. *Pax Aqualis: Türkiye- Suriye- İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Orta Doğu*, Zaman Kitabevi, İstanbul 2003.
- Talu, Sabahattin. “Etkilenen ve Yönlendirilen Sıradaki Kürtler ve PKK”, 30.10.2007
<http://www.turksam.org/tr/a1348.html> (21.10.2009)
- Tanrısever, Oktay F. , “Güvenlik” (der. Atilla Eralp), *Devlet ve ötesi*,(içinde) İletifim Yayınları, 2007, s.111.
- Tezcan, Yılmaz. *Kuzey Irak-2010(Muhtemel Gelişmeler)*, Hak Yayınları, İstanbul 1996.
- Timmerman, Kenneth R. “Turkey’s Secular Model” 24.04.1996
< http://www.iran.org/news/WSJ_Turkey_4-96.html > (18.06.2010)
- Turgut, Hasan. “İrak’ın Kuzeyi, Irak’ta Meydana Gelebilecek Muhtemel Oluşumlar ve Alınması Gereken  nlemler”,*Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Harp Akademileri Basımevi, Yıl:2, Sayı:4, Aralık 2006, s.42-63.

- Turan, Kemal. "İran Nükleer Krizinde Bıçak Sırtında Siyaset", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl:4, Sayı:7, Haziran 2008, s.48.
- Turan, Davut. "İran'ın Azerbaycan'a Karşı Psikolojik Savaşı" 05.04.2007
<http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=141&Itemid=44> (01.02.2010)
- Turan, Davut. "İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkmazı",
<<http://www.tasam.org/index.php?altid=598>> (15.02.2010)
- Uğurlu, Örgen. "Türkiye'nin Enerji Güvenliğini Yeniden Tanımlamak" 7. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi: *Yaşam-Çevre-Teknoloji*, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, İzmir 24-27 Ekim 2007, s.82.
< <http://e-kutuphane.cmo.org.tr/pdf/378.pdf>> (29.12.2009)
- Ülman, Burak. "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılaması ve Bölücülük", (der. Gencer Özcan-Şule Kut), *En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*,(içinde) Büke Yayınları, İstanbul 2000, s.100.
- Ülger, İrfan Kaya. "Düşman Kardeşler: KDP ve KYP" , *Avrasya Dosyası*, Irak Özel Sayısı, Cilt:3, Sayı:1, Ankara 1996, s.207-217.
- Üşümezsoy, Şener. "Petrol Şokunun Dünya Ekonomik Sistemine Etkisi", *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:3, Sayı:32, Aralık 2002, s.72.
- Veliev, Cavid. "Bir Uzak Bir Yakın: İran-Türkiye İlişkileri" 28.06.2007
<<http://uiportal.net/content219.html>> (20.11.2009)
- Vurmay, Miray. "İdealizm-Realizm Gergefinde Türkiye-Suriye Yakınlaşması", 21.10.2009
<<http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3054&kat1=1>> (30.10.2009)
- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*, Adisson-Wesley Publishing, Boston, January 1979.
- Winrow, Gareth M. "Turkey and The East-West Gas Transportation Corridor", *Turkish Studies*, Vol.5, Issue:2, Summer 2004, s.30.
- Wolfers, Arnold. "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Vol.67, No.4, December 1952, s.485.
<http://instituty.fsv.cuni.cz/~plech/Wolfers_BS.pdf> (18.10.2009)
- Yamaç, Fatih. "11 Eylül 2001 Sonrası Fransız Terörle Mücadele Politikası" (der. İhsan Bal), *Terörizm*(içinde), USAK Yayınları, 1.Baskı, Ankara, Nisan 2006, s.106.
- Yavuz, Celalettin. "Irak – ABD Güvenlik Anlaşması - Irak'ta ABD'nin Geleceği" 18.11.2008
<<http://www.turksam.org/tr/a1530.html>> (17.11.2009)

Yavuz, Celalettin. “İsrail’in Gazze Konvoyu Baskınına Orta Doğu Ülkelerinin Tepkileri” 10.06.2010

<<http://www.avsam.org/tr/yazdir2076.html>> (17.06.2010)

Yavuz, Turan. *ABD’nin Kürt Kartı*, Otopsi Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2003.

Yerasimos, Stefanos. *Milliyetler ve Sınırlar*, (çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

Yılmaz, Necip Fazıl. Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *Tesisat Mühendisliği Dergisi*, Sayı:87, Yıl:2005, s.6.

Yılmaz, Türel. “Ortadoğu’da Güvenlik Sorunu ve Türkiye” (der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir), *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*(içinde), Seçkin Yayıncılık, Ankara, Nisan 2002, s.133-134.

Yılmaz, Türel. “Ortadoğu’da Terör ve Uluslararası Etkileri” *Ortadoğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları Sempozyumu* (der. Süha Tanyeri) Ankara 2008, s. 162.

2.Diğer Kaynaklar

Adalet Bakanlığı, “Kara Sınırlarının Korunması ve Yasadışı Göçün Önlenmesi”
<<http://www.abgm.adalet.gov.tr/ferhatkonya.pdf>> (20.12.2009)

Anadolu Ajansı: Türkiye ile İran Doğalgaz için Anlaşta”
<http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=201:tuerkye-le-ran-doalgaz-cn-anlati&catid=10:doalgaz&Itemid=162>(17.10.2009)

Anadolu Ajansı: “Zebari: Irak’ta İran-Türkiye Rekabeti”, (16.12.2009)

<<http://www.haber7.com/haber/20091216/Zebari-Irakta-IranTurkiye-rekabeti.php>>

Bilim Araştırma Vakfı ,“Musul-Kerkük Ve Türkmenler İçin Gerçek Çözüm”
<<http://www.kerkukturkleri.com/turkmenler.html>> (18.11.2009)

BOTAŞ, < http://www.botas.gov.tr/faliyetler/dg_ttt.asp > (15.12.2009)

BOTAŞ, NIGC-İran ile Doğalgaz Alım-Satım Antlaşması,
<<http://www.botas.gov.tr/index.asp>> (17.10.2009)

BOTAŞ, “2008 Faaliyet Raporu”

<http://www.botas.gov.tr/icerik/docs/faalrapor/2008/tur/fr2008_full.pdf>
(12.01.2010)

BOTAŞ, “Uluslararası Projeler”, <<http://www.botas.gov.tr/index.asp>> (17.10.2009)

BP Statistical Review of World Energy, June 2009.

<http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2009_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2009.pdf> (16.09.2009)

Carnegie Corporation Annual Report, Carnegie Corporation of New York, 1997,

<<http://www.carnegie.org/sub/about/pdcgrants.html>> (12.11.2009)

CIA, The World Factbook.

<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>> (15.06.2010)

CNN Türk Haber, “Davutoğlu: “Su meselesi Irak’la Ortak Kaderimiz”, 11.08.2009,

<<http://cnnturk.com.tr/2009/turkiye/08/11/davutoglu.ve.caglayan.iraka.gitti/538654.0/index.html>>, (17.12.2009)

CNN Türk Haber: “Mutteki-Davutoğlu’ndan Sıcak Mesajlar” 03.02.2010

<<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/02/03/mutteki.davutoglundan.sicak.mesajlar/562199.0/>>(16.02.2010)

CNN Türk Haber: “Nabucco: Aşk, Entrika ve Savaşın Hikayesi” 13.07.2009

<<http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/genel/07/13/nabucco.ask.entrika.ve.savasin.hikayesi/534734.0/index.html>> (19.10.2009)

CNN Türk Haber: “Nabucco’da İmzalar Atıldı” 13.07.2009

< <http://www.cnnturk.com>> (17.10.2009)

CNN Türk Haber: “İran ile Türkiye Arasında Tarihi Anlaşma”,

<<http://www.cnnturk.com>>, (29 Ekim 2009)

DEİK, İran Ülke Bülteni-2010

<http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/100/Iran%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010_TR.pdf> (28.05.2010)

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “ Toprak ve Su Kaynakları”

<<http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>> (20.12.2009)

Hürriyet Gazetesi: “PKK’ya Karşı İran’la ‘tost’ Harekâtı” 20.04.2008

<<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=9227869>>(22.02.2010)

Hürriyet Gazetesi: Enis Berberoğlu “Cinayetın Nasılı Tamam Sıra Geldi Nedenine” 15.05.2000

<<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-154393>> (18.06.2010)

IAEA, The Status of Nuclear Power Plants.

< <http://www.iaea.org/programmes/a2/>>(17.10.2009)

IEA, World Energy Outlook 2008, Paris.

<<http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2008/weo2008.pdf>> (22.11.2009)

İHA:“Avrupa’ya Enerji Açığı Uyarısı”

<<http://www.iha.com.tr/haber/detay.aspx?nid=35344&cid=5>> (18.10.2009)

İHA: “Türkiye İnan Sınır Güvenliği Toplantısı”

<<http://www.iha.com.tr/haber/detay.aspx?nid=75821&cid=5>>(16.05.2010)

Lpg Haber: “UEAK’dan İnan’a Kınama”,27.11.2007

<<http://www.lpghaber.com/Uaek`dan-Iran`a-Kinama--haberi319584.html>>
(16.02.2010)

Milliyet Gazetesi: Milliyet Gazetesi, “Örgütleri Tahran Besliyor” 08.05.2000

<<http://www.milliyet.com.tr/2000/05/08/haber/hab12.html>> (18.06.2010)

Radikal Gazetesi: “Türkiye’de Kürt Sayısı Nedir?” 06.08.2006

<<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=194974>>(29.12.2009)

Radikal Gazetesi: “İnan Kandili Bombalıyor” 15.04.2008

<<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=253075>>(22.02.2010)

Radikal Gazetesi: “Batının Yaptırım Tehditleri İnan’ı Korkutmuyor”, (20.12.2009)

<<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=970174&Date=06.05.2010&CategoryID=132>>

Radikal Gazetesi: “İnan’lı Yetkililer ve Halk Davos İçin Ne Dedi?”

<<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=923809>> (18.02.2010)

Radikal Gazetesi: “Türkiye İnan’a Benzin Yolluyor” (28.05.2010)

<<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=999081&Date=27.05.2010&CategoryID=100>>

SAE: “İdealizmden Realizme; Türkiye için Ortadoğu’yu Yeniden Düşünmek”

<http://www.turksae.com/sql_file/334.pdf>(17.11.2009)

Star Gazetesi:“Bölgede Herkesin Hesabı Kitabı Ayrı”

<<http://www.tumgazeteler.com/?a=2313910>> (30.10.2009)

TAEK, Nükleer Enerji ve Reaktörler, <<http://www.taek.gov.tr>> (18.10.2009)

T.C. Dışışleri Bakanlığı,”Türkiye’nin Enerji Stratejisi”

<http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf>(15.11.2009)

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “PKK/KONGRA-GEL”.

<http://www.mfa.gov.tr/pkk_kongra-gel.tr.mfa> (19.11.2009)

T.C. Dışışleri Bakanlığı, “Türkiye-İrak Arasında İmzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Belgesi”, (17.12.2009)

<<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?bcd81ae7-127a-4ffc-92fb-6c402d148686>>

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Irak Siyasi Durum Genel Bilgi Notu”,

< <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa> > (17.12.2009)

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Yasadışı Göçle Mücadelesi”

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yasadisi-gocle-mucadelesi-.tr.mfa>
(20.12.2009)

T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Dünya Doğalgaz Rezervleri Tüketimi ve Muhtemel Gelişmeler”, (29.12.2009)

<<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dgg.doc>

T.C. İçişleri Bakanlığı, Araştırma ve Etütler Merkezi, “Avrupa Birliği Bağlamında Yasadışı Göçle Mücadele”

<http://www.arem.gov.tr/rapor/bilgi/AB_yasadisi_goc.htm > (18.02.2010)

T.C. Emniyet Genel Müdürlüğü, “Yasadışı Göç ve Göçmen Kaçakçılığı”

<<http://www.egm.gov.tr/hizmet.yabancilar.goc.asp>> (18.02.2010)

Today’s Zaman: “IAEA chief: Iran should store enriched uranium in Turkey”,
(09.11.2009)

<<http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=192403>>

TRK Haber: “Şii Jeopolitiği: İran için Fırsatlar ve Engeller” 18.08.2008

<www.trkhaber.com/tr/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=412>
(10.02.2010)

Zaman Gazetesi: “İran’ın Teslim Ettiği İki Terörist Tutuklandı”, 19.06.2008

<<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=857329>>(19.12.2009)

EKLER

EK-1

Harita.1 Türkiye Irak Sınırına İlişkin Ortadoğu Haritası

Kaynak:

<http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/middle_east_graphic_2003.jpg> (19.05.2010)

EK-2

Harita.3 Genel Hatlarıyla NABUCCO Projesi Boru Hatları

Kaynak:

<http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2009/08/090806_putin_ankara.shtml>
(10.06.2010)

EK-3**Tablo.1 Türkiye’de Son Yıllarda Meydana Gelen Yasa Dışı Göç Rakamları**

YIL	YAKALANAN YASADIŞI GÖÇMEN	YAKALANAN GÖÇMEN KAÇAKÇISI
2003	56.219	937
2004	61.228	957
2005	57.428	834
2006	51.983	951
2007	64.290	1242

Kaynak:<http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yasadisi-gocle-mucadelesi-.tr.mfa>
(20.12.2009)

EK-4

Tablo.2 Dünyada Nükleer Reaktörlerin Durumu

Ülke	İşletmede		İnşa Halinde		Tekrar Çalıştırılmamak Üzere Kapalı		Uzun Süredir Kapalı	
	Ünite Sayısı	Toplam Mwe	Ünite Sayısı	Toplam Mwe	Ünite Sayısı	Toplam Mwe	Ünite Sayısı	Toplam Mwe
ABD	104	100582	1	1165	28	9764	.	.
Almanya	7	20470	.	.	19	5879	.	.
Arjantin	2	935	1	692
Belçika	7	5824	.	.	1	10	.	.
Brezilya	2	1766
Bulgaristan	2	1906	2	1906	4	1632	.	.
Çek Cum.	6	3634
Çin	1	8438	11	10120
Çin Tayvan	6	4921	2	2600
Ermenistan	1	376	.	.	1	376	.	.
Finlandiya	4	2696	1	1600
Fransa	59	63260	1	1600	11	3798	.	.
Güney Afrika	2	1800
Hindistan	17	3782	6	2910
Hollanda	1	482	.	.	1	55	.	.
İngiltere	19	10097	.	.	26	3324	.	.

İran	.	.	1	915
İtalya	4	1423	.	.
İspanya	8	7450	.	.	2	621	.	.
İsveç	10	8958	.	.	3	1225	.	.
İsviçre	5	3238
Japonya	53	46070	2	2191	5	1618	1	246
Kanada	18	12577	.	.	3	478	4	2550
Kazakistan	1	52	.	.
Kore Cum.	20	17647	5	5180
Litvanya	1	1185	.	.	1	1185	.	.
Macaristan	4	1859
Meksika	2	1300
Pakistan	2	425	1	300
Romanya	2	1300
Rusya	31	21743	8	5809	5	786	.	.
Slovakya	4	1711	.	.	3	909	.	.
Slovenya	1	666
Ukrayna	5	13107	2	1900	4	3515	.	.
Toplam	436	370205	44	38888	122	36650	5	2776

Kaynak: Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, <http://www.taek.gov.tr> (18.10.2009)